

T.C.
Bingöl Üniversitesi
Yaşayan Diller Enstitüsü
Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ZAZACA GRAMERDE OLUMSUZLUK
HAKKINDA BİR İNCELEME

Özlem KILIÇ

132301105

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ

Bingöl-2015

K.T.

Unîversîteya Çewlîg

Enstîtuya Ziwanê ke Cuyenî

Şaxê Zanistî Bingeyî yê Edebiyat û Ziwanê Zazakî

Tezê Masterî

**GRAMERÊ ZAZAKÎ DE DERHEQÊ
NEGATÎFÎYE YEW CIGÊRAYÎŞ**

Özlem KILIÇ

132301105

Şewirmend

Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ

Çewlîg-2015

Örnek 2: Tez Onay Sayfası İçeriği

Yaşayan Diller Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz tarafından Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

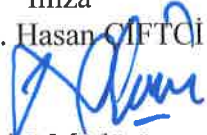
Başkan (imza)
: Prof.Dr. Hasan ÇİFTÇİ

Danışman (imza)
: Doç.Dr. Mustafa KIRKIZ

Üye (imza)
: Yrd.Doç.Dr. Ercan ÇAĞLAYAN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

İmza
Prof.Dr. Hasan ÇİFTÇİ
Enstitü Müdürü

TEDEYÎ

TEDEYÎ.....	I
XULASA.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
KILMNUŞTEYÎ.....	VIII
LÎSTEYÊ TABLOYAN.....	IX
VATEYO VERÊN.....	XII
DESTPÊK.....	1

QISMO YEWIN

1. TÊGÎNÊ NEGATÎFÎYE.....	7
1.1. Gramer de têtînê negatîfî	11
1.1.1 Gramerê Zazakî de negatîfî.....	13
1.2. Zazakî de name, sifet û karan de negatîfîye	17
1.2.1. Nameyanê Zazakî de negatîfî	17
1.2.2. Sifetanê Zazakî de negatîfî	20
1.1.3. Karanê Zazakî de negatîfîye	22
1.1.4. Zazakî de karanê “bîyene” û “estbîyene” de negatîfîye	28
1.3. Raweyanê xebere yê Zazakî de negatîfî	29
1.3.1. Penaseyê rawe.....	29
1.3.1.1. Pênaseyê raweya xebere.....	29
1.4. Zazakî de raweyanê xebere û negatîfîyî	29

1.4.1. Zazakî de demo nikayin û demo hîra de negatîfîye.....	31
1.4.1.1. Zazakî de demo hîra û demo nikayin o verênê de negatîfîye.....	33
1.4.2. Zazakî de demo ameyox de negatîfîye	36
1.4.2.1. Zazakî de demo vîyarteyo nîyetin de negatîfîye	39
1.4.3. Zazakî de demo vîyarte de negatîfîye	42
1.4.3.1. Zazakî de demo vîyarteyo dîyar de negatîfîye	43
1.4.3.2. Zazakî de demo vîyarteyo nedîyar de negatîfîye	46
1.4.3.2.1. Zazakî de demo vîyarteyo nedîyar o verên de negatîfîye	49
1.5. Zazakî de raweya waştîşî de negatîfîye.....	52
1.5.1. Pênaseyê raweya waştîşî.....	52
1.5.2. Zazakî de raweyê waştîşî û negatîfîye	52
1.5.2.1. Zazakî de raweya fermanî de negatîfîye	53
1.5.2.2. Raweya waştîşî ya Zazakî de negatîfîye	59
1.5.2.2.1. Hîkayeya raweya waştîşî ya Zazakî de negatîfîye	60
1.5.2.3. Raweya şertî ya Zazakî de negatîfîye.....	61
1.5.2.3.1. Hîkayeya raweya şertî ya Zazakî de negatîfîye.....	62
1.5.2.4. Raweya ganîyîye ya Zazakî de negatîfîye.....	63
1.5.2.4.1. Hîkayeya raweya ganîyîye ya Zazakî de negatîfîye.....	64

QISMO DIYÎN

2. TEWIRÊ CUMLEYANÊ ZAZAKÎ DE NEGATÎFÎYE.....	65
2.1. Zazakî de goreyê kardarê xo cumleyê de negatîfîye	67
2.1.1. Cumleyanê nameyî yê Zazakî de negatîfîye	67

2.1.1.1. Zazakî de hete viraştê ra cumleyê nameyî yê negatîfî	68
2.1.1.2. Zazakî de hetê mana ra cumleyê nameyî yê negatîfî	69
2.1.1.3. Zazakî de cumleyê nameyî yê negatîfî kî pey kopula ra virazîya ya	70
2.1.1.3.1. Zazakî de bi kopula, cumleyê nameyî yê negatîfî.....	71
2.1.2. Cumleyanê karî yê Zazakî de negatîfîye.....	73
2.1.2.1. Zazakî de pê karo “çini biyayene”, cumleyê karî yê negatîfî	73
2.1.2.2. Cumleyanê karo sade yê negatîfî yê Zazakî.....	74
2.1.2.3. Cumleyanê karo pêrabeste yê negatîfî yê Zazakî.....	76
2.1.2.4. Cumleyanê karo viraşte yê negatîfî yê Zazakî	78
2.2. Zazakî de goreya manayê xo cumleyan de negatîfîye.....	79
2.2.1. Zazakî de cumleyanê îterjeksiyonî de negatîfîye.....	80
2.2.1.1. Cumleyanê îterjeksiyonî yê negatîfe Zazakî.....	80
2.2.2. Zazakî de cumleyanê fermanî de negatîfîye	82
2.2.2.1. Cumleyanê fermanî yê negatîfe Zazakî.....	82
2.2.3. Zazakî de cumleyanê waştîşî de negatîfe.....	84
2.2.3.1. Cumleyanê waştîşî yê negatîfe Zazakî	84
2.2.4. Zazakî de cumleyanê şertî de negatîfîye.....	85
2.2.4.1. Cumleyanê şertî ya negatîfî yê Zazakî	86
2.2.5. Zazakî de cumleyanê ganîyîyî de negatîfîye.....	87
2.2.5.1. Cumleyanê ganîyîyê yê negatîfî yê Zazakî.....	87
2.2.6. Zazakî de cumleyanê persî de negatîfîye.....	88

2.2.6.1. Cumleyanê persî yê negatîfe Zazakî	89
2.3. Goreyê awanîya cumleyanê negatîfî yê Zazakî.....	91
2.3.1. Zazakî de cumleyanê besteyî de negatîfîye	91
2.3.1.1. Zazakî de cumleyanê besteyî yê negatîfî	92

QISMO HIRÊYIN

3. DUAYÎ, ZEWTÎ, VATEYÊ VERENAN Û ÎDYOMAN ZAZAKÎ DE NEGATÎFÎYE.....	95
3.1. Duayanê Zazakî de negatîfîye	95
3.1.1. Zazakî de duayê ke hetê manaye ra pozîtîf û hetê viraşteyî ra negatîfê ...	96
3.2. Zewtê Zazakî de negatîfîye	97
3.2.1. Zazakî de hetê manaye ra zewtê negatîf	98
3.2.2. Zazakî de hetê viraşte û manaye ra zewtê negatîf	100
3.3. Zazakî de vateyê verênan û îdyoman de negatîfîye.....	101
3.3.1. Zazakî de hetê manaye ra vateyê verênan yê negatîfî	102
3.3.2. Zazakî de hetê awanîye ra vateyê verênan yê negatîfî.....	103
3.3.3. Zazakî de hetê awanîye û manaye ra îdyomê negatîfî	107
NETÎCE.....	108
ÇÎMEYÎ.....	112

XULASA

Na xebate de gramerê Zazakî de sîstemê negatîfîye, şekilê negatîfbîyayişi û cigêrayişê viraştişê ey armanc keno. Şima zî zanî negatîfîye kategorîyêkê gramerî yo gerdûnkî yo, sîstemê negatîfîye yê goreyê viraştişê her ziwani esto. Na rewşe esas gêni û sîstemê negatîfîye yê Zazakî zî esto û no tevger ra xebate de negatîfîye ke gramerê Zazakî de ca gêni hem hetê viraştişi ra hem zî hetê manaye ra girewtê dest û etud kerdê.

Xebat bi qismo şîyayişi û peynîye ra wet hîrê qisman ra yena raste. Qismo şîyayişi de ziwannasî, babetê negatîfîye û gramerê Zazakî girewto dest. Qismo yewin de negatîfîyê ke Zazakî name, sifet karan de yê hem hetê viraştişi hem zî hetê manaye ra etud kerdê. Eynî qismo de Zazakî de şinasnayışê raweyanê xebere û waştişi virazîyayê, raweyanê ke babeta vateyi de negatîfî bi wasitaya karan raweyanê demî û şertan ancîyayê û heme raweyî bi halê tabloyan de etud bî. Qismo diyîn de Zazakî de tewirê cumleyan tesnîf kerdê, negatîfîyê ke tewiranê cumleyan de cumleyê ke cuya rojane de şuxulîyenê nimûne kerdê. Qismo hîrêyin yê xebate de Zazakî de negatîfîyê ke duayan de, zewtan de, vateyê verênan de û îdyoman de yê hem hetê viraştişi ra û hem zî hetê manaye ra etud bî û Zazakî de negatîfîyê ke duayan de, zewtan de, vateyê verênan de û îdyoman de bi xebate ardê raste. Netîce yê xebate de daneyê ke tez de resayê înan, ca dayo înan.

Çekuyî Mifte: Zazakî, Negatîfîye, Gramer, Rawe, Cumle, Vateyê Verênan, Îdyoman

ÖZET

Bu çalışmada Zazaca dilbilgisinde olumsuzluk sisteminin, olumsuzlama şeklinin ve yapısının araştırılması amaçlanmaktadır. Bilindiği gibi olumsuzluk evrensel bir dilbilgisi kategorisi olup her dilin kendi dilbilgisi yapısına uygun olumsuzluk sistemi söz konusudur. Bu durum esas alınarak Zazacanın da kendine özgü bir olumsuzluk sistemi mevcut olduğu gerçeğinden hareketle çalışmada Zazaca gramerde yer alan olumsuzluklar hem yapı bakımından hem de anlam bakımından ele alınarak incelenmiştir.

Çalışma giriş ve sonuç haricinde, üç ayrı bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında dilbilim, Zazaca dilbilgisi ve olumsuzluk konuları ele alınmıştır. Birinci bölümde Zazaca isim, sıfat ve fiillerde mevcut olan olumsuzluklar hem yapı hem de anlam bakımından incelemeye tabi tutulmuştur. Aynı bölümde Zazaca haber ve dilek kiplerinin tanımları yapılarak, söz konusu kiplerdeki olumsuzluklar fiiller aracılığıyla zaman kiplerinde ve dilek kiplerinde çekimlenmiş ve bütün kipler tablolar halinde incelenmiştir. İkinci bölümde Zazaca cümle çeşitlerinin tasnifi yapılarak cümle çeşitlerindeki olumsuzluklar günlük yaşamdaki cümleler kullanılarak örneklendirilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Zazaca da olumsuz anlam içeren dualar, beddular, atasözleri ve deyimler hem yapı hem de anlam bakımından incelenerek, Zazaca dualar, beddular, atasözleri ve deyimlerdeki olumsuzluklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında ise tezde ulaşılan verilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zazakî, Dilbilgisi, Olumsuzluk, Kip, Cümle, Atasözleri, Deyimler

ABSTRACT

In the study, it is purposed to research negation and its structure of negation system in Zazakî grammer. As it is known, negation is a universal grammer category and every language has its negation system that convenient its own grammer structure on this basis and as Zazakî has its own negation system, negation in grammer of Zazakî have been examined both structurally and in terms of meaning.

The study consists of introduction and conclusion part with three different parts. In introduction part, linguistics, Zazakî grammer and subjects of negation have been dealt. In the first part, negations in Zazakî names, adjectives and verbs have been examined both structurally and in terms of meaning. In the same part, Zazakî indicative and subjunctive mood's definitions have been done and negations in those moods have been conjugated through verbs and all moods have been examined in case of charts. In the second part, by classifying types of sentences in Zazakî, the negation in types of sentences have been illustrated by usin sentences in daily life. Then in the third part of the study, the negations in prays curses proverbs and idiom in Zazakî have been examined structurally and in terms of meaning and it has been tried to expose the negations in Zazakî prays curses proverbs and idioms. In the conclusion part of the study datas which have been reached in thesis, have been placed.

KeyWords: Zazakî, Grammer, Negation, Mode, Sentence, Proverbs, Idioms

KILMNUŞTEYÎ

amdk.	: Amedekar
çar.	: Çarnayox
e.e.	: Eynî eser
m.	: Makî
n.	: Nerî
neq.	: Neqlkerdox
oab.	: O ay bin
o.	: Omari
r.	: Rîpel
t.ç.	: Tarîx çînîyo
TDK	: Türk Dil Kurumu
ûsb.	: û sey bînon
zh.	: Zafhûmar

LÎSTEYÊ TABLOYAN

Tablo 1. 1. Zazakî de bi prefîksê “bê” nameyê negatîfî.....	18
Tablo 1. 2. Zazakî de bi prefîksê “nê” nameyê negatîfî.....	19
Tablo 1. 3. Zazakî de bi awanîkî pozîtîf, hetê mana û hîsî ra nameyê negatîfî.....	19
Tablo 1. 4. Zazakî de bi prefîksê “bê” îzafeyê sifetî yê negatîfî.....	21
Tablo 1. 5. Zazakî de bi prefîksê “nê” rê îzafeyê sifetî yê negatîfî.....	22
Tablo 1. 6. Zazakî de bi awanîkî pozîtîf, hetê hîs û manaye ra îzafeyê sifetî yê negatîfî.....	22
Tablo 1. 7. Zazakî de bi prefîksê “nê” karê sade yê negatîfî	23
Tablo 1. 8. Zazakî de bi prefîksê “nê” karê pêrabeste yê negatîfî	25
Tablo 1. 9. Zazakî de bi prefîksê “nê” karê viraşteyî yê negatîfî.....	26
Tablo 1. 10. Zazakî de karanê sade de halê negatîfî yê demo nikayin û hîra	31
Tablo 1. 11. Zazakî de karanê pêrabeste de halê negatîfî yê demo nikayin û hîra	32
Tablo 1. 12. Zazakî de karanê viraşte de halê negatîfî yê demo nikayin û hîra.....	32
Tablo 1. 13. Zazakî de demo nikayin û demo hîra de karê “estbîyene” de halê negatîfî.....	33
Tablo 1. 14. Zazakî de demo nikayin û demo hîra de karê “bîyene” de halê negatîfî.....	33
Tablo 1. 15. Zazakî de karanê sade de halê negatîfî yê demo hîra û nikayin o verênê	34
Tablo 1. 16. Zazakî de karanê pêrabeste de halê negatîfî yê demo hîra û nikayin o verênê.....	35
Tablo 1. 17. Zazakî de karanê viraşte de halê negatîfî yê demo hîra û nikayin o verênê.....	35
Tablo 1. 18. Zazakî de demo hîra û demo nikayin o verên de karê “estbîyene” de halê negatîfî.....	36
Tablo 1. 19. Zazakî de demo hîra û demo nikayin o verên de karê “bîyene” de halê negatîfî.....	36
Tablo 1. 20. Zazakî de karanê sade de halê negatîfî yê demo ameyox	37
Tablo 1. 21. Zazakî de karanê pêrabeste de halê negatîfî yê demo ameyox	38
Tablo 1. 22. Zazakî de karanê viraşte de halê negatîfî yê demo ameyox	38
Tablo 1. 23. Zazakî de demo ameyox de karê “estbîyene” de halê negatîfî	39

Tablo 1. 24. Zazakî de demo ameyox de karê “bîyene” de halê negatîfî.....	39
Tablo 1. 25. Zazakî de karanê sade de halê negatîfî yê demo vîyarteyo nîyetin	40
Tablo 1. 26. Zazakî de karanê pêrabeste de halê negatîfî yê demo vîyarteyo nîyetin	41
Tablo 1. 27. Zazakî de karanê viraşte de halê negatîfî yê demo vîyarteyo nîyetin....	41
Tablo 1. 28. Zazakî de demo vîyarteyo nîyetin de karê “estbîyene” de halê negatîfî	42
Tablo 1. 29. Zazakî de demo vîyarteyo nîyetin de karê “bîyene” de halê negatîfî	42
Tablo 1. 30. Zazakî de karanê sade de halê negatîfî yê demo vîyarteyo dîyarî	44
Tablo 1. 31. Zazakî de karanê pêrabeste de halê negatîfî yê demo vîyarteyo dîyarî .	44
Tablo 1. 32. Zazakî de karanê viraşte de halê negatîfî yê demo vîyarteyo dîyarî.....	45
Tablo 1. 33. Zazakî de demo vîyarteyo dîyar de, karê “estbîyene” de halê negatîfî..	45
Tablo 1. 34. Zazakî de demo vîyarteyo dîyar de karê “bîyene” de halê negatîfî	46
Tablo 1. 35. Zazakî de karanê sade de halê negatîfî yê demo vîyarteyo nedîyarî.	47
Tablo 1. 36. Zazakî de karanê pêrabeste de halê negatîfî yê demo vîyarteyo nedîyarî	47
Tablo 1. 37. Zazakî de karanê viraşte de halê negatîfî yê demo vîyarteyo nedîyarî..	48
Tablo 1. 38. Zazakî de demo vîyarteyo nedîyar de karê “estbîyene” de halê negatîfî	48
Tablo 1. 39. Zazakî de demo vîyarteyo ne dîyar de karê “bîyene” de halê negatîfî ..	49
Tablo 1. 40. Zazakî de karanê sade de halê negatîfî yê demo vîyarteyo nedîyar o verên.....	50
Tablo 1. 41. Zazakî de karanê pêrabeste de halê negatîfî yê demo vîyarteyo nedîyar o verên.....	50
Tablo 1. 42. Zazakî de karanê viraşte de halê negatîfî yê demo vîyarteyo nedîyar o verên.....	51
Tablo 1. 43. Zazakî de demo vîyarteyo nedîyar o verên de karê “estbîyene” de halê negatîfî.....	51
Tablo 1. 44. Zazakî de demo vîyarteyo nedîyar o verên de karê “bîyene” de halê negatîfî.....	52
Tablo 1. 45. Zazakî de karanê sade de halê negatîfî yê raweya fermanî.....	55
Tablo 1. 46. Zazakî de karanê viraşte de halê negatîfî yê raweya fermanî	57
Tablo 1. 47. Zazakî de karanê pêrabeste de halê negatîfî yê raweya fermanî.....	58
Tablo 1. 48. Halê negatîfî yê raweya waştişî ya Zazakî	60
Tablo 1. 49. Hikayeya raweya waştişî ya Zazakî de halê negatîfî	61

Tablo 1. 50. Raweya şertî ya Zazakî de halê negatîfî	62
Tablo 1. 51. Hikayeye raweya şertî ya Zazakî de halê negatîfî	62
Tablo 1. 52. Raweya ganîyîye ya Zazakî de halê negatîfî	63
Tablo 1. 53. Hikayeye raweya ganîyîye ya Zazakî de halê negatîfî	64

VATEYO VERÊN

Ziwan, tena wasitaya resnayış yê eydî merdimî ya. Merdimî hîsanê xo, fikiranê xo û waştışanê xo yewbînan rê bi rayîrê zıwanî resnenî. Cigêrayışê zanistkî, zıwanê dayike û tekilîya merdiman hema merdim pîzeyê dadî de bî dest pêkerdo. Hem ferd hem zî cuyayışo komelkî de wina girîngîya zıwanî esta. Heqanî ke derheqê zıwanê dayike de yê zaf peymanan mîyanneteweyî û qıseyan de vîyareno ke gera rêz rabımojnî heqên bıngeyî yê gera bipawiyê.

Zazakî seke yeno zanayış xeter de ya. Ha bena vînd. Goreyê daneyên UNESCO'yî yê zıwanî ke xeter tay hîs kenê “bawerîye de nêyî” (unsafe). Wina fehman beno ke yeno na mana zıwan no kategorî de ca bigêro û “Tutî zî qısey bıkerî tay cayan de kêm bıbo”. Kategorîyê zıwanî ke xeter de yê UNESCO yî de Tirkîya de Zazakî ha gruba “bawerî de nêya” de ya.

Ca gırewtışê Zazakî ke mîyanê na grube de zaf sebebî estî. Ganî xebatê akademîk yê gramerî bıbî ke Zazakî vînd nêbo û pê bawerî bıbo.

Sey heme zıwananê dinya, Zazakî de zî vıraştışê gramerî de negatîfî esto. Zazakî de hetê vıraştışî ra negatîfî, bı qertafê negatîfî vırazîyeno. Bı neyî Zazakî de hetê manaye ra zî negatîfî estî.

Destpêkê ney tezê de resnayış, zıwan, zıwannasî, gramer û babetê gramerî ameyê nişandayış.

Qısmo yewin de têgînê ye negatîfî, negatîfîya gramerî û gramerê Zazakî de negatîfî eşkera kerdê. Zazakî de name, sıfet û derheqê karan de negatîfî zanayış da. Name, sıfet û halê negatîf yê karan bı wasitaya tabloyî nimune kerdê. Zazakî de pênasê raweya xeber û raweya waştışî vıraştê, heme demî û antişê negatîfî yê hîkayeya înan, heme raweya waştışî û antişê negatîfî yê hîkakeya înan bı tablo nuştê.

Qısmo diyîn de Zazakî de ma tewirê cumleyan de babeta negatîfî etud vıraştê. Zazakî de cumleyanê nameyî, cumleyanê karî, cumleyanê înterjeksîyonî, cumleyanê fermanî, cumleyanê waştışî, cumleyanê şertî, cumleyanê ganîyîye, cumleyanê persî û pênaseyê cumleyanê besteyî vırazîyayo, halê negatîfî yê cumleyan de cumleye negatîfî ke diyayê û nimune bıyê.

Qismo hîrêyin de Zazakî de derheqê dua û zewt û vateyê verênan û îdyoman de zanayîş dayo. Hetê negatîfî ra etud kerde.

Netîce de zî erjîyayê heme qismanê tezî viraşto çimeyî ke înan rê feyde dîyo diyayê.

Na xebate de yê ke wextê xo yo erjaye dayo şêwirmend mamostayê mi Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ û her merhaleye xebata mi de destek dayo mi hevala mi ya delal Perîhan DEMÎR û waye mi ya delal Eylem KILIÇ û ey ke ardimanê xo mi rê kê m nêkerdê hevalê me yê karî Nihat ÇAĞLAYAN î rê sipas kena.

DESTPÊK

Bingeyê têkilîya merdiman rasena ziwani. Her roj qisey beno, hîs, fikir û merdim tevgeranê xo bi ziwani îfade keno, ziwani sey estîşê xo şuxulneno. No het ra çew biewno ci ra ziwani, şeklê estbîyayîşê merdimî yo. Ziwani beyntarê merdiman de pêkerdiş virazeno û sîstemêkê vengani ra yeno meydan.

Resnayîş bi pênasayo tewr sadeyî rê “Beyntarê ferdan de deme manayan nême kerdiş”

Manaya pêroyî de resnayîş, beyntarê ferdan de bi armancê zanayîş girewtîş û dayîş de virazîyayo. Yewna çî “Sîstemê Têkilîyan” zî şinasîyeno. Goreyê ney resnayîş; têkilîyanê şexsan ra verbi yew têkilî viraştîş û bi armancê hetê yew tevgere, gera mesaj çime ra bi zaniyo bireso hedef.

Pênaseyan ra fehmbeno ke resnayîş yew dem o. Çend taxim hêman zereyê xo temirneno. Nê hêmanan bi na rêze çew eşkeno bido.

1. Çime: Tayê çîyan resneno, ferd ke wazeno biresno, metn û hêmanan bîn ê.
2. Pêyam: Zanayîş yan zî dîyayîşo ke çime ra vejîyeno şino ver bi girewtekî.
3. Qenal: Mesajo ke çime wazeno bido girewtekî yew proses de rayîro ke şo yo.
4. Girewtek: Yeno pênasê kerdiş ke sey hedefê prosesê resnayîşî yo.
5. Agêrayîş: Cewabo ke girewtekî dayo mesajo ke çime ra ameyo.

Ameyîşê meydan yê prosesê resnayîş de hewceyo tewr gird ziwani o. Çunke merdim, bêziwani nêşkeno resnayîşêko hol bido.

Ziwani, merdimî rê rojbîyayîş ra yeno, merdimî bi ziwani pêkerdiş kenî, çî ke eşnawito û çî ke hîs kerdo, sîstemê kî pêkerdiş kerdo bi çekuyan û bi nîşanan. No sîstem tena wasitaya pêkerdiş yê merdiman nêyo, keyeyê fikirî yo. Ziwani, têkilîya kultur û komelo ke ma tedeyê û estbîyayîşo ke ciwîyeno. Timûtim bedilnayîş mojneno ra aye ra ziwani ciwîyeno û xurt beno, prosesêko ganîyo.

Chomsky vato zıwan, “Sazkerdişê dinya û qasê sey sîstemê serê dinya de fikirîyayış o. Yew wasıtaya resnayışi yo.”¹

Zıwan, serê taybetîyê ke merdim kenî merdim de yeno. Mimkun nêyo ke yew komel bê zıwanî bo. Çünke merdim, bi zıwanî karano, wayîrê taybetîya qıseykerdişê ke yew estbîyayış o. Her komel sey rewş û şertanê xo çekuyan berhem keno yan zî çekuyan ra newe çeku berhem keno. No semed ra sey tebîeta yew Ewropayijî û Asyayijî zıwanê înan zî cîya yo.

Şaxê zanistî tay hewceyan ra benî. Zıwan, ganî bi çaxan ewil filolojî badê cû zî mantiq û felsefe de bîyo babetêk. Tewr û estişê zıwanî, zıwan kerdo babeta zanistî.

Babeta bingeyî ya zıwannasî, awanîya zıwanê merdimî etud biko, vıraştişê yew qaîdeyo zanistî, sedaqetê beyntarê qısa û hêmanê qısayan vejîyo orte û etudkerdişê zıwanê merdimî mîyanê heme zengînî û têmîyankerdişê.

2500 serrî ra dergêr a zıwannasî esta. Merdimî têngînê yê ke no viyarteyo tarîxî ra yenî û vıraştişê gramerî muneqeşe kerdo û ramîyayışê gramerî kerdo. Babeta bingeyî ya gramerî, awanîya bingeyî ya zıwanê merdimî etud kerdo û yew teorîyo zanistkî vırašto, mîyanê zengînî û têmîyankerde de zıwanê merdimî etud kerdo.

Sey pêroyî armancê ke zanîyena ya zıwannasî verê her çî heme taybetîyanê zıwanî bişinasne û bide şınasnayış.

Armancê zıwannasan yê etudkerdişê zıwanî wina yo; “Vıraştişê teorîyêkî gramerê pêroyî yê heme zıwanan hewce yo; sey sîstemêko qefilnayî fikirîyenê musnayışê zıwanî şîronekerdiş, her qıseykerdox çî ra û senî zıwanê dayika xo de cumleye ke bê hûmarê qet nêşnawitê, îzahkerdişê fehmkerdiş û berhemkerişê înan o.”²

¹ Derek Bickerton, *Adem'in Dili*, (Çar: Mehmet Doğan), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, r.135

² Zeynep Kıran, “*Dilbilim ve Temel İlkeleri*”, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi, o. 2.2., 1984, r. 90

Ziwannasî mîyanê armancê pêroyî û şînasnayış de yo, gramer analîzê ziwanan yanî şekl û vengê yew ziwani û viraştişê cumle etudkeno û şaxêko qaydeyan belî keno.

Şaxêkî ziwannasî ra gramer bi manaya hîra “Şuxulnayışê ziwani de goreyê qaydeyî ke şaxêk o ronıştî, vengê ke ziwani anî meydan, şeklan, çekuyan, awanî, rayîrê rêze û kirarî, metodanê ey, sinifê çeku, antişanê ey, wezîfe û giredayenanê ey bi sererastî etudkeno.”³

Agop Dilaçar gramerê ziwannasî wina dano şînasnayış.

- “1. Şekil, vatiş, viraştişê cumle, mana û hetê çekuyan ra sererastîyo dîyar.
2. Caxêko dîyar de babeta no het ra etudkerdişê ziwani de sîstemê nînan û dîyardeyî
3. Qaydeyê ke ney dîyardeyan îdare kenî.
4. Kitabê derse ke ney qaydeyan musnenî.
5. Dereceyê yew qisa û nuşteyêke bi nê qaydeyan rê pîya yena û nêne”⁴

Gramer mîyanê xo de goreyê hêmanê ziwani rê ke etudkerdê tewr bi tewr beşî estî.

Qisimo ke vengê ziwani etudkeno ey rê vanî “zanayışê vengî”, hetê awanî ra qisimo ke çeku û şekilan babete keno ey rê vanî “zanayışê şekilî”, cayo ke çeku û şekil tira vejîyenî, yanî qisimo ke ristimê înan cigêrayiş keno ey rê ristim yan zî vanî “peydabîyayış”, têkilîyê ke beyntarê çeku û şekilan de yê û şaxêko cumleyan etudkeno ey rê vanî zanayışê cumle yan zî rêza qisa, qisimo ke mekanîzmaya viraştişê mana ya ziwani etudkeno ey ra vanî semantîk. Ziwan, ancax bi ney hêmanan tamam beno, gramer zî ney hêmanan ra yeno meydan. Ney beşî pêro pîya cîya cîya etud bî, yewbînan ra qet cîya nêbenî û her wext benê têmîyan ra.

³ Agop Dilaçar, *Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi*, Belleten 1971, TDK, Ankara, 1989, 2. Basım. r. 83

⁴ E. e., r. 85

Xebata gramerî Zazakî zaf verê cû ra dest pêkeno labelê qasê ziwane bînan zaf xebat nêbîya. UNESCO yî tarîxê 21 Sibate 2002 de Atlasa Ziwanan Dinya de îzahkerdişê xo yê derheqê “Atlasa Ziwanan ke Xeterî de yê” de vato Zazakî xeter de ya. No sebeb ra wa Zazakî vînd nêbo, wa xurt bibo hem akademîk û hem zî zaf xebatê sîvîl virazîyenî.

Serê gramerê Zazakî de hem hetê cigêrayoxan zereyî, hem zî hetê cigêrayoxan teberî cigêrayiş kerdo.

Cigêrayoxan ziwani yê teberî ra xebatî ke ameyî viraştiş ney ê; Peter J. A. 1857, Lerch “Forschungen über die Iranischen Nordchaldaer”⁵, Todd, Terry Lynn 2002, “A Grammar of Dimili also known as Zaza”⁶, Hadank, Karl û Oskar Mann 1932, “Mundarten der Zaza, hauptsächlich aus Siwerek und Kor”⁷, Paul, Ludwig 1998, “Zazaki: Grammatik und Versuch einer Dialektologie”⁸, Sandonato, Marie 1994, “Zazaki”⁹, C.M. Jacobson, 2001 “Rastnustena Zonê Ma (Dımilki-Kırmancki-Zazaki)”¹⁰

Cigêrayoxê ziwani yê zereyî ra xebatî ke ameyî viraştiş ney ê; kitabê Munzur Çem, “Türkçe Açıklamalı Kırmanca (Zazaca) Gramer”, Fahri Pamukçu, “Gramerê Zazakî”, Deniz Gündüz, “Türkçe Açıklamalı Kürtçe - Kırmanca / Zazaca Dil Dersleri”, Harun Turgut, “Türkçe Açıklamalı Zazaca Dilbilgisi”, Serkan Oğur, “Farsça - Zazaca - Kurmanca Mukayeseli Gramer ve Temel Sözlük”, Roşan Lezgin, “Dersê Ziwani”, Erdem ve Orhan Erdem, “Türkçe Açıklamalı Kürtçe Dil Dersleri”, Haydar Şahin, “Ebe Vatena Tırki Kitabe Musena Zazaki: Türkçe Açıklamalı Zazaca Öğrenme” yo. Bê ney xebate ke ma belîkerdê ra teber tayê keyepelê înternetî de semedê musnayışê gramerê Zazakî dersî estî.

⁵ Peter J. A. Lerch, *Forschungen über die Kurden und die Iranischen Nordchaldäer*, St. Petersburg, 1857/58

⁶ Terry Lynn Todd, 1985, *A Grammar Of Dimili Also Known As Zaza*, University of Michigan, Electronic Publication, 2008

⁷ Oskar Mann, oab. , *Die Mundarten der Zâzâ, hauptsächlich aus Siwerek und Kor*, Leipzig, 1932

⁸ Paul, Ludwig, *Zazaki. Grammatik und Versuch einer Dialektologie*, Wiesbaden, 1998

⁹ Marie Sandonato, “Zazaki”, in P.Kahrel and R. van den Berg (eds.), *Typological Studies in Negation*, Amsterdam, Benjamins, Electronic Publication, 1994

¹⁰ C.M., Jacobson, *Rastnustena Zonê Ma*, Peri Yayınları, İstanbul, 2001

Hetê ziwannasanê cayî û xêrbî ra derheqê gramerê Zazakî de tena xebata negatîfî esta. Na xebate serra 1994 de ameya viraştiş. Edîtorîya aye, Peter Kahrel, René Van den Berg kerdo. Nameyê kitabî “Typological Studies in Negation” yo. Kitab de hetê gramerî ra negatîfîya 16 ziwanan etud kerdo. Kitab de derheqê negatîfîyanê Zazakî de xebate hetê ziwannas Marie Sandarato ra 18 rîpel meqaleyêk nusîyaya.

Averberdiş û xurtbîyayîşê ziwanan de bandora xebatê gramerî zaf ziyade yî. Ney serranê peyênan de derheqê Zazakî de xeyle berhemî nusîyayî. Aye ra ma eşkenî vaje gramerêkî Zazakî vejîyayo orte û alfabeyêka ortax virazîyaya. Semedê naye ra alfabeya ke nuştişê xebate de şuxilnaya, alfabeya ke Celadet Elî Bedîrxanî pê alfabeya Latîni viraşta û nusîyaya. Heta nika çiqas berhemî ke demo modern de nusîyayî, pêroyî bi alfabeya Bedîrxanî nusîyayî. Zanayîşê gramerê Zazakî, kitabê gramerî yê ke cigêrayoxanê cayî weşanayê, yê qaydeyê etud kerdê û şuxûlnayê.

Armancê Tezî

Na tez Zazakî de hetê gramerî ra etudkerdişê negatîfan, çarekerdiş û erjîyayîş o. Amanc etudkerdişê negatîfan de hetê awanî û hetê manaye ra negatîfî û vînayîşê negatîfanê bînan o. Bi nê amancî persê cigêrayîşî yê ke virazîyayê nê yê:

- 1) Têgînê yê negatîfî çi yo?
- 2) Gramer de negatîfî senî virazîyenî?
- 3) Gramerê Zazakî de negatîfî senî virazîyenî?
- 4) Zazakî de negatîfê ke bi qertafanê “bê”, “nê” û “me” yenî meydan kamcîn babetanê gramerî de estî?
- 5) Zazakî de qertafanê negatîfan teber negatîfî kamcîn parçeyê gramer ê?
- 6) Zazakî de negatîfî ke hetê awanî ra teber hetê manaye ra negatîfî senînî?

Hîrayîya Tezî

Xebata negatîfîyan ziwannasî de nêzdîya 20 serr a ameya merkezê ziwannasî. Heme ziwanan de negatîfî esta û bi leteyê gramerî yê bîn ra eleqedar a. Gramerê Zazakî de etudkerdişê negatîfî, gramerê Zazakî de babetêka verê cû xebatîyaya nêya.

Etudkerdiş û cigêrayişê babeta negatîfîya Zazakî, averberdişê Zazakî rê hetkarî pêşkêş keno.

Negatîfî gramer de kategorîyêk a. Gramer de sîstemê erjayî yê negatîfî û pozîtîfî cîya yê. Çekuyê negatîf û pozîtîf çî ke wazîyenî û çî ke nêwazîyenî têgînişê ardimkerdoxê danî fehmkerdiş. Negatîfî qewmîyayişê karêk û tevgerêk yan zî çîyêko kancîn “o çî” nîyo dano îfade kerdiş. Pozîtîfî cumleyanê nameyî de çîyêko bîn wina yan zî wina beno “o çî”, cumleyanê karî de kar, bîyayiş yan zî tevger bîyo îfade keno. Nê têgînişî sey felsefe, mantiq û psîkolojî hetê şaxê zanistî ra peynîya xebata çekuyan ke virazîyaya sey çekuya gramerî zî şuxulnaya.

Pozîtîf û negatîf demo ke şîyo têgînê ye ziwannasî, erjîyayê înan hetê mana û viraştişî ra bî. Na xebate de negatîfî hem hetê viraştişî ra hem zî erjayê hîsî ra hetê manaye ra girewto dest.

Metodê Tezî

Xebata gramerî ya ziwanan pêroyî di rayîr de qebl bî. Nê rayîran ra o verên metnê fekkî û nuşteki erêbi de û serê înan de etud kerdene. Diyin, sere pîrodaiş yê zanayiş û povetişê qiseykerdoxê ziwani. Nê her di rayîr bi taybetî etudkerdişê ziwani ke tay yenê zanayiş, yê ke qet nêyenê zanayişî de zaf yeno şuxulnayiş.

Gramerê Zazakî de babeta tezî de etudkerdişê negatîfan; pêroyî rayîrê ke qebl bîyan ra metnê nuşteki arêdayê û bi rayîrê etudkerdişê virazîyayê. Merheleya şanekerdişê edebîyatî de derheqê Zazakî de ferhengan ra, kitabana ra, kovaran ra, rojnameyan ra, înternet ra û kitabxaneyan ra kar dîya yo. Negatîfîyê Zazakî de etudkerdişo ke qeym bikero çin o. Pênaseyê ke derheqê negatîfî çimeyê ziwani bînan ra kar dîya yo. Babeta negatîfîya Zazakî de hetê cigêrayoxê ziwani xoyî û xêrbî ra kitabê gramerî ke nusîyayê heme şanekerdê. Derheqê negatîfî û dîyayişê negatîfan de heme nimûne û xebate etudbî.

QISMO YEWIN

1. TÊGÎNÊ NEGATÎFÎYE

Prosesê ameyîşê meydan yê resnayîşî û a çarçewaye ke girewta mîyanê xo ra ewnîyayê merdim cuya xo de çîyo ke dîyo, çîyo ke hîs kerdo û mimkuno ma vaje tesîrê çîyê ke wendê de maneno. Na tesîr de mendene bena sebebê tewir tewir rewşane ke vejîyenî orte. Tesîr de mendenê merdimî bena sebebê rewşanê tewir û cîya.

Nuqtaya fehmkerdişî de vejîyayîşê orte yê nê cîya û tewirîyan, kaînato ke merdim tede yo senî weresneno û bi eleqedar o senî sey xo şîrove keno. Merdim cuya xo de çîyo ke ciwîyayo, timûtim yew dijberî esta. Labelê nê dijberî yewbînan kenî tamam. Yew çinbo fehmkerdişê yê bîn mana nêgêno. Ciwîyayene- merdene, nêrî- makî, bîyaye- nebîyaye ûsb. Dijberîya xeylê têgîninan hûmarîyayêne. Merdimî demo ke nê diberanê xo hetê hîs, fikir û waştîşanê xo anî ziwane sîstemê ziwani yê xo şuxulnenî. Gandarê yê ke rîyê erdî de ciwîyêne mîyanê nînan de zaf cîya sîstemê resnayîş yê merdimî esto.

Na babete de Horn, wina îzahat dayo. “Sîstemê pêro yê resnayîşê merdimî, estbîyayîşê negatîfî mîyanê xo de paweno. Qet yew sîstemê resnayîş yê heywanan, çekuyê negatîfan mîyanê xo de nêpaweno û no sebeb ra qet wayîrê erja rastîye rê, îfadeyê dijberîye rê nê ya.”¹¹

“Cigêrayîşê ke derheqê ziwane merdimî de virazîyayê sey pêro di tewir viraştîşê manaye peyda bî. Nê viraştîşê manaye sey bîyaye û nebîyaye dîyenê. Na bîyayî yan zî nebîyayî merdiman derûdorê xo ra weresnayo û bi objeyê ke erje daya û erje nedayan rê peynî ya dîyardeyê bîyêne ziwane. Wina yo mîyanê sîstemê nê dijberîye de erjakerdiş de pîya têgînê ye “negatîf” ra teber dijberîya ey rê erjakerdiş de têgînê ye “pozîtîf” dir heme pîya bîyêne etudkerdiş.”¹²

¹¹ Laurence R. Horn, (Neql., Sevgi Çalışır), *Türkçe de Bilimsel Metinlerde Olumsuzluk*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007, r. 19

¹² Erkan Hirik, *Türkiye Türkçesinde Olumsuzluk Eki*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2010, r. 2

Çew biewnîyo etudkerdişê ferhengî de têngînê ye pozîtîf û negatîf;

Ferhengê Tirkî de panc manaya têngînê ye pozîtîfî daya.

“1. Armancê ke çim bena yan zî pabe vindenan rê ca de, kar, hol, pozîtîf.

2. Viraştox.

3. O ke tesdîq keno, o ke qebul keno, çîyo ke het de yo.

4. Dîyardeyan rê, hetê taqîyan rê tayê yê ke kifş benî, hol, pozîtîf.

5. Pîyagêrayişê yê ke yenê ecibnayîş, fikirê yê ke viraştoxî estî, karin.

6. Gramer de negatîfî nêdano fehmkerdiş (çeku, cumle).”¹³

Ferheng de sey ke corî de pîya manaya xo daya çekuya pozîtîfe, cayo ke sey termî daya dîyar kerda. Ney;

“Cumleya pozîtîfe, çalakîya pozîtîfe, karo pozîtîf”¹⁴

Pênaseyê têngînê ye negatîfî sey yê ke cêr de yê.

“1. Çîyo ke viraştox û kar nêyo, çîyo ke qet yew peynî nêreseno, armancê ke çim bena pabeyê çîyêkî rê ca de nêya, nebîyaye, negatîf.

2. O ke tesdîq nêkeno, o ke qebul nêkeno, çîyo ke xeyb de yo.

3. O ke pîyagêrayişê ey mecazî nêecibyênê, fikirê yê ke xeripnayeyê, bê kar nebîyaye

4. Gramer de negatîfî dano fehmkerdiş (çeku, cumle), nebîyaye.

5. Felsefe, o ke çîyêk înkâr keno, o ke taybetîya înkâr û red hewilneno.”¹⁵

Ancî senî têngînê ye pozîtîfî de beno, manaya çekuya negatîfî zî daya û manayê termî dîyar kerdo. Ney;

¹³ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara, 2005, r. 1499

¹⁴ E. e., r. 1499

¹⁵ E. e., r. 1500

“Cumleya negatîf, çalakîya negatîf, karo negatîf”¹⁶

“Merdîm têngînan û objeyan dano namekerdiş, semedî cîya fehmkardişê dinya ra taybetîya obje û têngînan bi qasê tayê qîstasan erjîyakerdê û wina ardî yew ca, rind-qefçil, hol- xirab, tay-zaf, ûsb. Çekuyê negatîfî û pozîtîfî ke behsê înan beno hetê manaye ra çew rada, obje û têngîni sey goreyê merdimî kategorî bî, yew vatişo bîn ra o ke wazîyeno, o ke nêwazîyeno herinda obje û têngîni ziwan de ameyî. Tayê deman nameyan rê, tayê deman sifetan rê, tayê deman tevgeranê nê obje û têngînan, bîyayişê înan, kerdişê înan anî ziwan û karan ser şuxulyenî.”¹⁷

Serkewtê ye negatîfî tena yê ziwannasan nê, serkewteye ko hetê filozof û psîkologan ra ser de çare bîyo.

Serkewtê ye negatîfî û pozîtîfî zanistê Felsefe û Mantîq de zaf hîra ca gêno. Xebata negatîfî tena hetê ziwannasan nê, mîyanê filozofan û mantiqkeran sey Aristotle, Russell, Jaspersen, Searle, Lasnik, Chomsky, Horn de bîyo babeta xebate û eleqe dîya.

Ferhengê Felsefe de serkewtê ye pozîtîfî sey dijberê serkewtê ye negatîfî dayo şînasnayış. Pozîtîf “Yew rastbîyayış hewe keno, dijberê heme warê negatîfî.”¹⁸ Serkewtê ye negatîfî sey “Yew înkari xo de hewe keno, dijberê heme manayanê pozîtîfî”¹⁹ dayo şînasnayış. Pîya ney serkewtê ye pozîtîfî; viraştoxî, averberdişoxî, xurtkerdoxî, hol rind- manaya hetê rastîya gênî mîyanê xo. Serkewtê ye negatîfî; xeripkerî, tepîyakarî, vindetî, hol-rind-rastîye hetê înkari û dûrbîyayışî gêno mîyanê xo.

Zanistê Mantîq de negatîfî hukm û pêşnîyazekerdîş de şuxulyeno. Zanistê Mantîq de hukmê negatîfî zî wina ameyo şînasnayış: “Hukm rast o yan zî xelet o tena giredayê mîyanokê hukmî yo, çunke rastîya mantiqên şeklî ra teber çiyêkî eleqedar nêkerd û o mîyanok tezdad bîyayişê xo ra teber teba nêwazeno yanî yew tasarim o.”²⁰

¹⁶ E. e., r. 1500

¹⁷ Hirik, e. e., r. 5

¹⁸ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, r. 290

¹⁹ E. e., r. 290

²⁰ Hegel, *Mantık Bilimi*, (Çar: Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul, 2008, r. 61

Mantiqê klasîk de negatîfî pêşniyazekerdişan de di yan zî hîna ziyade bi terman rê qisayêke virazîyayê de aseno. Aristo pêşniyazekerdişî wina dano şinasnayiş. “Derheqê çiyêk de qisayêke çiyêk tesdîq yan zî înkâr kena.”²¹

“Di hetê pêşniyazekerdişan esto, mîyanê hetan de yew gire virazîya pêşniyazekerdişî yena meydan. Vir wina yew gireyî di qetde de virazeno. Mîyanê di hetan de têkilîya înan biqedîyo yan zî nêqedîyo ra bena. Rewşa yewine de pêşniyazekerdişî rê pozîtîf (mucibe) ya diyine rê zî negatîf (salibe) vanê.”²²

Pêşniyazekerdişê “Hewa paka yo” de, qewmîyayîşê têkilîya beyntarê hewa û paka bîyo hukm. No pêşniyazekerdiş, pêşniyazekerdişêko bîyaye yo. Pêşniyazekerdişê “Hewa paka nêyo.” Pêşniyazekerdişêko nebîyaye yo.

“Mantiqa sembolîk de negatîfî, mobikê pêşniyazekerdişî û çendanîyî yan zî pê mobikê kardarî virazîyeno.”²³ Ziwanê rojane de na mobike çekuya “nê” ya. Nimûne, sey “Ehmed wendekar nê yo” virazîyena û sey bi nameyê pêşniyazekerdişê nêestîş zî yena şinasnayiş.

“Mantiq de diyayîşo bîn yê negatîfî zî serkewtê ye çinbîyayîşî yo. Çinbîyayîş, negatîfê serkewtê estbîyayîşî yo. Serkewtê ye çinbîyayîşî zafane çiyêkî rê mîyanê dijberî de çew gêno dest. Çinbîyayîş “eger herinda dijberê estbîyayîşî, estbîyayîşo negatîf yan zî girewtîşê nêbîyayîşî rast bihesibîyêne, o dem hetê peynîye rê tîya çewî îtiraz nêkerdêne, çünke estbîyayîşo negatîfê rê giredanî gêno mîyanê xo; her di zî, hem hetê estbîyayîşî ra hem zî hetê negatîfbîyayîşî ra, yew çekuye de, çinbîyayîş de yeno vajîyayîş.”²⁴

“Negatîfî pey serra 1990 ra nat hetê psîkologan ra xebate bîya û tewr babeta verên ya ziwannasî bîya. Edebîyatê negatîfî hîna hîra yo. Derheqê negatîfî de Wason xebate kerda û Eifermann, McMahon, Gough, Slobin nê xebatî taqîb kerdê û hîna zîyade averberdî. Peynîya nê xebatan a binge çew kilmnuştayêko kilm û bixo virazîyo, wina peynîyêk vejîyena ke fehmkerdişê negatîfî fehmkerdişê pozîtîfî ra

²¹ Necati Öner, *Klasik Mantık*, Bilim Yayınları, Ankara, 1995, r. 13

²² E. e., r. 14

²³ Doğan Özlem, *Mantık*, İnkilap Yayınları, Ankara, 2009, r. 78

²⁴ Hegel, e. e., r. 487

hîna zor o. Na peynîye zaf çewî şaş kena ke derheqê negatîfî de zafî rastî vejîyenî orte. Fehmkerdişê cumleyanê negatîfan zî beyntarê xo de cîyatî esto. Cumleyê negatîfî yê ke sey nerasterast amedayiş, cumleyê negatîfî yê ke sey rasterast amedayiş hîna zor yenî fehmkerdiş.”²⁵

1.1. Gramer de tégînê negatîfî

Yê ke serê ziwannasî de xebitîyenî, negatîfî sey wasitaya gramerkî vînenî. Bi pîya ney negatîfî tena rewş û taybetîya eydî merdimî ya. Ma eşkenî vajî her cumleya pozîtîfî yew negatîfîya aye esta. Her cumleya negatîfî yew pozîtîfîya aye esta.

“Serê negatîfîya gramerî de vîyarta ra heta ewro tewir tewir xebatî bî. Sey Labov (1972a), Givon (1978), Leech (1983), Horn (1989), Tottie (1991), Pagano (1991), Hwang (1992), Cheshire (1998) û Jordan (1998), tayê ziwannasan asayişê negatîfîya fonksiyonî û aktuelî cigêrayiş kerdo. Yê ke çarekerdişê fonksiyonîya negatîfî serê daneyê vateyî de xebate bikerî tayê ziwannasî estê. (Labov, Tottie, Pagano, Hwang, Cheshire ve Jordan).”²⁶

Semedê negatîfî mîyanê xebate ke hetê ziwannasî ra bî de, xebate ke bingê hesibîyêne hetê ziwannaso Amerîkayij Laurence R. Horn ra ameyo nuştiş. Horn, beyntarê pozîtîfî û negatîfî de fikirê xo yê asîmetrîk wina rêze keno.

“a. Pozîtîfî sey bi mantiqî verê cû ya, negatîfî badê cû ya.

b. Pozîtîfî hetê viraştişê zanayişî ra verê cû ya, negatîfî badê cû ya.

c. Pozîtîfî hetê rastîya serebûtî verê cû ya, negatîfî badê cû ya.

d. Pozîtîfî sey psîkolojîkî verê cû ya, negatîfî badê cû ya.

e. Pozîtîfî bingê û xoser a, negatîfî têmîyankerde ya.

f. Pozîtîfî yewbîyayêka bi zorî ya, negatîfî çew eşkeno bivejîyo.

g. Pozîtîfî objektîf a, negatîfî kerdoxî ya.

²⁵ Hirik, e. e., r. 6

²⁶ Çalışır, e. e., r. 19

h. Cumleya pozîtîfî, derheqê dinya de rastîye; cumleya negatîfî, derheqê pozîtîfî de rastîye teswîr keno.

i. Hetê dazanayişî ra cumleya negatîfî ra teber, ganî cumleya pozîtîfî verê cû bêro.”²⁷

Gramer de negatîfî, leteyanê gramerî yê bînan rê eleqedar o. Çunke heme ziwananê dinya de negatîfî esta û cumleya pozîtîfî negatîf nêkeno çin o. Gramer de negatîfî, hem rêza cumleye de yan zî cumleye de, hem zî manaya cumleye de ameya îspat kerdene.

Negatîfî, mîyanê gandarê ke rîyê erdî de tena sîstemêko eydî merdimî yo. Ziwanan de resnayışê negatîfî hem sey gramerkî hem zî sey çekukî zaf cayan de aseno.

Ziwanêkî dinyaye de zafane de negatîfîya cumleye de nîşankerdoxêko taybetî yê negatîfî şuxulyeno.

“Ziwanan de şeklê negatîfî hem zaf demê hîrayîn ra hem zî demê vîyarte ra hetê viraştişê cumleviraşttox (sentaks) cîyatî ramojneno. Tayê ziwanan de verê çalakîye de nîşankerdoxê negatîfî şuxulyeno, tayê ziwanan de pîya dîyarkerê negatîfîya vîjnayî yew ca de şuxulyeno. Semedê nimûne, Îtalyankî de semedê îzahkerdişê negatîfîya cumleye verê çalakîye nîşankerdoxê negatîfîye (non) şuxulyeno. Ziwanê Katalankî, eynî şekl de wayîrê verê çalakîye de nîşankerdoxê negatîfîye (non) yo; labelê eynî dem de ziwan Katalan de, dîyarkerê negatîfîya vîjnayî (pas) zî esto. Fransizkîya standartî de verê çalakîye de nîşankerdoxê negatîfî (ne) û yewbîyayışê dîyarkerê negatîfî (pas) mecburî yo. Fînkîya rajawanî de negatîfîya cumleye, dîyarkerê negatîfîya mecburî (nie) û verê çalakîye yê vîjnayî bi nîşankerdoxê negatîfîye (en) îzah beno. Almankî, negatîfî bi yew dîyarkerê negatîfîye rê (nicht) îzah keno.”²⁸Ziwanan de o ke negatîfî dîyar keno hem viraşteki hem zî çekukî zafî awanî estî. Şekl yan zî hetê awanî ra negatîfî, yew ziwan de ardişê cumleye halê negatîfî de tewr rayîro zaneyî yo.

²⁷ Horn Laurence R., (Neql., Sevgi Çalışır), e. e., r. 28

²⁸ Hirik, e. e., r. 15

Cumle û çekuyanê ziwanan de hetê awanî ra negatîfîyê ke pêyenî ra teber, yew nîşankerdoxê negatîfî çinbo, hetê hîsî ra hîsê negatîfî dano, hetê manaye ra çekuya negatîfîye û viraştişê cumleyan viraştişanê gramerê her ziwani de yenî etud kerdene.

1.1.1 Gramerê Zazakî de negatîfî

Sey heme ziwanan de senî sistemê negatîfî bi eydîyê xo yê Zazakî zî esto. Bi verî rê Zazakî de karê bîyene- nêbîyene û estbîyene-çinbîyene de ganî çew negatîfîye etud bikero. Zazakî de karê bîyene Îngilizkî de “to be”, Almankî de “sein”, Kurmancî de “bûn/bûyin”²⁹ Fariskî de “bûden” o.

Zazakî de karê bîyene û nêbîyene rê nimûne da;

Bîyene – pozîtif : “Ez bena mamosta”

Nêbîyene - negatîf sey : “Ez nêbena mamosta” yo.

Negatîfbîyayişê karê bîyene sey ke nimûne de aseno bi nîşankerdoxê negatîfî “nê” pêyeno. Heme raweyanê xeber û waştişî de eynî şekl de pêyeno.

Ziwananê izoglas de fonolojîk yan zî şuxulnayışê çekuye de cayo ke cîyayo uca nîşankerdiş de şuxulyîyeno. Zazakî de çekuya “çin” wina rewşêk aseno. “Wina; “çin” manaya negatîfîye dano, yan zî nê, nê tewr girîng izoglasanê kêman ra yo. Tena Zazakî de, ziwane Harzankî de, yew zî wayîrê verên yê Eyaleta Azerbeycan a Îranî de ziwane Azaran de esto. Nimûne: Zazakî de “çina”, “çino”, Harzankî de “çini(ya), Azarkî de “çin”. Fariskîya verên de “çit, nai”.”³⁰

Zazakî de eke nimûne da karanê estbîyene - çinbîyene;

Estbîyene – pozîtif : “Ez esta”

Çinbîyene – negatîf : “Ez çin a”

²⁹ Munzur Çem, *Türkçe Açıklamalı Kırmıncıca (Zazaca) Gramer*, Deng Yayınları, 2013, İstanbul, r. 161

³⁰ Meqaleya Garnik Asatiryanê “Sistemê Ziwanan Îranî de Cayê Ziwanê Zazakî” bi Tirkî Serra 1992 de kovare Raştiye de hûmara 7 de weşanîyayo, (Çar: Murat Bocalyan)

Sey asayıŝî ra karê estbîyene-çinbîyene demo ke kenî negatîf sey nîŝanekerdiŝî qertafê “nê” nêşuxulîyayo. Hemverê estî de çin şuxulnayo û negatîfî pêameyo. Heme raweyanê xeber û waŝtiŝî de zî eynî qayde de pêyeno.

Zazakî de negatîfîyê bîn pê nîŝanekerdoxan virazîyenî. Hêmana negatîfîye pêrunê bi çalakî rê giredayî ya. Sey zafane ziwanan de Zazakî de zî rewşe eynî ya. Nîŝanekerdoxê verê çalakîye û verê nameyî, ameyê vernîya name û karan kenî negatîf. Nameyanê Zazakî de sey nîŝanekerdoxî qertafo verên “bê”, karan de qertafê “nê” yan zî “me” şuxulîyenî.

“Ziwananê Îranî de, demo ke maneye rê manaya negatîfî danî, qertafê “bê”, “me”, “ne, nê” şuxulîyêne. Ziwananê Îranî de qertafê “ne, nê” rewşa qertafê negatîfî, bîyayîŝ, manaya negatîfbîyayîŝî halî danî û ver ra bestîyeno çekuye rê. Qertafê negatîfî yê “me” raweyanê waŝtiŝî de rewşa negatîfîyan de şuxulîyeno qertafêko verên o. Qertafê “bê” negatîfî dano û prefîks o. Manaya wayîrê çiyêkî nêbo dano.”³¹

Prefîkso ke nameyan de şuxulîyeno “bê” yo. Tayê nameyan de prefîksê “nê” şuxulîyeno. Biewnê ziwananê bîn yê Hînd-Ewropa ra nameyan de negatîfbîyayîŝ ancî sey nîŝanekerdoxî prefîks şuxulnayo. Fariskî de demo ke nameyan kenî nagatîfî prefîks “bî” yo Kurmancî de zî sey Zazakî “bê” yo. Pîya ney keyeyê ziwani yê Hînd-Ewropa de ziwananê bînan de aseno nameyan de negatîfbîyayîŝ pê qertafanê peyênan pêyeno.

Elmankî : **-los**

Fînkî : **-ton , -tön**

Îngilîzkî : **-less,un-**

Swêdkî : **-lös**³²

Nîŝanekerdoxo ke karan de şuxulîyeno qertafê negatîfî “nê” yo. Demo ke ma ewnîyayê etudkerdiŝê etîmolojîk yê qertafê negatîfî “nê”, pîya Zazakî ya heme

³¹ Serkan Oğur, *Farsça-Zazaca-Kurmancca Mukayeseli Gramer ve Temel Sözlük*, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2014, r. 135

³² <http://ku.wiktionary.org/wiki/Kategori/Zazaki>, 15.00, 20.12.2014

keyeyê ziwani yê Hînd-Ewropa de herfa “n” nême ya. Herfê vengin ê ke qertafi
temam kenî înan de bedilîyayişi beno.

Proto-Hîndûewropî: ***ne-** ("ne, na")

Avarkî: **na** ("ne, na")

Fariskîya kevn: **nai** ("ne, na")

Parskî: **ny** ("ne, na")

Fariskî: **nā** ("ne, na")

Osetkî: **ne** ("ne, na")

Kurmancî: **na, ne**

Sorankî: **na** ("ne, na")

Zazakî: **ne** ("ne, na")

Sanskritkî: **nā** ("ne")

Yewnankî: **ne** ("ne")

Latînkî: **ne** ("ne")

Almankî: **nein** ("ne")

Îngilîzkî: **no** ("ne")³³

Zazakî de karanê ke qertafê “nê” şuxulîyayo de, manaya negatîfîye dano
cumleye. Heme raweyanê xebere de wina şuxulîyeno.

Zazakî de cumleyanê fermanî de herinda qertafê negatîfîye “nê” de prefîksê
negatîfîye “me” yeno. Raweyanê waştişi de qayilî, raweyanê şertî û yê ganîyîye de zî
goreyê rewşa karan qertafê negatîfîye “me” şuxulîyeno.

³³ <http://ku.wiktionary.org/wiki/Kategori:Zazaki>, 15.00, 20.12.2014

“Zazakî de qertafê negatîfiye ke şuxulîyenê “bê”, “nê” û “me” vîyarte ra heta roja ma manaye û wezîfeyê xo yê cumleye vînd nêkerdo û wina şuxulîyayê. Ney hîrê qertafê negatîfiye zî ver ra û pîya çekuye nusîyêne.”³⁴

Zazakî de herfanê vengin yê qertafê negatîfî “bê”, “nê” de mintîqa ra mintîqa bedilîyayişê vengî yeno meydan. Ziwanê dinya de sebebo girîng yê bedilîyayişê vengî “Viraştişê xo yê ziwanan de, vengê ke bi zorî vejenî, vengê ke hîna rehet vejîyenî înan bişuxulnayo ke ney bedilîyayişî rê ziwannasî de nameyê “ qanûnê xebate yê tewr tay.”³⁵

Ziwanan de sebebo bîn yê bedilîyayişê vengî çew eşkeno vajo bandure hewa u cografya. Wina ke; vengê merdimê ke hewayo serd de cuyenî hîna zaf lewan ra qîsey kenî, merdimê ke hewayo germ de cuyenî hîna zaf qîrrike ra qîsey kenî. Tîya ra çew fehm keno ke cografya hewa bedilîyayişê vengî de zaf bi bandure yê. Qertafê negatîfiye yê Zazakî mintîqa ra mintîqa herfanê venginan de bedilîyayişê vengî esto.

Qertafê negatîfiye yê “nê” şeklê; **ne, nê, ni, nî, nîye** de yo,

Qertafê negatîfiye yê “bê” şeklê; **bi, bî, bê, be, bîye** de şuxulîyeno.

Labelê xebata ma de semedê wa tîmîyankewte nêbo, aye ra heme bedilîyayişê vengî nêgirewtî, yê ke standartî prefîksê “bê”, “nê” şuxulnenî.

Yê ke serê gramerê Zazakî de tezê doktorî nuştî Terry Lynn Todd³⁶, ca dayo negatîfiyan. Negatîfiyê manaye yê çekuyan, nêkerdiş (niyan) û yê ke erjîya kerdê Tood, raweyan de antişê negatîfî yê karan de qertafê “nê” û raweyanê fermanî de qertafê “me” ramot o.

Derheqê Zazakî de serê sîstemê negatîfiye de yew meqale nusîya ya. Na meqale derheqê qertafê negatîfî yê Zazakî û serê koşacî de nusîya ya, meqaleyêk a bi Îngîlîzkî rê muqayese ya. Marie Sandonato bi nameyê meqaleya xo “Zazakî” de Zazakî de qertafê negatîfiye no şekl de kome kerdî.

³⁴ Oğur, e. e., r. 135

³⁵ E. e., r. 49

³⁶ Tood, e. e., r. 58-86

Qertafê negatîfî

nê-, nî-

nî-

çin-

me-

bê-

Cayo ke qertafî şuxulîyenî

Heme karanê demî de

Heme raweyanê waştişî de

Sifetan de

Karê ke bi herfa vengine destpê kenî de

Kopula de

Karanê çinbîyayişî de

Raweyanê fermanî û şertî de

Nameyan de³⁷

Gramerê Zazakî de xebatê negatîfîye zaf cayo hîra nêtepîşenî. Xebatî bi pêrûne tayê beşê kitabane gramerî de nejiryayê. Kitabane gramerî de xebatê serê negatîfîye de hîna zîyade beşê ke qertafî tede ameyê vatiş de serê qertafanê negatîfîye virazîya yo. Bê qertafê negatîfîye asayişê negatîfan ra bîyayiş û çinbîyayiş û koşacê nê Munzur Çem û Deniz Gündüz kitabane xo yê gramerî de sey hîra nejirya yo.

1.2. Zazakî de name, sifet û karan de negatîfîye

Zazakî de name û sifetan de negatîfî zîyade pê prefiksê “bê” , tayê nameyan de pê prefiksê “nê” virazîyeno. Pa ney rê name û sifetan de prefiks nêşuxulîya, hetê manaye ra nameyê ke negatîfî îfade kenî de Zazakî mîyanê sîstemê negatîfîye de ca gênî. Zazakî de karan de negatîfî pê prefiksê “nê” virazîyenî.

1.2.1. Nameyanê Zazakî de negatîfî

“Ganî, bêgan heme estbîyayişan, têgînan, hîsan, fikiran, rewşan û têkilîya nînan yewbînan rê yew yew yan zî cins çekuyê ke nayanî têveran ra vanî name.”³⁸

³⁷ Sandonato, e. e., r. 141

³⁸ Deniz Gündüz, *Kirmanca/Zazaca Dil Dersleri*, Vate Yayınevi, İstanbul, 2000, r. 41

Zazakî de nameyî; pê şuxulnayışê prefiksê “bê” û “nê” anî halê negatîfî. “Qertafê bê- sifetan de prefiks o û pa çekuya nusîyeno. Yanî, eke bê- çekuyêk ra ver bêro û sifet virazo, bê- û çekuya ke dima yena pîya nusîyênê.”³⁹ Pa ney rê, prefiksê “bê” û “nê” çinbîyê, sey hetê awanî ra pozîtîf labelê hetê hîs û manaye ra nameyê negatîfî zî estê.

“Nameyê şênber, bi wesleyê hesnayış yê xo rê ma dî û ma tégînî kerd û xoza de sey madde çîyêkî estî, objeyê rast û nameyê estbîyayış o. Nameyê razber, asayışî de sey madde nêyo, ma bi wesleyê hesnayışî yê xo tégînî nêkenî ancax tégînê kî zîhînê ma de estê û nameyê ke senînîyan rê nayanî têveran ra vanî.”⁴⁰

Zazakî de bi prefiksê “bê” û “nê” nameyê ke negatîfê, nameyê razber û şênber ê. (Bonê tablo 1. 1)

Tablo 1. 1. Zazakî de bi prefiksê “bê” nameyê negatîfî

Prefiksê negatîfî	Name	Halo negatîf
bê	zer	bêzer
bê	xeyr	bêxeyr
bê	veng	bêveng
bê	fasal	bêfasal
bê	wext	bêwext
bê	cis	bêcis
bê	bext	bêbext
bê	wayîr	bêwayîr
bê	ziwan	bêziwan
bê	aqil	bêaqil
bê	ban	bêban
bê	ters	bêters
bê	şarm	bêşarm
bê	name	bêname

³⁹ Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnuştişê Kırmanckî (Zazakî)*, Can Matbaacılık, İstanbul, 2005, r. 78

⁴⁰ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri:Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, r. 196

bê	fehm	bêfehm
bê	reng	bêreng
bê	desmaj	bêdesmaj
bê	hewn	bêhewn
bê	kes	bêkes
bê	kar	bêkar
bê	hîş	bêhîş
bê	qerar	bêqerar
bê	usûl	bêusûl

Zazakî de nameyê ke bi prefîksê “nê” negatîfê, nameyê razber û şênber ê. Nameyê ke bi prefîksê “nê” negatîfê tay ê. (Bonê tablo 1. 2)

Tablo 1. 2. Zazakî de bi prefîksê “nê” nameyê negatîfî

Prefîksê negatîfî	Name	Halo Negatîf
nê	yar	nêyar
nê	weş	nêweş
nê	zanayî	nêzanayê
nê	heq	nêheq
nê	nas	nênasi

Zazakî de nameyan de, qertafê “bê” û “nê” sey şeklî manaya negatîfî danî. Hîsan danî merdimî û hetê manaye ra hîsê negatîfî danî nameyanê razber û şênberan de estê. (Bonê tablo 1. 3)

Tablo 1. 3. Zazakî de bi awanîkî pozîtîf, hetê mana û hîsî ra nameyê negatîfî

merg	tal
ters	puç
xirab	tercal
zur	derd

dej	qeda
yers	heyf
zexel	muşeqet
lêl	qir (tertele)
xem	fekfazûl
marazar	qehir
xidar	qırçîn
meyit	dele
tenayi	gej
xerib	tal
qedexe	tûj
şer	hêz
xênim	tarûmar
gune	ezîyet
haste	qerez
hêrs	rike
hêsire	sêfîyek
har	wazan
hêta	xof
xerîbî	xemgîn

Yê ke bi awanîkî ca dayo çekuyanê pozîtîfî û bi manakî ca dayo çekuyanê pozîtîfî Tood; nimûne dayo çekuyanê “ta’l, çı’lm, ‘leym, ‘leymın, ‘lır û ‘linci”⁴¹ goreyê asayîşê na rewşe pozîtîfî labelê têkilîya bi manakî de dîyar kerdo ke negatîfîyêka taybet a.

1.2.2. Sifetanê Zazakî de negatîfî

“Çekuyêke nameyan, estişan senîniye kenî, înan danî şinasnayışan ra vanî sifet.”⁴²

⁴¹ Todd, e. e., r. 29

⁴² Çem, e. e., r. 77

Heme sifetî çekuyê ke nameyî ra yen ê. Tena bi sereyê xo yew sifet nêbeno, ancax yew name sewbîna nameyî senînîye bikero beno sifet. Îzafeya sifetî, îzafê ya yew nameyî û yew sifetî viraşta. Îzafeyê sifetî mîyanê cumle de formo şuxulnayışo normal yê sifetan o. Zazakî de hetê awanî û manaye ra negatîfî îzafeyê sifetan de pêyenî.

Zazakî de îzafeyê sifetan de negatîfî, sey nameyî de nameyê ke bi prefîksî “bê” û “nê” negatîfî benê û hetê formî ra pozîtîf, hetê manaye ra nameyan de pêyenî.

Zazakî de negatîfîyêke bi prefîksê “bê” virazîyêne sifetanê senînîye de şuxulîyêne. Sifetê senînîye sifetê ke estişî senî benê, renganê înan, formê înan, rewşanê înan îfade kenê ê yê. Zazakî de îzafeyê sifetî yê negatîfî yê ke bi prefîksê “bê” virazîyêne estişan bi halê negatîfî dîyar kenî. (Bonê tablo 1. 4)

Tablo 1. 4. Zazakî de bi prefîksê “bê” îzafeyê sifetî yê negatîfî

Sifet	Îzafeyê sifetî
bêzerî	xorto bêzerî
	kêneka bêzerî
	kênekê bêzerî
bêhêz	xorto bêhêz
	kêneka bêhêze
	kênekê bêhezî
bêxem	xorto bêxem
	kêneka bêxeme
	kênekê bêxemî
bêcan	xorto bêcan
	kêneka bêcane
	kênekê bêcanî

Zazakî de bi qertafê negatîfî “nê” îzafeyê sifetî yê negatîfî ke yenê raste sey prefîksê “bê” senînîyeya negatîfî de aseno. (Bonê tablo 1. 5)

Tablo 1. 5. Zazakî de bi prefîksê “nê” rê îzafeyê sifetî yê negatîfî

Sifet	Îzafeyê Sifetî
nêweş	xorto nêweş
	kêneka nêweşe
	kênekê bêdilî
nêzan	xorto nêzan
	kêneka nêzane
	kênekê nêzanî
nêheq	xorto nêheq
	kêneka nêheqe
	kênekê nêheqî

Zazakî de sifetan de hetê awanîye ra pozîtîf, hetê hîs û manaye ra negatîf yew nimûneyê prefîksî çin o. Estişo ke senînîye kerd û rewşa aye sey negatîf îfade keno. (Bonê tablo 1. 6)

Tablo 1. 6. Zazakî de bi awanîkî pozîtîf, hetê hîs û manaye ra îzafeyê sifetî yê negatîfî

Name	Îzafeya Sifetî
lêl	awa lêl
puç	dara puç
tal	balcana tal
tercal	puteko tercal
zexel	nêweşa zexel
wazan	kenêka wazan

1.1.3. Karanê Zazakî de negatîfîye

“Çekuyê ke yew kar, yew bîyayîş û yew çalakîye danî fehmkerdişan ra kar” vanî.⁴³ Zazakî de demo ke karo sadeyo ke pozîtîf o prefîksê “nê” ard serê ey, o beno

⁴³ Çem, e. e., r. 123

negatîf. Karo pêrabeste û karê viraşteyan de qertafê “nê” bêro mîyanê înan benî negatîf. Zazakî de qertafê negatîfiye yê karan diyar keno ke yew kar, yew çalakîye nêbî yan zî pêneame.

Karê sadeyî, karê ke ristimê karî ra û qertafê mesderî ra yenî raste yê. Karê sadeyan de negatîfiye, prefiksê “nê” anî verê karî ra ameyê. (Bonê tablo 1. 7)

Tablo 1. 7. Zazakî de bi prefiksê “nê” karê sade yê negatîfî

Prefiksê negatîfî	Karo sade	Halê negatîfî
nê	nuştene	nênuştene
nê	werdene	nêwerdene
nê	ardene	nêardene
nê	kerdene	nêkerdene
nê	mendene	nêmendene
nê	bestene	nêbestene
nê	setene	nêsetene
nê	vatene	nêvatene
nê	kewtene	nêkewtene
nê	derzene	nêderzene
nê	waştene	nêwaştene
nê	viraştene	nêviraştene
nê	kiştene	nêkiştene
nê	rêstene	nêrêstene
nê	taştene	nêtaştene
nê	eştene	nêeştene
nê	weriştene	nêweriştene
nê	elawitene	nêelawitene
nê	bermayene	nêbermayene
nê	tersayene	nêtersayene
nê	remayene	nêremayene
nê	gêrayene	nêgêrayene

nê	dirîyayene	nêdirîyayene
nê	hûyayene	nêhûyayene
nê	nalayene	nênalayene
nê	lengayene	nêlengayene
nê	nimitene	nênimite
nê	peysayene	nêpeysayene
nê	sawitene	nê sawitene
nê	veşayene	nêveşayene
nê	kulhayene	nêkulhayene
nê	pawitene	nêpawitene
nê	viyartene	nêviyartene
nê	edilnayene	nêedilnayene
nê	girewtene	nêgirewtene
nê	reqisîyene	nêreqisîyene
nê	ewniyayene	nêewniyayene
nê	recifîyene	nêrecifîyene
nê	qîrayene	nêqîrayene
nê	zimayene	nêzimayene
nê	xurrayene	nêxurrayene
nê	şikîyayene	nêşikîyayene
nê	lerzîyayene	nêlerzîyayene
nê	şikite	nêşikite

Karê pêrabesteyî, karê ke bi tewr pênasayo hîra ra yew ra zîyade çekuyê bênê yew ca ra virazîyenî. Semedê na rewşe bêro ca yew ra zîyade çekuye yenê yew ca. Çekuyê ke warê karo pêrabeste de ca gênî, ganî tewr tay yew kar bibo, çunke çekuya ke tevger, bîyayiş, çalakîye dana çekuya karî ya.

Karê pêrabesteyî, tewirê karê ke yewbîyayişê yew name û yew kar, yewbîyayişê di hebî karî cîya yan zî yew ra zîyade çekuye û yew karî yo.

Karê pêrabesteyî yê Zazakî de yew nameyêko negatîfî, yewbîyayişê sifet û karî de, karî ra ver qertafê “nê” anî û virazîyeno. (Bonê tablo 1. 8)

Tablo 1. 8. Zazakî de bi prefîksê “nê” karê pêrabeste yê negatîfî

Name, Sifet	Prefîksê negatîfî	Kar	Halê Negatîfî
pak	nê	kerdene	pak-nêkerdene
aw	nê	dayene	aw-nêdayene
bawer	nê	kerdene	bawer-nêkerdene
pers	nê	kerdene	pers-nêkerdene
pay	nê	kewtene	pay-nêkewtene
bar	nê	kerdene	bar-nêkerdene
sond	nê	wendene	sond-nêwendene
derd	nê	antene	derd-nêantene
dest	nê	kotene	dest-nêkotene
yarî	nê	kerdene	yari-nêkerdene
mird	nê	bîyene	mird-nêbîyene
dawet	nê	kerdene	dawet-nêkerdene
zûre	nê	kerdene	zûre-nêkerdene
mix	nê	kotene	mix-nêkotene
goşdarî	nê	kerdene	goşdarî-nêkerdene
bar	nê	kerdene	bar-nêkerdene
nas	nê	kerdene	nas-nêkerdene
hewn	nê	vînayene	hewn-nêvînayene
vîrî	nê	ameyene	vîrî-nêameyene
mare	nê	birnayene	mare-nêbirnayene
fehm	nê	kerdene	fehm-nêkerdene
şik	nê	kerdene	şik-nêkerdene
şit	nê	dayene	şit-nêdayene
ray	nê	dayene	ray-nêdayene
zîl	nê	dayene	zîl-nêdayene

arayî	nê	kerdene	arayî-nêkerdene
piştî	nê	dayene	pişt-nêdayene
aya	nê	bîyene	aya-nêbîyene
adir	nê	wekerdene	adir-nêwekerdene
awîr	nê	dayene	awîr-nêdayene
bezre	nê	ronayene	bezre-nêronayene
zerrî	nê	kewtene	zerrî-nêkewtene
vêşan	nê	bîyene	vêşan-nêbîyene
huşk	nê	kerdene	huşk-nêkerdene
dizdî	nê	kerdene	dizdî-nêkerdene
kay	nê	kerdene	kay-nêkerdene
cemed	nê	tepiştene	cemed-nêtepiştene
kilm	nê	kerdene	kilm-nêkerdene
mird	nê	kerdene	mird-nêkerdene
serdin	nê	kerdene	serdin-nêkerdene
rind	nê	bîyene	rind-nêbîyene
derg	nê	bîyene	derg-nêbîyene

Qertafê verên yê yew heceyin yan zaf heceyin bênê verê karan, sewbîna manaye de karê ke virazîyenê înan ra vanî karo viraşte. Karê viraşteyî yê Zazakî ra yew heceyinan de prefîksê ra, de, ci ûsb. qertafan şuxulnenî, zaf heceyinan de prefîksê cira, cêra, pira, tira ûsb. qertafan şuxulnenî û karê viraşteyî virazîyenê.

Karê viraşteyî yê Zazakî de negatîfiye, qertafê “nê” yeno beyntarê prefîksan û karan de virazîyeno. (Bonê tablo 1. 9)

Tablo 1. 9. Zazakî de bi prefîksê “nê” karê viraşteyî yê negatîfî

Prefîks	Prefîksê negatîfiye	Kar	Halê Negatîfî
a-	nê	çarnayene	anêçarnayene
a-	nê	fînayene	anêfînayene

a-	nê	gêrayene	anêgêrayene
a-	nê	çînayene	anêçînayene
a-	nê	şanayene	anêşanayene
a-	nê	birnayene	anêbirnayene
cî-	nê	gêrayene	cinêgêrayene
ci-	nê	niştene	cinêniştene
ci-	nê	mendene	cinêmendene
ci-	nê	fîstene	cinêfîstene
de-	nê	kerdene	denêkerdene
de-	nê	kotene	denêkotene
de-	nê	kerdene	denêkerdene
de-	nê	vistene	denêvistene
pa-	nê	dusnayene	panêdusnayene
pa-	nê	bestene	panêbestene
pê-	nê	hesnayene	pênêhesnayene
ra-	nê	kewtene	ranêkewtene
ra-	nê	kerdene	ranêkerdene
ra-	nê	cenayene	ranêcenayene
ra-	nê	şanayene	ranêşanayene
ra-	nê	weriznayene	ranêweriznayene
ro-	nê	şanayene	ronêşanayene
ta-	nê	dayene	tanêdayene
ta-	nê	kotene	tanêkotene
cira-	nê	vetene	ciranêvetene
cêra-	nê	kerdene	cêranêkerdene
pêra-	nê	bestene	pêranêbestene
têra-	nê	piştene	têranêpiştene
têra-	nê	kerdene	têranêkerdene
tira-	nê	kerdene	tiranêkerdene
tira-	nê	sawitene	tiranêsawitene

1.1.4. Zazakî de karanê “bîyene” û “estbîyene” de negatîfîye

“Çar hebî manaya karê bîyene estî. Nê yenê manaya bîyayişi, peyda bîyayişi, dadîyaxorabîyayişi, çaryayişi.”⁴⁴ Hetê negatîfîye ra karê di manaye de etudkerdiş girîng o. Manaya yewine de qeydeyê “bîyene” yan “nêbîyene” de negatîfbîyayiş, manaya diyine de manaya “est bîyene” yan zî “çin bîyene” de şuxulîyeno.

Kitabê gramerê Zazakî yê Munzur Çemî de derheqê karê “bîyene” de zaf qal kerdo û zaf hîra neqışna yo. Halê negatîfî yê karê “bîyene” prefiksê “nê” gêno û qeydeyê “nêbîyene” de dîyar kedo ke beno negatîfbîyayiş, karê “estbîyene” manaya estbîyayişi de yo. Qeydeyê negatîf yê mesderê karê “estbîyene” karê “çin bîyene” yo.

“Zazakî de çekuya “çin”e yena manaya “tun” a Kurmancî û yena manaya çekuya “yok” a Tirkî dana.”⁴⁵

Ancî Deniz Gündüzî halê negatîf yê karê “bîyene” qertafê “nê” yê negatîfî gêno qeydeyê “nêbîyene” de beno negatîfbîyayiş, halê negatîf yê karê “estbîyene” dîyar kerdo ke karê “çin bîyene” yo û nameyî ra dima ameyo manaya “estbîyene” û “çin bîyene” daya.

Serkan Oğurî zî dîyar kerdo ke karê **“bîyene”** karêko ardimkerdox o, pêveronayişê Fariskî û Zazakî no qeyde de kerd o.

Halê pozîtifî yê Fariskî “hesten” halê negatîfî “nîstên”

Halê pozîtifî yê Kurmancî “hebûn” halê negatîfî “nînin”

Halê pozîtifî yê Zazakî “estbîyîş” halê negatîfî “çinbîyîş”

Bi pîya ney Kurmancî de aye ke zaf hîra xebata gramerê karî kerda Aynur Bozkurt; “Qeydeyê negatîf yê karê “estbîyene” û “çin bîyene” qeydeyê “bûn-nînûn” û “hebûn- tunebûn”⁴⁶ de dayê. Nê qeydeyî sey qeydeyanê negatîf yê Zazakî yê.

⁴⁴ Çem, e. e., r. 161

⁴⁵ Vateyî, e. e., r. 93

⁴⁶ Aynur Bozkurt, *Kesendina Lêkerên Kurmancî*, Doz yayıncılık, İstanbul, 1. Basım, 2008. r. 80-105

Zazakî de bi karê “bîyene” karê sade, pêrabeste, viraşte de demo ke negatîfiye virazenî herinda qertafê “bî” ke serê karî de yo qertafê “nê” gêno û kar beno negatîf, negatîfiya karê “estbîyene” “çin bîyene” yo. Karê “estbîyene” karêko nameyî ra yeno û pîya nusîyeno. Karê “çin bîyene” de “çin” karî ra yeno û cîya nusîyeno. Halê negatîfî yê nê karan gramerê Zazakî de hetê etudkerdişê negatîfî ra raweyan de etudkerdişê antişî de kar esto. Hetê heme yîya babete de karê “bîyene” û “çin bîyene” halê negatîfî beşê raweyê xebere de dayo.

1.3. Raweyanê xebere yê Zazakî de negatîfî

Zazakî de raweyanê xebere; demo nikayin û demo hîra, demo vîyarteyo nikayin, demo ameyox û demo vîyarteyo nîyetin, demo vîyarteyo dîyar û demo vîyarteyo nêdîyar û demê vîyarteyo nêdîyar o verên o. Demo ke heme raweyanê xebere kenî negatîfiye qertafê “nê” şuxulîyeno.

1.3.1. Penaseyê rawe

Ristim û govdeyanê karî çalakîya ke daya zanayîş, qertafê ke dem û şekilî rê bestenî ra vanî rawe. Raweyî sey raweya xebere û raweya waştîşî benî di beşî.

1.3.1.1. Pênaseyê raweya xebere

Raweyê xeberan yew kar beyntarê çi deman de; vîyarte de, nika de, ameyox de û demo hîra de pêameyo danî zanayîş. Qertafê raweyê xeberan, ristimanê karî rê têgînê demî danî qezençkerdiş. No semed ra raweyê xeberan ra raweyê demî zî vanî. Raweyanê waştîşî, raweyê ke tevgerêko wazîyeno û dîzayn beno danî fehmkardiş. Nê raweyan de bi eşkera yew îfadeyê demî çin o.

1.4. Zazakî de raweyanê xebere û negatîfîyî

Raweyanê xebere yê Zazakî hetê zaf cigêreyoxanê Zazakî ra şekilo ferqin de girewto dest. Raweyanê xebere de hetê etudkerdişê negatîfîyan de etudkerdiş de kar esto.

Fahrî Pamukçu; “Demê vîyarteyî wina tesnîf kerdê; nêzdî, dîyar kerde, dewam kerde, tamam bîyayeyê sade, demo vîyarteyo ke dewam û tamam bîyayeyo,

demê ameyoxî zî; sade, timûtim, tamam bîyayî, demo ameyoxê dewam û tamam bîyayê.”⁴⁷

Harun Turgutî; “Raweyanê xebere wina tesnîf kerdê; sey demanê sade û pêrabesteyî grûbe kerdê, demê sadeyî demo vîarteyo dîyar û nedîyar, demo nikayin û demo ameyox, demanê pêrabesteyî zî; sey demo vîarteyo dîyar o verên, demo vîarteyo nedîyar o verên, demo nikayin o verên, demo ameyox o verên grûbe kerdê.”⁴⁸

R. Hayîg; “Raweyanê xebere wina tesnîf kerdê; sey demo hîrayo vîarte, demo vîarteyo timûtim, demo vîarte erjîyayo.”⁴⁹

Abdulaziz Beki; “Raweyanê xebere wina tesnîf kerdê; sey raweyanê xebere serê modelanê karan yê formatîk erjînayê. Formê yewin yê karî ra raweya demo vîarteyo dîyar û nedîyar, formê diyîn yê karî ra raweya demo hîra û nikayin o verên, formê hîrêyin yê karî ra raweya demo ameyox o verên, formê çarin yê karî ra raweya demo hîra û nikayin, formê pancin yê karî ra raweya demo ameyox sinife kerdê.”⁵⁰

Serkan Oğur; “Raweyanê xebere wina tesnîf kerdê; sey demo nikayin, demo ameyox, demo hîra, demo vîarteyo ke yeno zanayîş, demo vîarteyo ke yeno musnayîş, demo nikayin û vîarteyê yo verên, demo vîarteyo ke yeno musnayîş o verên, demo ameyox o verên grûbe kerdê.”⁵¹

Deniz Gündüz; “Raweyanê xebere wina tesnîf kerdê; sey demo nikayin, demo hîra, demo ameyox, demo vîarteyo dîyar, demo vîarteyo nedîyar, deman pêrabeste zî de; demo ameyox o verên, demo nikayin û demo hîrayi yo verên, demo vîarteyo nedîyar o verên grûbe kerdê.”⁵²

Bi naye ra pîya xebata gramerê Zazakî ser xebatkerdoxan ra Munzur Çem û Roşan Lezgîn zî kitabane xo de raweyanê xebereyî sey Deniz Gündüzî tesnîf kerdî.

⁴⁷ Fahri Pamukçu, “Zazaca da Dilbilgisi Zamanları”, I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl, 2011, r. 291

⁴⁸ Harun Turgut, *Türkçe Açıklamalı Zazaca Dilbilgisi*, Almanya, t.ç., r. 88-134

⁴⁹ Roşan Hayîg, Brigitte Werner, *Türkçe-Zazaca Sözlük Listesi*, Tij Yayıncılık, İstanbul, 2012, r. 212

⁵⁰ Abdulaziz Beki, *Zazaca Sarf-Nahv/Filolojisi (Gramerî)*, Çap nebîyo, r. 51

⁵¹ Oğur, e. e., r. 153-191

⁵² Gündüz, e. e., r. 199-278

Xebatanê gramerê Zazakî de, demî wina tesnîf bîyo; demanê hîra, nikayin, ameyox û vîyarteyan. Labelê, verênê na deman de formê ferqlî zî esto.

Tesnîf kerdişê raweyanê xebere yê Zazakî de ferqtî yê esta zî se, heme nê xebatanê raweyanê xebere de negatîfîye bi qertafê “nê” virazîyayî.

1.4.1. Zazakî de demo nikayin û demo hîra de negatîfîye

“Raweya xebere yê demo nikayin, wexto ke ma he tedeyî, na wext de bîyayîşê yew karî yan zî çalakî mojnene ra. Demo hîra zî, yew kar, çalakî û bîyayîş kî heta nika virazîyaya û nika ra pê zî dewam kena, manaya dewamî nînan dano zanayîş.”⁵³ Demo nikayin û demo hîra de antîşanê karî sey yewbînan virazîyeno. No semed ra ma eşkenî înan eynî hetî ra bixebitî.

Zazakî de demo nikayin û hîra de wexto ke cumle beno negatîfe vernîya karo sade de prefîksê “nê” yeno û kar ra pîya nusîyeno. Kurmancî de prefîksê “na”, Fariskî de prefîksê “ne”, Îngîlîzkî de zî ver karî ra, karo ardimkerdox “not” yeno û cumle bena negatîfe. Qertafanê kesî de zî goreyê nerî û makî yê kerdoxî dîyar beno û karî ra pîya nusîyeno. (Bonê tablo 1. 10)

Tablo 1. 10. Zazakî de karanê sade de halê negatîfî yê demo nikayin û hîra

Halo Pozîtîf	Prefîks	Halo Negatîf
Ez wena	nê	Ez nêwenaq
Ti wena (m)		Ti nêwena (m)
Ti wenî (n)		Ti nêwenî(n)
O weno(n)		O nêweno(n)
A wena (m)		A nêwena (m)
Ma wenî/ê (zh)		Ma nêwenî/ê (zh)
Şima wenî/ê (zh)		Şima nêwenî/ê (zh)
Ê wenî/ê (zh)		Ê nêwenî/ê (zh)

⁵³ Oğur, e. e., r. 152-560

Zazakî de demo nikayin û hîra de wexto ke cumle bena negatîfe karanê pêrabeste de, vernîya karo diyîn de prefiksê “nê” yeno û karo diyinî ra pîya nusîyenî. Qertafanê kesî de zî, goreyê nerî, makî û zafhûmarî kerdoxî ra dîyar beno û karî ra pîya nusîyeno. (Bonê tablo 1. 11)

Tablo 1. 11. Zazakî de karanê pêrabeste de halê negatîfî yê demo nikayin û hîra

Halo Pozîtîf	Prefîks	Halo Negatîf
Ez fehm kena	nê	Ez fehm nêkena
Ti fehm kena (m)		Ti fehm nêkena (m)
Ti fehm kenî (n)		Ti fehm nêkenî (n)
O fehm keno(n)		O fehm nêkeno(n)
A fehm kena (m)		A fehm nêkena (m)
Ma fehm kenî/ê (zh)		Ma fehm nêkenî/ê (zh)
Şima fehm kenî/ê (zh)		Şima fehm nêkenî/ê (zh)
Ê fehm kenî/ê (zh)		Ê fehm nêkenî/ê (zh)

Zazakî de demo nikayin û hîra de wexto ke cumle beno negatîfe, karanê viraşte de mîyane prefiksê û kar ra prefiksê “nê” yeno û pîya nusîyeno. Qertafanê kese de zî, goreya nerîtî, makî û zafhûmarî kerdoxî ra dîyar beno û karî ra pîya nusîyeno. (Bonê tablo 1. 12)

Tablo 1. 12. Zazakî de karanê viraşte de halê negatîfî yê demo nikayin û hîra

Halo Pozîtîf	Prefîks	Halo Negatîf
Ez rakewena	nê	Ez ranêkewena
Ti rakewena (m)		Ti ranêkewena (m)
Ti rakewenî (n)		Ti ranêkewenî (n)
O rakeweno(n)		O ranêkeweno(n)
A rakewena (m)		A ranêkewena (m)
Ma rakewenî/ê (zh)		Ma ranêkewenî/ê (zh)
Şima rakewenî/ê (zh)		Şima ranêkewenî/ê (zh)
Ê rakewenî/ê (zh)		Ê ranêkewenî/ê (zh)

Tablo 1. 13. Zazakî de demo nikayin û demo hîra de karê “estbîyene” de halê negatîfî

Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
Ez esta	Ez çin a
Ti esta (m)	Ti çin a (m)
Ti estî (n)	Ti çin î (n)
O esto(n)	O çin o (n)
A esta (m)	A çin a (m)
Ma estî (zh)	Ma çinî (zh)
Şima estî/ê (zh)	Şima çinî/ê (zh)
Ê estî/ê (zh)	Ê çinî/ê (zh)

Tablo 1. 14. Zazakî de demo nikayin û demo hîra de karê “bîyene” de halê negatîfî

Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
Ez bena rençber.	Ez nêbena rençber.
Ti bena rençber. (m)	Ti nêbena rençber. (m)
Ti benî rençber. (n)	Ti nêbenî rençber. (n)
O beno rençber. (n)	O nêbeno rençber. (n)
A bena rençber. (m)	A nêbena rençber. (m)
Ma benî rençber. (zh)	Ma nêbenî rençber. (zh)
Şima benî/ê rençber. (zh)	Şima nêbenî/nêbenê rençber. (zh)
Ê benî/ê rençber. (zh)	Ê nêbenî/nêbenê rençber. (zh)

1.4.1.1. Zazakî de demo hîra û demo nikayin o verênê de negatîfîye

“Raweya xebere yê demo nikayin o verên, yew kar yan zî çalakî demo vîyarte de bîyo îfade kerdişê înan dano. Raweya xebere yê demo hîrayo verênê de zî,

çî ke vîyarte de bîyo û bîyayîşê wexto hîra de dewam kerdo, yew kar, bîyayîş û çalakî demo vîyarte ra dano zanayîş.”⁵⁴

Qertafê antişê demo hîra û demo nikayin o verên “-êne” yo. No qertaf peynîya ristimê mesterî de yeno û ê karo ke qertafê “-êne” girewta, antişê de qertafê kesî nêgêno.

Qertafê negatîfiye ye demo ameyox û demo nikayin “nê” yo. Prefîksê “nê” yeno vernîya karî û pîya nusîyenî. Cumle rê manaya negatîfî dano. Cumleyanê negatîf zî sey cumleyana pozîtîf qertafê kesî nêgênî. (Bonê tablo 1. 15)

Tablo 1. 15. Zazakî de karanê sade de halê negatîfî yê demo hîra û nikayin o verênê

Halo Pozîtîf	Prefîks	Halo Negatîf
Ez wendêne	nê	Ez nêwendêne
Ti wendêne (m)		Ti nêwendêne (m)
Ti wendêne (n)		Ti nêwendêne (n)
O wendêne (n)		O nêwendêne (n)
A wendêne (m)		A nêwendêne (m)
Ma wendêne (zh)		Ma nêwendêne (zh)
Şima wendêne (zh)		Şima nêwendêne (zh)
Ê wendêne (zh)		Ê nêwendêne (zh)

Qertafê negatîfî ye demo ameyox û nikayin o verênê “nê” yo. Prefîksê “nê” karo pêrabeste de yeno vernîya karo diyînî ra û pîya nusîyeno û cumle ra manaya negatîfî dano. Cumleyanê negatîf zî sey cumleyana pozîtîf qertafê kese nêgênî. (Bonê tablo 1. 16)

⁵⁴ Oğur, e. e., r. 176

Tablo 1. 16. Zazakî de karanê pêrabeste de halê negatîfî yê demo hîra û nikayin o verênê

Halo Pozîtîfe	Prefîks	Halo Negatîfe
Ez pers kerdêne	nê	Ez pers nêkerdêne
Ti pers kerdêne (m)		Ti pers nêkerdêne (m)
Ti pers kerdêne (n)		Ti pers nêkerdêne (n)
O pers kerdêne (n)		O pers nêkerdêne (n)
A pers kerdêne (m)		A pers nêkerdêne (m)
Ma pers kerdêne (zh)		Ma pers nêkerdêne (zh)
Şima pers kerdêne (zh)		Şima pers nêkerdêne (zh)
Ê pers kerdêne (zh)		Ê pers nêkerdêne (zh)

Qertafê negatîfî yê demo ameyox û demo nikayin o verên de “nê” yo. Prefîksê “nê” yeno vernîya karî û kar ra pîya nusîyenî û cumle ra manaya negatîfî dano. Cumleyanê negatîf zî sey cumleyana pozîtîf qertafê kese nêgenî. (Bonê tablo 1. 17)

Tablo 1. 17. Zazakî de karanê viraşte de halê negatîfî yê demo hîra û nikayin o verênê

Halo Pozîtîf	Prefîks	Halo Negatîf
Ez caverdêne	nê	Ez canêverdêne
Ti caverdêne (m)		Ti canêverdêne (m)
Ti caverdêne (n)		Ti canêverdêne (n)
O caverdêne (n)		O canêverdêne (n)
A caverdêne (m)		A canêverdêne (m)
Ma caverdêne (zh)		Ma canêverdêne (zh)
Şima caverdêne (zh)		Şima canêverdêne (zh)
Ê caverdêne (zh)		Ê canêverdêne (zh)

Tablo 1. 18. Zazakî de demo hîra û demo nikayin o verên de karê “estbîyene” de halê negatîfî

Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
Ez estbîyênê	Ez çin bîyênê
Ti estbîyênê (m)	Ti çin bîyênê (m)
Ti estbîyênê (n)	Ti çin bîyênê (n)
O estbîyênê (n)	O çin bîyênê (n)
A estbîyênê (m)	A çin bîyênê (m)
Ma estbîyênê (zh)	Ma çin bîyênê (zh)
Şima estbîyênê (zh)	Şima çin bîyênê (zh)
Ê estbîyênê (zh)	Ê çin bîyênê (zh)

Tablo 1. 19. Zazakî de demo hîra û demo nikayin o verên de karê “bîyene” de halê negatîfî

Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
Ez bîyênê rençber.	Ez nêbîyênê rençber.
Ti bîyênê rençber. (m)	Ti nêbîyênê rençber. (m)
Ti bîyênê rençber. (n)	Ti nêbîyênê rençber. (n)
O bîyênê rençber. (n)	O nêbîyênê rençber. (n)
A bîyênê rençber. (m)	A nêbîyênê rençber. (m)
Ma bîyênê rençber. (zh)	Ma nêbîyênê rençber. (zh)
Şima bîyênê rençber. (zh)	Şima nêbîyênê rençber. (zh)
Ê bîyênê rençber. (zh)	Ê nêbîyênê rençber. (zh)

1.4.2. Zazakî de demo ameyox de negatîfîye

“Demo ameyox, manaye xo na ya ke kar hema nêbîyo, wextê xo tam bellî nîya la badê vatişî do bibo.”⁵⁵

⁵⁵ Roşan Lezgin, *Dersê Ziwani*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekîr, 2012, r. 108

Demo ameyoxe de dîyar kerdişê demî de, Abdulaziz Beki⁵⁶; çekuya dîyarî, karo ardîmkerdoxî “g”, Deniz Gündüz⁵⁷; çekuya dîyarî karo ardimkerdoxî “do” şuxulneyî. Munzur Çem⁵⁸, Harun Turgut⁵⁹ û Serkan Ogur⁶⁰ vato kî; Antîşê karî demo ameyox sey antîşê karî demo nikayin û demo hîraya. Pê şuxulnayîşê zerfanê demo yan zî bi qîrp eşkene kî manaya demo ameyox îfade bikero. Cumleyê kî demo ameyox de virazîyeno, nê cumleyan de goreya fekan ferqî ye esta. Demo ameyox de karanê ardîmkerdoxîn ra “do, dê, ro, ko, ka, go, yo, o” zî şuxulîyena.

Zazakî de halê negatîfiye demo ameyox wexto ke ma etud kerdî, heme çîmeyan de negatîfi pey prefîksê “nê” viraziyayîyo. Zazakî de halê negatîfiye demo ameyoxî karo sade de caye prefîksê “bi”, prefîksê “nê” vernîye karî de yeno. Qertafê negatîfi karî ra pîya nusîyenî û kar qertafê kese genî. (Bonê tablo 1. 20)

Tablo 1. 20. Zazakî de karanê sade de halê negatîfi yê demo ameyox

Halo Pozîtîf	Prefîks	Halo Negatîf
Ez do bikewta	nê	Ez do nêkewta
Ti do bikewta (m)		Ti do nêkewta (m)
Ti do bikewtî (n)		Ti do nêkewtî (n)
O do bikewto (n)		O do nêkewto (n)
A do bikewta (m)		A do nêkewta (m)
Ma do bikewtî/ê (zh)		Ma do nêkewtî/ê (zh)
Şima do bikewtî/ê (zh)		Şima do nêkewtî/ê (zh)
Ê do bikewtî/ê (zh)		Ê do nêkewtî/ê (zh)

Zazakî de halê negatîfiye demo ameyox, karo pêrabeste de cayê prefîksê “bi” de prefîksê “nê” vernîya karo diyîn ra yeno. Qertafê negatîfi kar ra pîya nusîyeno û qertafê kesî gêno. (Bonê tablo 1. 21)

⁵⁶ Beki, e. e., r. 75

⁵⁷ Gündüz, e.e., r. 216

⁵⁸ Çem, e. e., r. 150

⁵⁹ Turgut, e.e., r. 96

⁶⁰ Oğur, e. e., r. 157

Tablo 1. 21. Zazakî de karanê pêrabeste de halê negatîfî yê demo ameyox

Halo Pozîtîf	Prefîks	Halo Negatîf
Ez do kay bikera	nê	Ez do kay nêkena
Ti do kay bikera (m)		Ti do kay kena (m)
Ti do kay bikerî (n)		Ti do kay nêkenî (n)
O do kay bikero (n)		O do kay nêkeno (n)
A do kay bikera (m)		A do kay nêkena (m)
Ma do kay bikerî/ê (zh)		Ma do kay nêkenî (zh)
Şima do kay bikerî/ê (zh)		Şima do kay nêkenî (zh)
Ê do kay bikerî/ê (zh)		Ê do kay nêkenî (zh)

Zazakî de halê negatîfîye demo ameyox karo viraşte de cayê prefîksê “bi” de prefîksê “nê”, beyntarê prefîks û karo yeno. Qertafê negatîfî kar ra pîya nusîyena û qertafê kesî gêna. (Bonê tablo 1. 22)

Tablo 1. 22. Zazakî de karanê viraşte de halê negatîfî yê demo ameyox

Halo Pozîtîf	Prefîks	Halo Negatîf
Ez do pabikera	nê	Ez do panêkera
Ti do pabikera(m)		Ti do panêkera(m)
Ti do pabikerî (n)		Ti do panêkerî (n)
O do pabikero (n)		O do panêkero (n)
A do pabikera (m)		A do panêkera (m)
Ma do pabikerî/ê (zh)		Ma do panêkerî/ê (zh)
Şima do pabikerî/ê (zh)		Şima do panêkerî/ê (zh)
Ê do pabikerî/ê (zh)		Ê do panêkerî/ê (zh)

Tablo 1. 23. Zazakî de demo ameyox de karê “estbîyene” de halê negatîfî

Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
Ez do estba	Ez do çin ba
Ti do esta (m)	Ti do çin ba(m)
Ti do estî (n)	Ti do çin bî(n)
O do estbo(n)	O do çin bo(n)
A do esta (m)	A do çin ba(m)
Ma do estbî (zh)	Ma do çin bî (zh)
Şima do estbî/bê (zh)	Şima do çin bî/bê (zh)
Ê do estbî/bê (zh)	Ê do çin bî/bê (zh)

Tablo 1. 24. Zazakî de demo ameyox de karê “bîyene” de halê negatîfî

Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
Ez do biba rençber	Ez do nêbiba rençber
Ti do biba rençber(m)	Ti do nêbiba rençber(m)
Ti do bibî rençber (n)	Ti do nêbibî rençber (n)
O do bibo rençber (n)	O do nêbibo rençber (n)
A do biba rençber (m)	A do nêbiba rençber (m)
Ma do bibî rençber (zh)	Ma do nêbibî rençber (zh)
Şima do bibî/bê rençber (zh)	Şima do nêbibî/bê rençber (zh)
Ê do bibî/bê rençber (zh)	Ê do nêbibî/bê rençber (zh)

1.4.2.1. Zazakî de demo vîyarteyo nîyetin de negatîfîye

“No tewirê raweye, demo ameyox o verên o ke rewşêka aver de bena, yew hal, yew bîyayiş erzeno vîyarte. Na rawe de rewşêka aver de bena yew halê, yew bîyayiş ke ameyox de bîyo erzeno vîyarte, yew rewî, yew hal, yew bîyayiş ke pêneameyo babet a.”⁶¹

⁶¹ Oğur, e. e., r. 186

“Hîkayeya demê ameyoxî, sey demê vîyarte û demê nikayînî ristimê karî ke sufîksê maderî nêgirewto ra virazîyeno.”⁶²

“Semedê antişê demo vîyarteyo nîyetin, sereye ristimê mesderê kar rê prefîksê “bi”, peynîye de zî, qertafê “êne” yeno.”⁶³

Demo ke demo vîyarteyo nîyetin beno negatîfiye, ê kî vernîyê karo sade ra prefîksê “bi” darîyena we, kar bi prefîksê negatîfiye “nê” ardiş, ancîyeno û cumle bena negatîf. (Bonê tablo 1. 25)

Tablo 1. 25. Zazakî de karanê sade de halê negatîfî yê demo vîyarteyo nîyetin

Halo Pozîtîf	Prefîks	Halo Negatîf
Ez do bidayêne	nê	Ez do nêdayêne
Ti do bidayêne (m)		Ti do nêdayêne (m)
Ti do bidayêne (n)		Ti do nêdayêne (n)
O do bidayêne (n)		O do nêdayêne (n)
A do bidayêne (m)		A do nêdayêne (m)
Ma do bidayêne (zh)		Ma do nêbidayêne (zh)
Şima do bidayêne (zh)		Şima do nêdayêne (zh)
Ê do bidayêne (zh)		Ê do nêdayêne (zh)

Demo ke demo vîyarteyo nîyetin beno negatîf, prefîksê “bi” ke vernîya karo diyin yê karê pêrabesteyî de yo wedarîyeno, prefîksê “nê” yê negatîfî anî kar ancîyeno û cumle bena negatîfe. (Bonê tablo 1. 26)

⁶² Lezgin, e. e., r. 109

⁶³ Gündüz, e. e., r.255

Tablo 1. 26. Zazakî de karanê pêrabeste de halê negatîfî yê demo vîarteyo nîyetin

Halo Pozîtîf	Prefiks	Halo Negatîf
Ez do hes bikerdêne	nê	Ez do hes nêkerdêne
Ti do hes bikerdêne (m)		Ti do hes nêkerdêne (m)
Ti do hes bikerdêne (n)		Ti do hes nêkerdêne (n)
O do hes bikerdêne (n)		O do hes nêkerdêne (n)
A do hes bikerdêne (m)		A do hes nêkerdêne (m)
Ma do hes bikerdêne (zh)		Ma do hes nêkerdêne (zh)
Şima do hes bikerdêne (zh)		Şima do hes nêkerdêne (zh)
Ê do hes bikerdêne (zh)		Ê do hes nêkerdêne (zh)

Demo ke demo vîarteyo nîyetin beno negatîf, prefîksê “bi” ke vernîya karo viraşte de yo wedarîyeno, prefîksê “nê” yê negatîfî anî, kar ancîyeno û cumle bena negatîfe. (Bonê tablo 1. 27)

Tablo 1. 27. Zazakî de karanê viraşte de halê negatîfî yê demo vîarteyo nîyetin

Halo Pozîtîf	Prefiks	Halo Negatîf
Ez do pêbihesnayêne	nê	Ez do pênehesnayêne
Ti do pêbihesnayêne (m)		Ti do pênehesnayêne (m)
Ti do pêbihesnayêne (n)		Ti do pênehesnayêne (n)
O do pêbihesnayêne (n)		O do pênehesnayêne (n)
A do pêbihesnayêne (m)		A do pênehesnayêne (m)
Ma do pêbihesnayêne (zh)		Ma do pênehesnayêne (zh)
Şima do pêbihesnayêne (zh)		Şima do pênehesnayêne (zh)
Ê do pêbihesnayêne (zh)		Ê do pênehesnayêne (zh)

Tablo 1. 28. Zazakî de demo vîarteyo nîyetin de karê “estbîyene” de halê negatîfî

Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
Ez do est bîyênê	Ez do çin bîyênê
Ti do est bîyênê(m)	Ti do çin bîyênê(m)
Ti do est bîyênê(n)	Ti do çin bîyênê(n)
O do est bîyênê(n)	O do çin bîyênê(n)
A do est bîyênê(m)	A do çin bîyênê(m)
Ma do est bîyênê(zh)	Ma do çin bîyênê(zh)
Şima do est bîyênê(zh)	Şima do çin bîyênê(zh)
Ê do est bîyênê(zh)	Ê do çin bîyênê(zh)

Tablo 1. 29. Zazakî de demo vîarteyo nîyetin de karê “bîyene” de halê negatîfî

Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
Ez do bîyênê rençber	Ez do nêbîyênê rençber
Ti do bîyênê rençber(m)	Ti do nêbîyênê rençber(m)
Ti do bîyênê rençber(n)	Ti do nêbîyênê rençber(n)
O do bîyênê rençber(n)	O do nêbîyênê rençber(n)
A do bîyênê rençber(m)	A do nêbîyênê rençber
Ma do bîyênê rençber(zh)	Ma do nêbîyênê rençber(zh)
Şima do bîyênê rençber(zh)	Şima do nêbîyênê rençber(zh)
Ê do bîyênê rençber(zh)	Ê do nêbîyênê rençber(zh)

1.4.3. Zazakî de demo vîarte de negatîfîye

Demo vîarte, tîya ra yan zî vîarte ra yan zî verê serebûto ke demo ameyox de ciwîyayo yan zî demo ke na rewşe dano fehmkerdiş.

Zazakî de demê vîarteyî di hebê. Ney;

- a) Demo vîarteyo dîyar
- b) Demo vîarteyo nedîyar

Demo vîarteyo dîyar, demo vîarteyê dîyayî yo. Demo vîarteyo nedîyar dîyayî nîyo labelê demê vîarteyê eşnawîtîyî îfade keno.

“Mîyanê nê her di demî de ferqo tewr girîng wînayo; hedîseyo ke pêameyo vînayîş-nêvînayîş, zanayîş- nêzanayîş û hetê eşnawitiş ra dano zanayîş.”⁶⁴ Zazakî de demo vîarteyo nedîyar o verên zî esto.

1.4.3.1. Zazakî de demo vîarteyo dîyar de negatîfîye

Zazakî de demo vîarteyo dîyar, çîyê ke demo verên de asayî û çîyê ke demo verên de bîyî îfade keno û yew raweya xebere ya.

“Na raweya xebere çîyo ke ciwîyayo, çîyo ke yeno zanayîş; virazîyayîşê yew kar û çalakî dano zanayîş; Ziwanê Îranî ra Fariskî, Zazakî û Kurmancî de govdeyê demo vîarte yê karî esas gêno û virazîyeno. Govdeyê demo vîarte karî ra qertafê mesderî erzîyeno û virazîyeno. Fariskî, Zazakî û Kurmancî de govdeyê demo vîarte halê antişê goreyê kesê hîrêyin yê karî yo.”⁶⁵

Zazakî de, kar demo vîarte de demo ke beno negatîf sey demê bînan qertafê “nê” yê negatîfî yeno şuxulnayîş. Zazakî de karê sadeyan de karo ke prefîksê negatîfî yê “nê” gêno û goreye kesan ancîyeno. (Bonê tablo 1. 30)

⁶⁴ Korkmaz, e. e., r. 600

⁶⁵ Oğur, e. e., r. 164

Tablo 1. 30. Zazakî de karanê sade de halê negatîfî yê demo vîarteyo dîyarî

Halo Pozîtîf	Prefîksê negatîfîye	Halo Negatîf
Ez kewta	nê	Ez nêkewta
Ti kewta (m)		Ti nêkewta (m)
Ti kewtî (n)		Ti nêkewtî (n)
O kewt (n)		O nêkewt (n)
A kewte (m)		A nêkewte (m)
Ma kewtî/ê (zh)		Ma nêkewtî/ê (zh)
Şima kewtî/ê (zh)		Şima nêkewtî/ê (zh)
Ê kewtî/ê (zh)		Ê nêkewtî/ê (zh)

Zazakî de demo vîarteyo dîyar, demo ke karo pêrabeste de beno negatîf; qertafê negatîfîye yê “nê” karo pêrabeste de yeno verê karê diyin û pîya karî rê nusîyeno, kar beno û negatîf qertafanê kesî gêno. (Bonê tablo 1. 31)

Tablo 1. 31. Zazakî de karanê pêrabeste de halê negatîfî yê demo vîarteyo dîyarî

Halo Pozîtîf	Prefîksê negatîfîye	Halo Negatîf
Ez pak kerda	nê	Ez pak nêkerda
Ti pak kerda (m)		Ti pak nêkerda (m)
Ti pak kerdî(n)		Ti pak nêkerdî(n)
O pak kerd (n)		O pak nêkerd (n)
A pak kerda (m)		A pak nêkerda (m)
Ma pak kerdî (zh)		Ma pak nêkerdî (zh)
Şima pak kerdî (zh)		Şima pak nêkerdî (zh)
Ê pak kerdî (zh)		Ê pak nêkerdî (zh)

Zazakî de demo vîyarteyo dîyar karo viraşte de beno negatîf; qertafê negatîfî yê “nê” yeno verê karo ke badê prefikso ke karo viraşte yo verên de yo, pîya karî rê nusîyeno û kar beno negatîf. (Bonê tablo 1. 32)

Tablo 1. 32. Zazakî de karanê viraşte de halê negatîfî yê demo vîyarteyo dîyarî

Halo Pozîtîf	Prefiksê negatîfîye	Halo Negatîf
Ez cinîšta	nê	Ez cinênîšta
Ti cinîšta (m)		Ti cinênîšta (m)
Ti cinîştî (n)		Ti cinênîştî (n)
O cinîşt (n)		O cinênîşt (n)
A cinîšta (m)		A cinênîšta (m)
Ma cinîştî (zh)		Ma cinênîştî (zh)
Şima cinîştî (zh)		Şima cinênîştî (zh)
Ê cinîştî (zh)		Ê cinênîştî (zh)

Tablo 1. 33. Zazakî de demo vîyarteyo dîyar de, karê “estbîyene” de halê negatîfî

Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
Ez estbîya	Ez çin bîya
Ti estabîya (m)	Ti çin bîya(m)
Ti estîbîy (n)	Ti çin bîy(n)
O estbî (n)	O çin bî/bi(n)
A estbîya (m)	A çin bîye(m)
Ma estî (zh)	Ma çin bîyî(zh)
Şima estbîy (zh)	Şima çin bîy (zh)
Ê estbîy (zh)	Ê çin bîy (zh)

Tablo 1. 34. Zazakî de demo vîyarte dîyar de karê “bîyene” de halê negatîfî

Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
Ez bîya rençber.	Ez nêbîya rençber.
Ti bîya rençber. (m)	Ti nêbîya rençber. (m)
Ti bîy rençber. (n)	Ti nêbîy rençber. (n)
O bî rençber. (n)	O nêbî rençber. (n)
A bîyê rençber. (m)	A nêbîye rençber. (m)
Ma bîy rençber. (zh)	Ma nêbîyî rençber. (zh)
Şima bîy rençber. (zh)	Şima nêbîy rençber. (zh)
Ê bîy rençber. (zh)	Ê nêbîy rençber. (zh)

1.4.3.2. Zazakî de demo vîyarteyo nedîyar de negatîfîye

Zazakî de demo vîyarteyo nedîyar, çiyê ke vîyarte de eşnawitî îfade keno de raweya xebere ke şuxulîyena. “Demo ke virazîyayişê yew kar û çalakîye çewî nêvînayo labelê eşnawitişê yewna tenî ra demo ke biresno rewşêke de raweya ke şuxulîyena; Ziwanê Îranî ra Fariskî, Zazakî û Kurmancî de govdeyê demo vîyarte esas gêno û virazîyeno.”⁶⁶

“Zazakî de demo vîyarteyo nedîyar de sey Fariskî û Kurmancî ristimê mesderî esas gêno û antîş virezîyeno. Demo vîyarteyo nedîyar de nerî de qertafê kesî nêgêno, makî de qertafê “e” , zafhûmar de qertafê “î” gêno û qertafê “nê” sey qertafê negatîfîye şuxulîyeno.”⁶⁷

Zazakî de demo vîyarteyo nedîyar de demo ke karê sadeyî ancîyenê, prefiksê negatîfîye yê “nê” yeno verê karo sadeyî û cumleya demî keno negatîfê. (Bonê tablo 1. 35)

⁶⁶ Oğur, e. e., r. 171

⁶⁷ Çem, e. e., r. 152

Tablo 1. 35. Zazakî de karanê sade de halê negatîfî yê demo vîarteyo nedîyarî.

Halo Pozîtîf	Prefîksê negatîfe	Halo Negatîf
Ez şîya	nê	Ez nêşîya
Ti şîya (m)		Ti nêşîya (m)
Ti şîyê (n)		Ti nêşîyê (n)
O şîyo (n)		O nêşîyo (n)
A şîya (m)		A nêşîya (m)
Ma şîyê (zh)		Ma nêşîyê (zh)
Şima şîyê (zh)		Şima nêşîyê (zh)
Ê şîyê (zh)		Ê nêşîyê (zh)

Zazakî de demo vîarteyo nedîyar de wexto ke karê pêrabeste ancîyenê, prefîksê negatîfî yê “nê” yeno verê karo diyîn û cumleya demî keno negatîfe. (Bonê tablo 1. 36)

Tablo 1. 36. Zazakî de karanê pêrabeste de halê negatîfî yê demo vîarteyo nedîyarî

Halo Pozîtîfe	Prefîksê negatîfiye	Halo Negatîfe
Ez mird biya	nê	Ez mird nêbiya
Ti mird biya (m)		Ti mird nêbiya (m)
Ti mird biyê (n)		Ti mird nêbiyê (n)
O mird biyo (n)		O mird nêbiyo (n)
A mird biya (m)		A mird nêbiya (m)
Ma mird biyê (zh)		Ma mird nêbiyê (zh)
Şima mird biyê (zh)		Şima mird nêbiyê (zh)
Ê mird biyê (zh)		Ê mird nêbiyê (zh)

Zazakî de demo vîyarteye nêdiyar de demo ke karê viraşte ancîyeno, prefîksê negatîfî yê “nê” prefîks ra dima, karî ra ver yeno û cumleya demî keno negatîfe. (Bonê tablo 1. 37)

Tablo 1. 37. Zazakî de karanê viraşte de halê negatîfî yê demo vîyarteyo nedîyarî

Halo Pozîtîf	Prefîksê negatîfîye	Halo Negatîf
Ez rakerda	nê	Ez ranêkerda
Ti rakerda (m)		Ti ranêkerda (m)
Ti rakerdê (n)		Ti ranêkerdê (n)
O rakerdo (n)		O ranêkerdo (n)
A rakerda (m)		A ranêkerda (m)
Ma rakerdê (zh)		Ma ranêkerdê (zh)
Şima rakerdê (zh)		Şima ranêkerdê (zh)
Ê rakerdê (zh)		Ê ranêkerdê (zh)

Tablo 1. 38. Zazakî de demo vîyarteyo nedîyar de karê “estbîyene” de halê negatîfî

Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
Ez estbîya	Ez çin bîya
Ti estbîya(m)	Ti çin bîya(m)
Ti estbîy(n)	Ti çin bîy(n)
O estbîyo(n)	O çin bîyo(n)
A estbîya(m)	A çin bîya(m)
Ma estbîyî (zh)	Ma çin bîyî(zh)
Şima estbîyê (zh)	Şima çin bîyê(zh)
Ê estbîyê (zh)	Ê çin bîyê(zh)

Tablo 1. 39. Zazakî de demo vîyarteyo ne dîyar de karê “bîyene” de halê negatîfî

Halo Pozîtîfe	Halo Negatîfe
Ez bîya rençber.	Ez nêbîya rençber.
Ti bîya rençber. (m)	Ti nêbîya rençber. (m)
Ti bîyî rençber. (n)	Ti nêbîyî rençber. (n)
O bîyo rençber. (n)	O nêbîyo rençber. (n)
A bîya rençber. (m)	A nêbîya rençber. (m)
Ma bîy rençber. (zh)	Ma nêbîyî rençber. (zh)
Şima bîyê rençber. (zh)	Şima nêbîyê rençber. (zh)
Ê bîyê rençber. (zh)	Ê nêbîyê rençber. (zh)

1.4.3.2.1. Zazakî de demo vîyarteyo nedîyar o verên de negatîfiye

“Raweya xebere ke yew kar, çalakî û bîyayişo ke resnayo demo vîyarte, ancî demo vîyarte de aye ke îfade kena. Govdeyê demo vîyarte yê karî esas gêno û karê ardimkerdoxî yê “bî” gêno peynîya karî rê virazîyeno.”⁶⁸

Zazakî de demo vîyarteyo nêdîyar o verên de halo negatîfiye wina beno; qertafê “nê” yê negatîfî anî serê karê sadeyî ra manaya negatîfiye dano cumle. (Bonê tablo 1. 40)

⁶⁸ Oğur, e. e., r. 171

Tablo 1. 40. Zazakî de karanê sade de halê negatîfî yê demo vîarteyo nedîyar o verên

Halo Pozîtîf	Prefîksê negatîfîye	Halo Negatîf
Ez kerdbî	nê	Ez nêkerdbî
Ti kerdbî (m)		Ti nêkerdbî (m)
Ti kerdbî (n)		Ti nêkerdbî (n)
O kerdbî (n)		O nêkerdbî (n)
A kerdbî (m)		A nêkerdbî (m)
Ma kerdbî (zh)		Ma nêkerdbî (zh)
Şima kerdbî (zh)		Şima nêkerdbî (zh)
Ê nêkerdbî (zh)		Ê nêkerdbî (zh)

Zazakî de demo vîarteyo nedîyar o verên de halê negatîfîye, karo pêrabeste de qertafê negatîfî yê “nê” anî serê karo diyinî manaya negatîfî dano cumle. (Bonê tablo 1. 41)

Tablo 1. 41. Zazakî de karanê pêrabeste de halê negatîfî yê demo vîarteyo nedîyar o verên

Halo Pozîtîf	Prefîksê negatîfîye	Halo Negatîf
Ez şit dabî	nê	Ez şit nêdabî
Ti şit dabî (m)		Ti şit nêdabî (m)
Ti şit dabî (n)		Ti şit nêdabî (n)
O şit dabî (n)		O şit nêdabî (n)
A şit dabî (m)		A şit nêdabî (m)
Ma şit dabî (zh)		Ma şit nêdabî (zh)
Şima şit dabî (zh)		Şima şit nêdabî (zh)
Ê şit dabî (zh)		Ê şit nêdabî (zh)

Zazakî de demo vîarteyo nedîyar o verên de halê negatîfîye wînayoy: karo viraşte de qertafê negatîfî anî beyntarê prefîks û karî de manaya negatîfî dano cumle. (Bonê tablo 1. 42)

Tablo 1. 42. Zazakî de karanê viraşte de halê negatîfî yê demo vîarteyo nedîyar o verên

Halo Pozîtîf	Prefîksê negatîfîye	Halo Negatîf
Ez pabestbî	nê	Ez panêbestbî
Ti pabestbî (m)		Ti panêbestbî (m)
Ti pabestbî (n)		Ti panêbestbî (n)
O pabestbî (n)		O panêbestbî (n)
A pabestbî (m)		A panêbestbî (m)
Ma pabestbî (zh)		Ma panêbestbî (zh)
Şima pabestbî (zh)		Şima panêbestbî (zh)
Ê pabestbî (zh)		Ê panêbestbî (zh)

Tablo 1. 43. Zazakî de demo vîarteyo nedîyar o verên de karê “estbîyene” de halê negatîfî

Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
Ez estbîbîya	Ez çin bîbîya
Ti estbîbîya (m)	Ti çin bîbîya (m)
Ti estbîbîy (n)	Ti çin bîbîy (n)
O estbîbî (n)	O çin bîbî (n)
A estbîbî (m)	A çin bîbî (m)
Ma estbîyîy (zh)	Ma çin bîyîy (zh)
Şima estbîyîy (zh)	Şima çin bîyîy (zh)
Ê estbîyîy (zh)	Ê çin bîyîy (zh)

Tablo 1. 44. Zazakî de demo vîyarteyo nedîyar o verên de karê “bîyene” de halê negatîfî

Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
Ez bîbîya rençber.	Ez nêbîbîya rençber.
Ti bîbîya rençber. (m)	Ti nêbîbîya rençber. (m)
Ti bîbîyî rençber. (n)	Ti nêbîbîyî rençber. (n)
O bîbî rençber. (n)	O nêbîbî rençber. (n)
A bîbî rençber. (m)	A nêbîbî rençber. (m)
Ma bîyîy rençber. (zh)	Ma nêbîyîy rençber. (zh)
Şima bîyîy rençber. (zh)	Şima nêbîyîy rençber. (zh)
Ê bîyîy rençber. (zh)	Ê nêbîyîy rençber. (zh)

1.5. Zazakî de raweya waştîşî de negatîfîye

1.5.1. Pênaseyê raweya waştîşî

Raweyê waştîşî, raweyê ke tevgerêkî wazîyeno û dîzayn beno danî fehmkerdîş. Raweyê waştîşî de îfadeyê demêkî qetîyîye dîyar bikero çin o.

Raweyê waştîşî keyeyê ziwani yê Hîndû-Ewropa de zaf ziwane ke polê Îrani de yê, panc grûbe de benî cîya.

Raweyê waştîşî winayî:

- a) Raweya fermanî
- b) Raweya şertî
- c) Raweya waştîşî
- d) Raweya ganîyîye

1.5.2. Zazakî de raweyê waştîşî û negatîfîye

Raweyê waştîşî “Raweyê ke pêameyîşê hetê pozîtîfî yan zî negatîfî yê karî de mîyanê tégînanê waştîşî, fermanî, şertî û ganîyîye de dîzayn benê danî zanayîş. Nê

raweyî, raweyê ke hema pênameyê ancax pêameyişê înan ke şekilanê waştîşî, fermanî, şertî û ganîyîye de dîzayn beno yê. Raweyê dîzaynkerdişî bi qertafê dîyar kerdeyê ke şekil mojenênîyan rê virazîyenê. Nê qertafî sey raweyanê xeberan zelal û yew têgînê ye demo dîyar kerde nêdanî. Ancax elemanê demî ra zî nemcêt nêye. Nê raweyî, aîde vajîyoxî rê yew meylî, yew waştîşî, yew fermanî yan zî yew ganîyîye, anî ziwan, hetê şertê pêameyişî ra nerasterast bo zî ancî yew ameyoxo nedîyar yan zî demê nikayinî mîyanê xo de hewinenê. Sebebê namekerdişê nê raweyan goreyê deman ra nê, goreyê fonksîyonanê xo de tede zelal taybetmendîya ramojnayîşê demêk çin ra yo.”⁶⁹

Zazakî de raweyê waştîşî wina yê;

- a) Raweya fermanî
- b) Raweya waştîşî û hîkayeya raweya waştîşî
- c) Raweya şertî û hîkayeya raweya şertî
- d) Raweya ganîyîye û hîkayeya raweya ganîyîye

Hemîne nê raweyê waştîşî de şekilê pozîtîf û negatîfî esto.

Zazakî de negatîfbîyayîşê raweya waştîşî, raweya şertî û raweya ganîyîye bi prefîksê negatîfî yê “nê” û “me ” rê virazîyeno. Labelê raweyê waştîşan ra semedê negatîfkerdişê raweya fermanî tena prefîksê “me” şuxulîyeno. Prefîksê “me” cumleyanê fermanî de û raweyanê bînan de goreyê rewşa karan şuxulîyeno û manaya negatîfîye dano cumle.

1.5.2.1. Zazakî de raweya fermanî de negatîfîye

Raweya fermanî, raweya ke virazîyayîşê yew karî û yew çalakîye bi armancê ferman kerdene şuxulîyena. Zazakî rewşa fermanî de tena bi keso yewhumar o diyin û keso zafhumar o diyin rê virazîyeno. Virazîyayîşê raweya fermanî tena bi nê di şexsan Fariskî de, Zazakî de û Îngilîzkî de wina yo. Pîya bi ney fermano negatîf de sey Zazakî zî Fariskî û Kurmancî de bi qertafê negatîfî yê “me” virezîyeno û ziwanê Îngilîzkî de zî bi karê ardimkerdox yê negatîfî virazîyeno.

⁶⁹ Korkmaz, e. e., r. 647

Terry Lynn Todd, semedê raweya fermanî wina vato:

Raweya fermanî, rewşanê mecburî û qedexê kerde de ya û çekuye bi prefiksê negatîfî yê “me” dîyar kerdo ke ameya halê negatîfî û nimûne kerda. Tezê xo de nimûneyê ke dayê çekuyan de negatîfkerdişî antişê yewhûmarî û zafhûmarî de viraştî.

Nimûneyê ke Toodî dayê sey cêr î.

me-roş	me-roş-ê
me-şım-1	me-şım-ê
me-vaj(-1)	me-vaj-ê
me-tepêş-1	me-tepêş-ê ⁷⁰

Zazakî babeta gramerî ser o xebate viraştan ra Abdulaziz Beki, zaf hîra ca dayo babeta raweyanê waştişî. Raweya fermanî yê negatîfî di tewir cîya kerdo, qisimo yewin rawedara negatîf raweya fermanî name kerdo û qertafê negatîfî zî sey “me” dîyar kerdo. Tewirêkî raweya fermanî ya negatîf zî raweya fermanî ya bi sûffiksê negatîfî ya nuşt o. Demo ke raweya fermanî ya ke bi sûffiksê negatîfî ya pêname kenî “Raweya fermanî ke raweya fermanî ya bi sûffiksê negatîfî, keso ke pozîsyonê şexso yewin de yo, şexsî ke rasterast muxatap nêyî ra, kesê ke nêwazenê yew çalakîye pêbêyo, bi edatê “wa” îfadekerdiş.”⁷¹

Raweya fermanî ya sûffiksdar sey sūffiksê aye edatê aye esto û “wa” yo û pîya bi ney halê raweya fermanî ya sūffiksdar ya raweya fermanî de qertafê negatîfî dîyar kerdo ke “nê” yo. Fermano sūffiksdar o negatîf de şexsanê yewhûmaro hîrêyin û zafhûmaro hîrêyin de antişê ey virazîyeno û sey qertafê şexsî dîyar kerdo ke qertafê “u/o” û “î” girewt o.

Fahri Pamukçu, kitabê gramerê yê xo de, xebata raweya şertî de, sey xebatê binan, qertafê negatîfîye “me” dîyar kerdo. Labelê, derheqê na babete de wina vato: “Her kar de goreyê xo rewşêke taybetî esta. Demê antişî de nê karan de hetê şekilê

⁷⁰ Todd, e. e., r. 68

⁷¹ Beki, e. e., r. 80

vatişî ra; vateyo nermin de îfadeyê waştîşî keno, vateyo huşk de zî îfadeyê fermanî keno. Heto bîn ra, rewşanê fermanî de peynîya karan de tayê vengî, kewena. mîsale; karê “vetiş” de herfa t kewena û cayê xo herfa z ra verdana û no kar wîna beno “bivez- mevez”. Tayê karan de bêqayde ancîyeno. Mîsale; antişê karê “dîyayiş” wîna yo: “bivîn- mevîn”. Zazakî de raweyanê xebere de, antişê karî de ferqê nerîtî û makîtî esto la antişê raweya fermanî de nerîtî û makîtî çin yo. Tena yewhûmartî û zafhûmartî esta.”⁷²

Qertafê negatîfî yê raweya fermanî “me” yo. “Qertafê negatîfî, raweya fermanî de yeno cayê qertafê “bi” û karî keno negatîfe.”⁷³

Zazakî de halê fermanî, kar de govdeyê demo hîra de virazîyeno û keso yewhûmar o dîyin û keso zafhûmar o dîyin de ancîyeno. Qertafê kesan seba ferqê fekan ra, goreyê mintiqayan bedîliyeno. Raweya fermanî yê Zazakî de, karanê sadeyî de fermanê ke bî de qertafê negatîfî “me” yo. No qertafê negatîfî herinda fermanê halo pozîtîf o “bi” gêno. (Bonê tablo 1. 45)

Tablo 1. 45. Zazakî de karanê sade de halê negatîfî yê raweya fermanî

Karo Sade	Halo Pozîtîf		Halo Negatîf	
kerdene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	bike! bikerê!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	meke! mekerê!
merdene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	bimire! bimirin!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	memir! memirin!
berdene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	bibere! biberê!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	mebere! meberê!
werdene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	biwere! biwerî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	mewere! mewerî!

⁷² Fahri Pamukçu, *Giramerê Zazakî*, Tîj Yayınları, İstanbul, 2001, r. 343

⁷³ Gündüz, e. e., r. 281

remayene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	bireme! biremî	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	mereme! meremî!
vazdayene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	bivazde! bivazdî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	mevazde! mevazdî!
nuştene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	binuse! binusî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	menuse! menusî!
dayene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	bide! bidê!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	mede! medê!
sencene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	bisence! bisencî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	mesence! mesencî!
musayene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	bimuse! bimusî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	memuse! memusî!
gerayene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	bigere! bigerî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	megere! megerî!
çarnayene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	biçarne! biçarnî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	meçarne! meçarnî!
cuyayene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	bicuye! bicuyî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	mecuye! mecuyî!
qirayene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	biqere! biqerî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	meqere! meqerî!

Raweya fermanî yê Zazakî de, karanê pêrabeste û viraşteyan de demo ke negatîfkerdişî virazîyena qertafê negatîfî ra “me”, vernîya karî de nêyeno şuxulnayiş.

Qertafê negatîfî karanê viraşteyan de, vernîya karî de û badê prefîksî yeno û karo ke raweya fermanî de yo ano halê negatîfe. (Bonê tablo 1. 46)

Tablo 1. 46. Zazakî de karanê viraşte de halê negatîfî yê raweya fermanî

Karo Viraşte	Halo Pozîtîf		Halo Negatîf	
rakewtene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	rabikewe! rabikewî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	ramekewe! ramekewîn!
raşayene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	biraşê! biraşî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	rameşane! rameşanî!
açarnayene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	abiçarne! abiçarnî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	ameçarne! ameçarnî!
wedayene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	biweda! biwedê!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	wemeda! wemedê!
pa-bestene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	pabeste! pabestî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	pamebeste! pamebestî!
ta-dayene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	tade! tadî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	tamede! tamedî!
tira-kerdene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	tirabike! tirabikî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	tirameke! tiramekî!
cêra-kerdene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	cêrabike! cêrabikî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	cêrameke! cêramekî!
ra-kerdene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	rabike! rabikî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	rameke! ramekî!

ci-nîştene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	cinîşe! cinîşê!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	cimenîşe! cimenîşê!
------------	--	--------------------	--	------------------------

Karanê pêrabeste de negatîfiye, qertafê “me” yeno vernîya karo diyin. Qertafê “me” pîya karî rê nusîyeno. (Bonê tablo 1. 47)

Tablo 1. 47. Zazakî de karanê pêrabeste de halê negatîfî yê raweya fermanî

Karo Pêrabeste	Halo Pozîtîf		Halo Negatîf	
aw-dayene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	aw bide! aw bidî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	aw mede! aw medî!
sond-wendene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	sund biwane! sund biwanî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	sund mewane! sund mewanî!
vîn-kerdene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	vîn bikere! vîn bikerî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	vîn meke! vîn mekerî!
pak-kerdene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	pak bike! pak bikî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	pak meke! pak mekî!
zûr-kerdene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	zûr bikere! zûr bikerî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	zûr meke! zûr mekerî!
aya-bîyayene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	aya bîye! aya bîbî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	aya mebîye! aya mebîbî!
dizdî-kerdene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	dizdî bike! dizdî bikerî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	dizdî meke! dizdî mekerî!
rind-biyayene	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	rind bîye! rind bîbî!	keso yewhûmar o dîyin keso zafhûmar o dîyin	rind mebîye! rind mebîbî!

ray-dayene	keso yewhûmar o dîyin	ray bîde!	keso yewhûmar o dîyin	ray mede!
	keso zafhûmar o dîyin	ray bîdî!	keso zafhûmar o dîyin	ray medî!

1.5.2.2. Raweya waştîşî ya Zazakî de negatîfiye

Raweya waştîşî, manaya waştîşî û qayilî dana cumle. Zazakî de demo ke raweya waştîşî virazîyena tewir tewir partîkelî suxulîyenê. Şuxulnayîşê nînan, goreyê mîntîqayan û goreyê fekan bedilîyeno. Nê partîkelî wina yê: “wa, -ga, verika, va, xwezila, kaşkêna”

Partîkelî waştîşê virazîyayîşê karî dîyar keno û pêameyişê raweya waştîşî keno. Zazakî de nê partîkelî nêşuxulîyayî zî pêameyişê raweya waştîşî asîyayo.

Awaniya pozîtif ya raweya waştîşî ya Zazakî de ma eşkenê ke vernîya karî de qertafê “bi” bişuxulîne la qertafê “bi” nêbiyo zi manaya na raweye reyna vejîyeno. Demo ke qertafê “bi” şuxulîyeno, hetê negatîfî ra cumleya waştîşî de qertafê “bi” keweno û herînda ey de zî qertafê “nê” yê negatîfî yeno. Na rewşe, zafane karanê întansîfîfan de yeno raste.

Derheqê na rewşe sey Serkan Oğurî wina vato; “Zazakî de karanê pêrabesteyan de çekuya yewîn eşkana çekuya diyîne rê manaya waştîşî bido. Na ridî ra raweya waştîşî de qertafê “bi” nêşuxulîyayê zî beno. Karo ke veredatino de qertafê raweya waştîşî “bi” nêyeno şuxulnayîş. Labelê rewşanê waştîşî û negatîfî yê karê veredatin û karanê pêrabeste de edatê negatîfî “me” ganî biyaro şuxulnayîş.”⁷⁴

Halê negatîfî yê raweya waştîşî de qertafê negatîfiye ke şuxulîyenê de ferqîti estê. Munzur Çem nê ferqîtiyê wina îfade kerdê: “Vernîya karî rê sey esasî qertafê negatîfî yê “me” anî û virazîyenê. Tayê mîntîqayan de herînda edatê “me” de, edatê “nê”, “ni” yan zî “nî” yeno. Virazîyayîşê raweya waştîşî de partîkelan de tewir bi

⁷⁴ Oğur, e. e., r. 149

tewir û qertafanê negatîfîyan de zî tewir bi tewirî estî. Virazîyayişê na rawe de ferqîti mojneno ra.⁷⁵

Cêr de nimûneyê ke dayê, heme qertafanê negatîfîyan rê nimûneyî dîyayê. (Bonê tablo 1. 48)

Tablo 1. 48. Halê negatîfî yê raweya waştişî ya Zazakî

Partikelî	Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
wa/-ga/verika/va/wxezila/ kaşkêna	bişikna	meşikna
wa/-ga/verika/va/wxezila/ kaşkêna	dest pêbikerî	dest pêmekerî
wa/-ga/verika/va/wxezila/ kaşkêna	bivindere	nêvindere
wa/-ga/verika/va/wxezila/ kaşkêna	biamayene	nîameyene
wa/-ga/verika/va/wxezila/ kaşkêna	bivate	nivate
wa/-ga/verika/va/wxezila/ kaşkêna	biwere	mewere
wa/-ga/verika/va/wxezila/ kaşkêna	birotênî	nêrotênî
wa/-ga/verika/va/wxezila/ kaşkêna	biwanenê	mewanenê
wa/-ga/verika/va/wxezila/ kaşkêna	bicuya	mecuya
wa/-ga/verika/va/wxezila/ kaşkêna	bikewtenê	nêkewtenê

1.5.2.2.1. Hîkayeya raweya waştişî ya Zazakî de negatîfîye

Zazakî de hîkayeya raweya waştişî, virazîyayişê kerdiş û bîyayîşo ke karî mojneno ra bi girêdayê waştişî yo resnenî demo vîyarte û danî zanayîş.

Yê ke gramerê Zazakî ser xebatê înan estê Deniz Gündüz û Abdulaziz Beki xebatanê xo de hîkayeya raweya waştişî zî dîyar kerdî.

Hîkayeya raweya waştişî de negatîfîye, sey raweyê bînan bi qertafanê negatîfî “me” û “nê” virazîyeno. Hîkayeya raweya waştişî ra ferqo yew sey hîkayeya raweyan yê bînan de tena peynîya karî de qertafê “-ên” û “-êne” girewtîş ê. (Bonê tablo 1. 49)

⁷⁵ Çem, e. e., r.190

Tablo 1. 49. Hîkayeya raweya waştîşî ya Zazakî de halê negatîfî

Partikelî	Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
wa/-ga/verika/va/wxezila/ kaşkêna	rabikewêne	ranêkewêne
wa/-ga/verika/va/wxezila/ kaşkêna	akerdêne	anêkerdêne
wa/-ga/verika/va/wxezila/ kaşkêna	biwendên	nêwendêne
wa/-ga/verika/va/wxezila/ kaşkêna	bidejêne	nêdejêne
wa/-ga/verika/va/wxezila/ kaşkêna	dekerdên	denêkerdên

1.5.2.3. Raweya şertî ya Zazakî de negatîfiye

Raweya şertî, “Raweya ke yew kar, yew hereket yan zî pêameyiş, girêdayê bîyayişê rewşa yewna karî, yewna hereket û yewna pêameyiş de şuxulîyena.”⁷⁶

Raweya şertî de, pêameyişê yew çalakîye girêdayê yew şertî yo. Semedê dîyar kerdişê raweya şertî, sey raweya waştîşî, partîkelê sewbîna şuxulîyenê. Ney wina yê: “ekê, eger, eg, se, eke/ke, eger ke.” Partîkelî cumle de kerdox ra dima ca gêne.

Semedê raweya şertî yê Zazakî antişê karê ke şuxulîyenê bi demo ameyoxî virazîyenê û bi saya partîkelî ke yenê serê cumle de manaya şertî danî cumle.

Zazakî de raweya sade yê raweya şertî û hîkayeya raweya şertî di tewir ê. Demo ke raweya şertî û hîkayeya raweya şertî virazîyenê semedê negatîfiye, karanê întansîtîf de prefîksê “nê”, karanê transîtîf de zî prefîksê “me”, vernîya karê de yenê şuxulnayiş. Wina raweya şertî de manaya negatîfî dano cumle rê.

Cêr de nimûneyê ke ma dayê, karanê transîtîf û întansîtîfî negatîfo yê şuxulnayê û prefîksê “nê” û “me” ra nimûneyî dîyayê. (Bonê tablo 1. 50)

⁷⁶ Oğur, e. e., r. 147

Tablo 1. 50. Raweya şertî ya Zazakî de halê negatîfî

Partîkelî	Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
ekê/eger/eg/se/eke-ke/eger ke	biwanî	mewanî
ekê/eger/eg/se/eke-ke/eger ke	bêrî	meyerî
ekê/eger/eg/se/eke-ke/eger ke	vatê	nêvatê
ekê/eger/eg/se/eke-ke/eger ke	şiyê	nêşiyê
ekê/eger/eg/se/eke-ke/eger ke	bîmirê	nêmirê
ekê/eger/eg/se/eke-ke/eger ke	amayê	nêamayê
ekê/eger/eg/se/eke-ke/eger ke	vindertê	nêvindertê
ekê/eger/eg/se/eke-ke/eger ke	biardê	nêardê
ekê/eger/eg/se/eke-ke/eger ke	vazdaya	nêvazdaya
ekê/eger/eg/se/eke-ke/eger ke	birişê	nêrişê

1.5.2.3.1. Hîkayeya raweya şertî ya Zazakî de negatîfîye

Zazakî de hîkayeya raweya şertî, virazîyayîşê kerdîş û bîyayîşo ke karî mojneno ra bi girêdayê şertî yo resnenî demo vîyarte û danî zanayîş.

Yê ke gramerê Zazakî ser xebatê înan estê Deniz Gündüz û Abdulaziz Beki xebatanê xo de hîkayeya raweya şertî zî dîyar kerdî.

Hîkayeya raweya şertî de negatîfîye, sey raweyê bînan bi qertafanê negatîfî “me” û “nê” virazîyeno. Hîkayeya raweya şertî ra ferqo yew sey hîkayeya raweyan yê bînan de tena peynîya karî de qertafê “-ên” û “-êne” girewtîş ê. (Bonê tablo 1. 51)

Tablo 1. 51. Hîkayeye raweya şertî ya Zazakî de halê negatîfî

Partîkelî	Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
ekê/eger/eg/se/eke-ke/eger ke	biwanên	mewanên
ekê/eger/eg/se/eke-ke/eger ke	bêrên	meyerêne
ekê/eger/eg/se/eke-ke/eger ke	vatêne	nêvatêne
ekê/eger/eg/se/eke-ke/eger ke	şiyêne	nêşiyêne
ekê/eger/eg/se/eke-ke/eger ke	bivazdîyên	nêvazdîyên

1.5.2.4. Raweya ganîyîye ya Zazakî de negatîfîye

Zazakî de raweya ganîyîye, raweya ke virazîyayîşê yew karê yan zî yew çalakî yê ganîyîye de dîyar kena. Raweya ganîyîye de bê raweya fermanî, sey raweya bînan, partîkelî vernîya cumle de suxulîyeno û cumle ra manaya ganîyîye dano. Partîkelî ganîyîye wînayî: “gon, ganî, gere-gereke, gereg, gerekû”. Heme nê partîkelan, eynî mana dano û vatişê ne partîkelî goreyê mîntîqayan bedîlîyeno.

Bi naye ra pîya Serkan Oğur, dîyar kerdo ke; “Zazakî de eg kerdiş de qatîyet û mutlaqîyet esto se û yew halo kî mutlaq ganî bivirazîyo se, nê halo de ziwane Arapki ra çekuya “lazım” zî yeno şuxulnayîş.”⁷⁷

Negatîfbîyayîşê raweya ganîyîye, goreyê transîtif û întansîtifîyê karan û pey prefîksê “nê” yan zî “me” virazîyeno. Raweye ganîyîye de cumle pe nê qertafan beno negatîfe.

Cêr de nimûneyê ke ma dayê, karanê transîtif û întansîtifî negatîfo yê şuxulnayê prefîksî “nê” û “me” ra nimûneyî dîyayê. (Bonê tablo 1. 52)

Tablo 1. 52. Raweya ganîyîye ya Zazakî de halê negatîfî

Partîkelî	Halo Pozîtif	Halo Negatîf
gon/ganî/gere-gereke/gereg/gerekû	binûsê	menusê
gon/ganî/gere-gereke/gereg/gerekû	biwere	mewere
gon/ganî/gere-gereke/gereg/gerekû	vajê	nêvajê
gon/ganî/gere-gereke/gereg/gerekû	biamê	nêamê
gon/ganî/gere-gereke/gereg/gerekû	bibîyê	nêbîyê
gon/ganî/gere-gereke/gereg/gerekû	bivendenê	mevendenê
gon/ganî/gere-gereke/gereg/gerekû	bişînê	nêşînê
gon/ganî/gere-gereke/gereg/gerekû	bigeyra	nêgeyra
gon/ganî/gere-gereke/gereg/gerekû	bibirne	nêbirnê
gon/ganî/gere-gereke/gereg/gerekû	cabidê	canêdê

⁷⁷ Oğur, e. e., r. 144

1.5.2.4.1. Hîkayeya raweya ganîyîye ya Zazakî de negatîfîye

Zazakî de hîkayeya raweya ganînîye, virazîyayişê kerdiş û bîyayişo ke karî mojneno ra bi girêdayê ganînîye resnenî demo vîyarte û danî zanayiş.

Yê ke gramerê Zazakî ser xebatê înan estê Deniz Gündüz û Abdulaziz Beki xebatanê xo de hîkayeya raweya ganîyîye zî dîyar kerdî.

Hîkayeya raweya ganîyîye de negatîfîye, sey raweyê bînan bi qertafanê negatîfî “me” û “nê” virazîyeno. Hîkayeya raweya ganîyîye ra ferqo yew sey hîkayeya raweyan yê bînan de tena peynîya karî de qertafê “-ên” û “-êne” girewtiş ê. (Bonê tablo 1. 53)

Tablo 1. 53. Hîkayeye raweya ganîyîye ya Zazakî de halê negatîfî

Partikelî	Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
gon/ganî/gere-gereke/gereg/gerekû	binûsên	menusên
gon/ganî/gere-gereke/gereg/gerekû	biwerên	mewerên
gon/ganî/gere-gereke/gereg/gerekû	vajêne	nêvajêne
gon/ganî/gere-gereke/gereg/gerekû	biamêne	nêamêne
gon/ganî/gere-gereke/gereg/gerekû	bibîyên	nêbîyên

QISMO DIYÎN

2. TEWIRÊ CUMLEYANÊ ZAZAKÎ DE NEGATÎFÎYE

Cumle; bi manaya tewr sade, kesî seba ke xo îfade bikerê, rêza çekuyanê bi manayan a ke pêanê. Nê îfadeyî eşkenê pers, îterjeksîyon, waştîş şertî yan zî fermanî anê zıwan. Cumle rêzbîyayîşê çekuyan ra yena raste.

Cumle, yew rêza çekuyan a, labelê îfadeyê ke tena bi yew çekuye virazîyenê zî cumle hesîbîyenê. Hûmara çekuyanê tewr zaf nêyênî hûmaritiş, çi esto ke qet yew zıwan de çekuyê qet yew cumle tewr zîyade qasê dergîya yew paragrafî nêvîyarenî, çunke zıwanê qîseykerdişî de heta ke veng qîm bikero çekuye xerc bena û cumle virazîyena û hetê mananasî ra elemanê yew cumle çiqas zîyade bîyê a cumle bena fehmnêbîyaye. Zıwano ke mîyanê şarî de qîsey beno de zafê cumleyê sey qalibbîyayîşî kultur de est ê. Nêke sey teorîyî manaya ke eynî cumle îfade kerdo bi şuxulnayîşê zaf çekuyan heta peynîye mimkun o çew tewir bikero, labelê yew meselaya zıwanê dayike sey zıwano nêmedar viraştîşê resnayîşê tewr lez ra uslûbê cumleyan qalibbîyê.

Hetê zîwannasî ra cumleya tewr hol, mîyanê xo de yew fikirî, bê çekuyê ke hewce nêyî, cumleya zelala ke dana fehmkertiş.

Gramer de tesnîf kerdişê tewirê cumleyan, goreyê mana ra cumle, goreyê viraşte ra cumle, goreyê rêzbîyayîşê elemanî ra cumle û goreyê cinsê kardarî ra virazîyenî.

Goreya manayê xo cumleyî; cumleyanê negatîf, pozîtîf, persî, interjeksîyon, fermanî, waştîş û şertî ya.

Goreya viraşte xo cumleyî; cumleyanê sade, pêrabeste, beste û rêzeye.

Goreya rêzeye elemanî ra cumleyî: dûz, nêmcetin, parantêzin û devrîk.

Goreya cinsê kardarê cumleyî; cumleyanê nameyî û cumleyanê karî.

Keyeye ziwane Hînd-Ewropa ra Îngîlîzkî û Elmankî de tewirê cumle, goreya manayan, viraşteyan û goreya tewiranê kardar tesnîf biyî. Gramerê Zazakî de babetê cumle û tewirê cumleyî ser xebatan virazîyeyî labelê, tesnîf kerdişê tewiranê cumleyî de ferqtîyî vînîyaye ye.

Çimeyê ke ma pê na xebat viraştî, mîyane na çimeyî de babetê tewiranê cumle ser o xebatê gramerî kerde yê Deniz Gündüz, tesnîf kerdişê tewirê cumleyî wina kerdo; goreya kardarê xo cumleyî, goreya rêzeye elemanî cumleyî, goreya viraşteya xo cumleyî û goreya manaya xo cumleyî.

Munzur Çem, tesnîf kerdişê tewiranê cumle wina kerdo; hetê hûmarê çekuyî ra cumleyî, goreya viraşteya xo cumleyî û goreya manaya xo cumleyî.

Fahrî Pamukçu, tesnîf kerdişê tewiranê cumle wina kerdo; cumleyanê nîzamin û bînîzamin, cumleyanê sade-xoser-perabeste-nimite, cumleyanê aktîf û pasîf, cumleyanê persî û cumleyanê negatîfî.

Gramerê Zazakî de tesnîf kerdişê tewiranê cumle de ferqtîyî esto. Babetê xebata ma, gramerê Zazakî de negatîfîyo. Negatîfîye, tewirê zaf cumleyanê de esto. Hetê mana ra cumleyanê negatîfî, tewirê pîyor cumleyan de esto. Labelê, xebatê beşê dîyinê de negatîfîye nameyan, karan û raweyanê waştîşî de ser çekuyan de ma xebitîyayî. Na ridî ra tewiranê cumle de cigêrayişê negatîfîye de ma tena goreya manayê xo tewiranê cumle ya negatîfî ra nê, halê negatîfîye tewiranê cumle ya ey bîn ra de zî, nimûne dîyayîş, tewiranê cumle de hetê fehmkardişê cumleyanê negatîfî ra zaf muhim o.

Ma Zazakî de hetê negatîfî rê, tewiranê cumle ya negatîfî wina tesnîf kerdî;

Goreya kardarê xo; Cumleyanê name û karî Zazakî de negatîfîye.

Goreya manayê xo; Cumleyanê persî, şertî, înterjeksîyon, fermanî, waştîş û ganiyîyî de negatîfîye.

Goreya viraşteya xo; Cumleyanê beste ye Zazakî de negatîfîye.

2.1. Zazakî de goreyê kardarê xo cumleyî de negatîfiye

Cumleyê xebere, cumleya karî yan zî cumleya nameyî ke semedê yew hukmî û yew rastî, kardar bi raweyanê xebere ra bi yewî rê ya. Cumleyanê nameyî yan zî cumleyanê karî yê Zazakî bi raweyanê xebere cumleyê dayîşvilakerdişî virazîyenê. Dayîşvilakerdişê nê cumleyan bi name û bi karî rê virazîyayê hem negatîf hem zî pozîtîf benê.

İlyas Arslan, serre 2007 de bajarê Koln de tezê masterê xo ye “Partikeln im Zazakî” de qertafê negatîfî “nê”, cumleyanê xebere de şuxulnayo û îzeh kerdişê ey winayo; “ Qertafê “nê”, manaya negatîfiye dano cumleyan.”⁷⁸ Zazakî de goreya kardarê xo cumleyî di tewirî. Nê tewirê winayî. Cumleyanê nameyî û cumleyanê karî.

Zazakî de cumleyanê kardarî de negatîfiye, cumleya ke kardarê aye name yan zî kar o, hetê awanî û manaye ra negatîfiye bido zanayîş. Na îfadeyanê negatîfiye hetê viraşte ra yan zî hetê mana ra elaqedarê negatîf bîyayîşê name û karo.

2.1.1. Cumleyanê nameyî yê Zazakî de negatîfiye

Cumleya nameyî, cumleyanê ke kardarê înan kar nêyê. Zazakî de cumleya nameyî, cumleya ke “Kardarê aye sey name, sifet, zemîr yan zî zerfî ristimê nameyî ra yeno, na cumle cumleya nameyî ya.”⁷⁹

Zazakî de cumleyanê nameyî ya negatîfe hîri tewir de bena. A yewine; çekuya ke name ra yena vernîya aye de ganî qertafê negatîfî “bê” û “nê” bibo. A diyine; kardar zî çekuya ke name ra yena hetê mana ra negatîfe bo, cumle kena negatîfe. A hîrêyine; çekuyê ke name ra yenê nînan ra teber înan ke kopula girewto ê zî cumleya name yê. Zazakî de cumleyanê nameyî bi şuxulnayîşê kopulaya “nê” zî anê halê negatîfî.

Sey cumleyanê karî, cumleyanê nameyî de zî kardar rey rey peynîye cumle de nêbeno.

⁷⁸ http://www.kirmancki.de/Partikeln_im_Zazaki.pdf, 17.00, 10.02.2015

⁷⁹ Çem, e. e., r. 327

Cêr de nîmuneyê cumleyanê Zazakî de nimûneyî cumleyanê name ya negatîfî ke pê prefîksê “bê” û “nê” virazîyayî, hete mana ra cumleyanê name ya negatîfî û pê kopulayê “nî-” ra viraşte cumleyî estî. Nê cumleyan, mîyanê şarî de cuyayîşê rojane de zaf şuxulîyenî.

2.1.1.1. Zazakî de hete viraşte ra cumleyê nameyî yê negatîfî

Keneka rind zewîciyabi la ez vane kî **bêzerr a**.

Laj Ehmed zaf **bêxeyr o**.

Ya Zazakî qalbik ya zî **bêveng bo**.

Na fistanê to hem zaf derga hem zi **bêfasala**.

Aya gureka ya kena, mi vatiyên **bêwexta**.

Zekî vatene no merdim ra bawer mekî o **bêcis o**.

Ey dinyayê to **bêbextî**.

Qijan bade merdeyê dadiya xo **bêwaharib**.

Eşq **bêzuno**.

Bertalî hem feqîr hem zî **bêaqilo**.

E kî herbi ra remaybî, pîyorin **bêban bî**.

Kenêka delâl **bêtersib**.

Vane pilanê xo de binêk **bêşarma**.

Putek newe dadiya xora bibî la **bênamebî**.

Aqil ra binêk taya û **bêfehma**.

Ez emşo dinya de hendayê eşqî **bêkes a**.

Gune yê mildab la ez vuna wextêk **bêdesmajib**.

Ez êwro zaf **bêhuna**.

Umbazê xo ra **nêyar** bîya.

Cînîyêk zaf **nêweş** biya.

Merdimek pil bî la, **nêzanay** bî.

Qalkerdişê tu **nêhaqa**.

Ez **nêzana** qey ina vana.

2.1.1.2. Zazakî de hetê mana ra cumleyê nameyî yê negatîfî

No sûret mi rê **xerîb o**.

Ters birê **mergo**.

Nê vengî kayê na **tenayîye yê**.

Na tenayîye şewa temmuze de zerre mi **dejnena**.

Qijane **xeribun** tim û tim zurkenî.

Ez emşo xo rê **dejena**.

Kena o ra hes kena û seba heskerdişî o **mirena**.

Nêweşê ma êro zaf **zexela**.

Awke lêwe dewe ra yena, **lêla**.

Tumê bazilcun **tala**.

Ez rind zana ke o ber cinîyan rê **qedexeyo**.

Putekê ciranan zaf **tercalî**.

Derd be derd bena **giran**.

La, ti çend **muşeqet a**.

Qira Helepçe.

Derd yi zaf girana ki tim **xemin a**.

Laj ciran ma zaf **xidaro**.

Derdanê merdiman xo ra biya **gej**.

Ez zaf bîya **marazar**.

No şaristano ke ez şinasnena nika mi rê çiqas **xerîb** o.

Xalze hem zaf **qirçîn** o, hem zî **meacîz** o.

Mezgê mi **tarûmar** o.

2.1.1.3. Zazakî de cumleyê nameyî yê negatîfî kî pey kopula ra virazîya ya

“Kopula; kerdoxî bestenê kardarî rê û kardar de halê qedîyayîş yê cumle elemanê gramerî ke virazenî. Kopulayê ke Tirkî de yê; –dır (qertafê kesî yê yewhûmar o yewin û diyin, zafhûmar o yewin û diyin –ım,-sın, -ız, - -sınız), -imiş û – idi yê.”⁸⁰

Zazakî de kopula; “badê çekuyanê nameyî ra yenê û înan bestenê demî rê û hem zî înan keno kardar.”⁸¹

Zazakî de kopulayê “nî-”, cumleyanê nameyî de manaya “nîye” dano û cumle keno negatîfe. Kopula goreya kerdoxî qertafê kese geno. Kurmancî de zî edatê negatîfiye “ne-” yo. “Ma vernîye nameyî ra edatê negatîfiye “ne-” biyare se name bena negatîfe û manaya “nîye” dana ci.”⁸²

Zazakî de demo ke cumleyanê nameyî de negatîfiye virazîyena kopulayan, qertafê negatîfiye “nî-” geno û herfa bêvenge pêragirêdaye “y” şuxulîyeno. Tewr zaf ziwane de pêragirêdayîş esto. Ziwane Kurdî de herfa “y”, sey herfa pêragirê dayene zaf şuxulîyenî. Pêragirêdayîşê de çeku pey herfa vengîn qedîya se û peynîye çeku de

⁸⁰ <http://dersizazaki.blogspot.com.tr/2013/05/zazaca-5.html?view=flipcard#!/>, 14.00, 22.02.2015

⁸¹ Gündüz, e. e., r. 63

⁸² Halil Aktuğ, *Gramera Kurdî- Kürtçe Gramer*, Berdan Matbaası, İstanbul, 2013, r. 225

reyna yew herfa vengîn bibo se beyntarê nê di herfa venginê de yew herfa bêvenge pêragirêdayene yeno. Zazakî de peynîye kopulayê “nî-” de hemîne qertafanê keseyî de herfa vengîn şuxulîyeno. Na semede ra, demo ke kopula qertafanê kese geno, herfa bêvenge pêragirêdayene “y” geno. Nê cumleyanê ke ma cêr de dayo, mîyanê şarî de cuyayişê rojane de zaf şuxulîyenî.

2.1.1.3.1. Zazakî de bi kopula, cumleyê nameyî yê negatîfî

Ez wendekar **nîya**.

Ma bêwahar **nîyî**.

O merdim **nîyo**.

Na werde weş **nîya**.

No mîyerik aqil **nîyo**.

Îna vesayîte dewe ma **nîyo**.

O nêweş **niyo**.

Ez xo de **nîya**.

Ewro hewa weş **nîya**.

Ay eke ber cêna, ez **nîya**.

Çim û bure ti zaf rind **nîyê**.

Qale to qal **nîyo**.

O mamosteyê tarix **niyo**.

To zî tay **nîya**.

Aya keneke hesret **nîya**.

Bê to welat de şefeq weş **nîyo**.

Ê merdim zimyelîn **nîyo**.

Kêneyan rê zaf qiseykerdîş rind **nîyê**.

Serêye mi sey inan gird **nîya**.

Na qeleme ine mi **nîya**.

Dadîya Xesen nêweş **nîya**.

No kayê domananê qicî **nîyo**.

No qeder **nîyo**.

Zerrîya mi to de **niyo**.

Vindertîşê to û bêvengiyê to xeyr **niyo**.

Qederê ma pîya **niya**.

Ê ki to vanê, no kitab **niyo**.

Eyşa xirab **nîya**, ti fekfazûla

Kitaban mi mekteb de **niyî**.

O merdim ma ra **niyo**.

Venge ti qet weş **niya**.

Na koyan zaf berz **niyî**.

Xelasê Zazakî dûr **niyo**.

Ez to ra hol **niya**.

Ti embazê ma **niyî**.

Ez zaf weşûn **niya**.

2.1.2. Cumleyanê karî yê Zazakî de negatîfîye

Cumleya karî, cumleye ke kardarê înan name nêyo yê. “Goreyê qaîdeyanê gramerî, cumleyê ke kardarê înan karo antişin ra virazîyeno, naye ra vanî na cumle cumleya karî ya.”⁸³ Cumleya karî de kardar ganî dem u kesî îfade bikero. Cumleyanê karî de demo ke kardarî virazîyenê, raweyanê xebere û waştîşî şuxulnenî. Cumleyanê karî de kardar tayê cayan de peynîya cumleyan de nêbeno. Demo ke cumleyanê karî qertafê negatîfîye gênî, qirpî serê qertafê negatîfîye de yo.

Zazakî de cumleyanê karî yê negatîfî di şeklê de ware ameyenî.

Semedê negatîf kerdişê karan, pîya karî rê nusnayê prefîksê “nê” gereke bibîyo. Nê cumleya karî yê negatîfî de şekilo yewinê. Zazakî de cumleyanê karî yê negatîfî hem hetê viraşte ra hem zî hetê mana ra negatîfîyê.

Şekilo diyîn zî; kardarê cumle de, negatîfîya karê estbîyayene bi şuxulnayişê karê “çin bîyayene” beno. Demo ke kardarî de karê “çin bîyayene” bibo, herfa pêragirêdayene “y” gêno û goreyê kerdoxî, qertafê kesî yeno û negatîfîye tamam beno. Tayê çimeyan de qertafê kesî karî ra cîya nusîyenê û kar şekilê “çin” de nusîyeno.

Nimûneyê ke cêr de dîyayîyo, şeklê her di nuşte zî şuxulîyena. Nê cumleyan, mîyanê şarî de cuyayişê rojane de zaf şuxulîyenî.

2.1.2.1. Zazakî de pê karo “çini biyayene”, cumleyê karî yê negatîfî

Mal û milkê mi **çiniyo**.

Keye de nan û wer **çiniya**.

Wûsîf d qet aqil **çiniyo**.

Teber ra çe veng û deng **çiniyo**.

Ewro qican ra veng **çiniyî**.

⁸³ Hasan Çiftçi, *Uygulamalı Farsça Grameri*, Eser Ofset Basın Yayın Mat., Erzurum, 2013, r. 213

Wullahi kuriş perun mi **çiniyo.**

Zad keyeye yin de **çiniya.**

No merdim de imûn **çiniyo.**

Merdim xirabin de vicdûn **çiniyo.**

No bedenê min o newe de ez **çin a.**

Heta ke ez leşa to de meherekî mi rê merg **çin o.**

Na gûre de yew çî **çiniye bî.**

Dewanê ma de çamî **çin bî.**

Nameyê na keneke **çiniya.**

Cinîyê ke yew mezele xo **çin a.**

Otobuse de cayo veng **çin o.**

Tiya de caye to **çin o.**

Bawer bikê deste mi de teba **çiniya.**

Çiyêde mi **çin o.**

Binaye ma de keyeye veng **çiniya.**

Hûma zun qelbe mi de tabe **çiniya.**

2.1.2.2. Cumleyanê karo sade yê negatîfî yê Zazakî

Pey qelem **nênuşto.**

Dinya biqeldîyên, nimaj xo **nêviyartenê.**

Giştonê mi peyser **nêardêne.**

Dadî sekên nikên, kena gurê **nêkerdên.**

Hîn tuwe mevaj, qal **nêmenda**.

Çitê xo hol **nêbesta**.

Ez kena **nêkena nêbeno**.

Mi ina mersila **nêvatib**.

Put zaf qerra û hama **nêkewta** ra.

Fistunê mi rind **nêdeşta**.

Xebatkar ro ra karê **nêkenî**.

Heyate xo de mi **nêşiknena**.

Mi seke nîke qalê xo **nêvat**.

Lingê kena çik nêbibi la, **nêvazdêne**.

Ya her kes' d umbazê **nêkena**.

Wîzîyer teşqele ra mi çik **nêwerd**.

Daye mi neweş biya û ewro werde **nêpewta**.

Qet gureyê hol **nêwiraştênê**.

Merg cinîya xo ra pey erdişê xo **nêtaştêne**.

Hûkmat hama mahkûm' g remaybî, **nêtepişt**.

Kena qicik hama **nêwaaştibî**.

Cînîyek hamaraz mir sersibê **nêalawitib**.

Ser sibê **nêwariştib**, kare xo ra kewtibi êre.

Ez naye Roşna rê **nêverdena**.

Nê wendekarî ê kîtaban **nêwanenê**.

Mi kî xo êdî qet **nêşinasnayêne**.

Çeneyê mi **nêvindeno** ke.

Çiko ez o wext **nêşikîna**.

Eyşe dewe de kesî de qisey **nêkerdêne**.

Dormayê aye de kes **nêmendo**.

A awe **nêşimena**, cok a nêweş kewta.

Kutikan yewbîn girewto cêra **nêbenê**.

2.1.2.3. Cumleyanê karo pêrabeste yê negatîfî yê Zazakî

Ez vana qey a anci kî **bawer nêkena**.

Lajek solanê xo hol **pak nêkerdo**.

Ap Hemidî hama bostanê xo **aw nêdaya**.

To mi re soza pîl dabi la to sozê xwi **ca nêardêne**.

Ya şîya nişîya ma çew zî **pers nêkerda**.

Putek amebî nîzdîye di ser la hama ra zî **pay nêkewtib**.

Ma seke nîke ver qîcanê xo **sund nêwend**.

To vana emrê xo de çik derd **nêanta**.

Zaf vêşan biya, aye ra **mird nêbiya** ya.

Xala Şayla keyeye xo **bar nêkerda**.

Mahkûman **dest nêkewt**.

Ewro weyve ya estîbîya la mi **dawet nêkerda**.

Vanê ki emre xo de **zûr nêkerdêne**.

Na gûre ser de **yarî nêkerd** bi.

Mi se bivatên kena **goşdarî nêkerdên**.

Ez zaf ewniyaya riye aye ra la mi **nas nêkerd**.

Çend sere ko **hewn nêviyenêbî** miyanê cilan de.

Seke nîke name wendekarî, **vir nêameyê**

Weyve kerd bî la, hama **mare nêbirnayib**.

Hetê aqilî ra feqîr bibî, çik **fehîm nêkerdên**.

Xeylek ewniya lajek sarsûr la o ra yo wext zî **şik nêkerdib**.

Cinîyek bade welidîyayiş hewna nêweş vejîyaybî ine ra **şit nêdayene** putê xo.

Tersan qîj xo ra **rey nêdayene** muxtar.

Vilikan emserr hama **zîl nêdaye**.

Wullahî saat biya yew ez hama ra zî **arayî nêkerdeya**.

Babî qijan xo ra **pişt nêdaye** se şelîk zorê.

Wexto ke ginaybi ard, ca de xo ra şîbî, **aya nêbîyayene**.

Ma qers bibi la rik kerdene, **adir wenêkerdene**.

Emre xo de **zerrî nêkewtibî** çewira.

Ti goşt zaf verda ya, ez wana ti hin di roj **vêşan nêbena**.

Wext payîz ameya la ma sewzî **wuşk nêkerda**.

Emre xo de **dizdî nêkeno**.

Qijo ecebiyêk kênekan de **kay nêkerdene.**

Ma şirinê erzene dolaba awkeyî, **cemed nêtepiştene** yew saate de.

Ti bimerdîyên, qale xo **kilm nêkerdîyên.**

Nêweşî ra pîzê xo zaf **mird nêkerda.**

Dolaba awke xeripayaya, çik **serdin nêkena.**

Xebatê to **rind nêbiya.**

Vane pian xo de çî rey **derg nêbiyane.**

2.1.2.4. Cumleyanê karo viraşte yê negatîfî yê Zazakî

Şima her wext rahar ma **anêkenî.**

Mira yers biya, aye ra çayê mi **denêkerd.**

Nêweşî neweşxane de **ranêvist.**

Di roj kî **cinêgeraya.**

Hama kincê xwi **piranêgirewta.**

Lajek sund wanen vun mi **pironêda.**

Xeli û simer **ciranêkerdib.**

Bazulcûn nêderesaya, aye ra mi **tiranêkerd.**

Qijan dadiya xo **canêverdêne.**

Hama mast ra run **tiranêveta.**

Cînî miyêrde xo ra pere waşt la, mîyerik perûn **cinêda.**

Ez vana hama otobusa **cinêništa.**

Cînîyêk miyêrde xo **anêçarna.**

Qince xo tîj ver **anêfinayebî**.

Seke nêke **anêgeyra**.

Qij mûnîn dilet bi la zaf **cinêmendên** yewbinana.

Este yê şikîyabî la esteyî **cinêfîstibî**.

Qey hûma dadîyê mi wa **pênêhes**.

Dejan ver **ranêkewena**.

Zuna zaf êreya la, **ranêwurzena**.

Pûtek zaf tercal, **ronêşana**

Sobaya kolîyan **tanêkota**.

Xo hol **têranêpišta**.

Sayer ra **têranêkerda**, dûkan ra girewta.

Peyê xo de çik **canêverdaybî**.

Berê xo **ranêcena**.

2.2. Zazakî de goreya manayê xo cumleyan de negatîfîye

Goreya manayê xo cumleyî, manaya ke cumle dano na mana ser tesnîf bîyayîyo. Goreya manayê xo cumleyî winayî: Cumleyanê negatîf, cumleyanê pozîtîf, cumleyanê persî, cumleyanê fermanî, cumleyanê înterjeksîyon, cumleyanê şertî, cumleyanê ganîyîyî. Zazakî de goreya manaya xo tewiranê cumle ya negatîfî zî winayî: Cumleyanê persî, cumleyanê fermanî, cumleyanê înterjeksîyon, cumleyanê şertî, cumleyanê ganîyîyî.

2.2.1. Zazakî de cumleyanê îterjeksîyonî de negatîfiye

“Ziwan de çekuyê ke heyretkerdiş, şaşbîyayîş, şabîyayîş, xemgînbiyayîş, ceniqîyayîş, tersayîş, zarrîya xo veşayîş, canê xo dejayîş îfade kenê ra vanê îterjeksîyonî.”⁸⁴

Cumleyanê îterjeksîyonê cumleyê ke; eceb mendiş, ters, coşî, qelqele, rewşanê sey heskerdişî û hîsan yew şekilo biqewet îfade kenê. Peynîya cumleyanê îterjeksîyonî de nîşanê îterjeksîyonî (!) diyar keno ke na cumle cumleya îterjeksîyonî ya.

Zazakî de sereyê cumleyanê îterjeksîyonî de, çekuyan goreyê rewş û hîsê cumleyî, şuxuluyênî. Nê çekuyan de çekuye kî negatîfî dano zanayîşî zî esto. Nê çekuyanê negatîfî ke sereyê cumle da şuxulîyenî, nînan cumleyanê îterjeksîyonî hetê mana ra kena negatîf.

Zazakî de çekuyanê îterjeksîyonî ke manaya negatîfî dano winayî:

“Ax”, “Ay”, “Eh”, “Emun”, “Errik”, “Halla hala”, “Haylo”, “Hero”, “Herê”, “Hêwax”, “Lê”, “Hişş”, “Of”, “Tew tew”, “Wax wax”, “Ûff”, “Wey”, “Wîyy”, “Riswatî”, “Too”, “Wîşş”, “Çi heyf kê”, “Gunekê”⁸⁵

Zazakî de demo ke cumleyanê îterjeksîyonî de nê çekuyan şuxulîyenê, cumle hetê mana ra bena negatîf. Bi naye ra pîya hem şuxulnayışê çekuyanê îterjeksîyonî hem zî şuxulnayışê qertafanê negatîfî zî estî. Nê cumleyanê kem a cêr de dayo, mîyanê şarî de cuyayışê rojane de zaf şuxulîyenî.

2.2.1.1. Cumleyanê îterjeksîyonî yê negatîfe Zazakî

Çi heyf kê, fîrsend verd ra şî!

Çi heyf kê, ti camerda!

Wey, to qey nan nêwena!

Uff, fekê mi veşa!

⁸⁴ Lezgin, e. e., r. 77

⁸⁵ Lezgin, e. e., r. 77

Too, kare ke şima kerdo!
Errik, çiqas wor wareya!
Def be, şo vane mi ra!
Axx, lêmine **wax**, lêmine!
Axx, sereye mi zaf deja!
Ayyy, çaqê mi şikiya!
Ayyy, têli şî paşnay miwa!
Emun, **emun** to ra!
Emun, mi hîn to ra îllalah kerda!
Emun, mi kerda ti mekêr!
Emun, yemun wina mekî!
Errik, de hîn bes o!
Errik, ti çend rikî!
Hala hala, na lajek çend bêbexta!
Hala hala, mi ra çik mevajê!
Hero, aqil vinderê!
Herê, qalê xo her kesî ra mevac!
Hêwax, keyeye mi şiya ra!
Hêwax, to awke de xenêqîyeno!
Hêwax, bawe mi zaf nêweşo!
Lê dayê, lê wayê!

Hışş, caye xo de ronîşê!

Wax wax, ez zaf qehrîyaya!

Wax wax, gûneye mi ya amê!

Wax wax, dinyê xo zaf ro bedilna!

Wîyy, lemîney ma rî!

Wîyy, adir kewt zerre ma!

Tew tew, ti bunî aqil bunî!

Ûff, hîn bes o!

Ûff, hîn qale xo bibirnî!

Guneke, çiqas zi feqîr eseno!

2.2.2. Zazakî de cumleyanê fermanî de negatîfiye

Cumleyê fermanî, tewirê cumleye ke keso ke qal vano û ferman kerdo ke wa çalakîyêk pêbiyar o. Zafane cumleyanê fermanî, raweya fermanî de yenê antiş. Cumleyanê fermanî de keso yewhûmar o diyin û keso zafhûmar o diyin de antiş virazîyeno.

Cumleyanê fermanî de prefîksê negatîfî “me” yeno vernîyê kar û cumleya fermanîyî keno negatîf. Nê cumleyanê ke ma cêr de dayo, mîyanê şarî de cuyayîşê rojane de zaf şuxulîyenî.

2.2.2.1. Cumleyanê fermanî yê negatîfe Zazakî

Şima **meşorîn** keye!

Şima **meberîn** xo de!

Şima nanê taşt **mewerîn**!

Ti cixara **meşime**!

Şima awk **meşimî!**

Ti nika **ramekewe!**

Şima **mekewîn ra!**

Ti deste xo **rameşane!**

Ti dest **pêmeke!**

Şima **mêrîn ce ma!**

Ti kitaban **medê!**

Şima kincî **megêrê!**

Ti qet **sundmewane!**

Teber keye **pakmekerî!**

Ti solanê xo **vinmekerê!**

Merdimanê mi **ameçarnî!**

Ti bar **mekê!**

Tutekan **wemedê!**

Şima teber de **meronişê!**

Şima inan ra pêra **menê!**

Ti dest **mede ci!**

Şima çerre aqil **mebî!**

Lez û bez **meremî!**

Şima sayû **mewerî!**

Ti kolîyan **megê!**

Ti teber **meşû!**

Hînê karêko xirab **meke!**

Şima vasita ra **mecinişî!**

Şima firakan **meşuyî!**

Ti perûn **medeci!**

Şima qal **mekî!**

Ti lewede **meronişe!**

Goşerê xo **vînmekere!**

Dormalêye kenanê ma ra **megerî!**

Dewanê ma de **mecuyî!**

Reyna pêyser **amêgêrî!**

2.2.3. Zazakî de cumleyanê waştişî de negatîfe

Cumleyê ke manaya waştişî û qayilî danê û çalakîya ke kes qayilo xo bî xo bikero yan zî qayilo bivirazo înan îfade kenê yê cumleyê waştişî yê. Zazakî de serê cumleyanê waştişî de partîkelê kî waştişî îfade kenê, ma vatebi înan şuxulnenê.

Negatîfiya cumleyanê waştişî, manaya nêwaştene, qayil nêyo biwazo, kes qayil nêyo gureyêk yan zî çalakîyêk bikero dana. Karo ke cumleya waştişî de yo serê ey de qertafê negatîfî “nê” yan zî “me” bigîro û cumleya waştişî yena halê negatîfî. Nê cumleyanê ke ma cêr de dayo, mîyanê şarî de cuyayîşê rojane de zaf şuxulîyenî.

2.2.3.1. Cumleyanê waştişî yê negatîfe Zazakî

Kaşkêna ez **nêbiyêne** mamoste.

Werik be ez **nêamayêne** wa ti bişîyêne.

Kaşkêna mi dindanê xo **nêantene**.

Wa ma **nêremabîyêne** wa linganê ma bişikêyêne.

Verika ma nê rojî **nêdîyêne**.

Wa şima ber **anêkerdêne**.

Wxezila ti qehvê **nêwerdêne**.

Kaşkêna şima na qalûn **mevajêne**.

Wa qet çiko mi **nêbiyêne**.

Verika ti cixare **mêşimitêne**.

Wa mi xo vîr ra **nêkerdêne**.

Werik be kena ye mi **nêwaştêne**.

Kaşkêna to **nêşikîyayêne**.

Wa xala Eys keyeye ma ra **nêşiyêne**.

Verika **mêverdêne** ez bihuya.

Wa ma têşan **nêmanî**, wa ma veşan bimanî.

2.2.4. Zazakî de cumleyanê şertî de negatîfiye

Goreyê manaya cumleya şertî ra tewirê cumleyan ra yew a. Cumleyê şertî di cumleyan ra virazîyenê, cumleyê ke cumleya verê înan raweya şertî gênê û manaya şertî hewilnenê. Cumleyanê şertî de pêameyişê karî ke cumleya bingê de yo, girêdayê şerto ke cumleya verên de dîyar kerdo. Zazakî de saya partikelî ke yenê serê cumle de manaya şertî danê cumle.

Abdulaziz Beki cumleya şertî, ameyişê orte yê çalakîyêk, girêdayê yewna ameyişê orte yê çalakîye yo, na cumle ra vanî “cumleya şertî” yan zî “cumleya koşulî” zî nas bena.

Zazakî de cumleyanê şertî de negatîfiye, cumleya xo ya verên de a ke raweya şertî gêna û cumleya verên ke karê xo de manaya şertî hewilnena, bi prefîksanê

negatîfiye “nê” û “me” gêna û virazîyena. Cumleya şertî ya negatîfiye de, pênameyişê çalakîye girêdayê şertî yo. Nê cumleyanê ke ma cêr de dayo, mîyanê şarî de cuyayişê rojane de zaf şuxulîyenî.

2.2.4.1. Cumleyanê şertî ya negatîfi yê Zazakî

Eke aye o keye pawito ti **meşo**.

Eg ê şîkîyayê dêsû bivirazî, ez hîn **nêşino**.

Eke ez şîya, şima **mêrîn**.

Eger şima kincî herinayî wa înan **nêherinayêne**.

Eke mi nan werde, sifrê **mêdarivî**.

Eger ke şima amê se, ma **nêşinî**.

Eg ti musaya na kar, ti hîn **nêşina**.

Eger varûn vare se, ma **nêşîyên**

Ekê ti ranêkewa, ez zî **ranêkewena**.

Eger ti bişiyêne, ê zi **nêvindêne**.

Eke ez ey bida viraştiş, hol **nêbeno**.

Eger o şiyor hewn ra, hîn aya **nêbeno**.

Ekê ez şora nê cayî bêwahar **manenî**.

Eke ti **nêvatêne**, mi viraştêne.

Eger ke ma bivindî, rahar **nêqedîyêno**.

Eke ez bişiyêne, o **nêameyêne**.

Eke aye nê biberdêne, reyna **nêardêne**.

Eger ma nêvatêne, înan heqê ma **nêdayêne**.

Eke şima ber **anêkerdêne** ez teber ra mendêne.

Zazakî de tayê cumleyanê şertî de, her di cumle zî beno ke negatîf bibo.

Eke ez **nêna**, ez keyfê xo ra **nêna**.

Ekê ti mekteb **mêwanên** se, ti **nêbenî** doxtor.

2.2.5. Zazakî de cumleyanê ganîyîyî de negatîfiye

Cumleyanê ganîyîye virazîyayişê yew çalakîye tewsiye kenê û rey-rey zî sey mecburîtî danê vilakerdiş. Zazakî de cumleya ganîyîye rê çekuyê ke manaya ganîyîye danê şuxulnenî û cumleyanê ganîyîye virazenî.

Zazakî de cumleyanê ganîyîye de negatîfiye, rewşanê hewceyo ke yew çalakîye nêvirazîyo û nêvirazîyayişê aye mecburî yo danê vilakerdiş. Karê ke cumleyanê ganîyîye yê negatîfi de yê sey tewirê cumleyanê bînan prefiksanê “nê” û “me” yê negatîfi anî serê înan û virazenî. Nê cumleyanê ke ma cêr de dayo, mîyanê şarî de cuyayişê rojane de zaf şuxulîyenî.

2.2.5.1. Cumleyanê ganîyîyê yê negatîfi yê Zazakî

Gon ti **mêşiyêne**.

Ganî na gûre şima **nêviraştî**.

Gere/gereke ti cê xo ra **nêwerzî**.

Gereg ez aye ra fek **vera nêda**.

Gerekû o **nêbero** werdene.

Gon extiyarû **nêxebitîyê**.

Ganî ma **nêbirnayêne**.

Gere/gereke ma nanê aye **nêwerdêne**.

Gereg ma bane înan de **ronênîştêne**.

Gerekû ê ardûn berz **nêkerdêne**.

Gon şima ber **anêkerdêne**.

Ganî edî vewre **nêvarayêne**.

Gere/gereke to **nêeftarayêne**.

Gereg ti na kitabana **mewendê**.

Gerekû ti bajar **nêyamêne**.

Gon kenêkan **nêwariştêne**.

Ganî şima heval xo **canêverdên**.

Gere/gereke ti **nêşiyêne** xerîbê.

2.2.6. Zazakî de cumleyanê persî de negatîfîye

Cumleyê persî; cumleyê ke manaya persî hewilnenî û paweyê cewabî. Zazakî de cumleyê persî pê qertafan virezîyenê. Cumleyanê persî de pêameyişê çalakîye şakilêko pozîtîf û negatîf yeno persayîş. Vatişo ke cumle tede pers a yan zî bi şuxulnayışê çekuyanê persî dîyar beno. Çekuyê persî ke cumleyanê persî de yê, serê cumle de yan zî mîyanê cumle de benê. Peynîya çekuyanê persî de nîşanê persî (?) ronîyeno.

Fahri Pamukçu, cumleyanê persî ye Zazakî di grûbê de cîya kerdo. Nînan ra grûba yewîn, cumleyanê sade ya persîyê. Cumleya sade ya persî, cumleya duzî ra ferqlî nîya. Pers pê qirp yeno fehm kerdiş. Grûba diyîn zi; cumleyanê zana yê persîyo. Nê cumleyanê persî ke pê sifetê persî û zemîrê persî ra virazîyayî.⁸⁶

Zazakî de cumleyanê persî de sifetanê persî û zemîranê persî winayî: Kam ?, Çi?, Çend?, Senî?, Qey ?, Çi wext?, Çimhal?

Zazakî de mîyanê cumleyanê persî yê negatîfe de yan qertafanê negatîfî “nê”, “me” û “bê” estî yan zî kopulayê "nî-" esto.

⁸⁶ Pamukçu, e.e., r. 360

Cumleyanê persî yê negatîfî Zazakî, cumleyanê goreya kardarê xo, goreya mana û viraşteya xo de esto. Cêr de cumleyê persî yê negatîfî ke dayê, cumleyê goreyê kardar, mana û viraşte yê û çekuyê persî nimûneyê ke bi qirpî îfade benê dayê. Nê cumleyanê ke ma cêr de dayo, mîyanê şarî de cuyayişê rojane de zaf şuxulîyenî.

2.2.6.1. Cumleyanê persî yê negatîfe Zazakî

Lajo ti şîlîye ra **tersena?**

Ecêb mi senî ferq **nêkerd?**

Raşa cînîyêk **merda?**

Destê to zaf **dejena?**

Ti emşo qisey **nêkeni?**

Weyva nêwe **bêzerr a?**

Ti çinê ra **nêameya?**

Şima **qey** goşt ru de sur **nêkerd?**

Kam mi ra fek vera **nêdano?**

Vêşêr çiyê zergûn **nêbîyêne?**

Eke şima werd **nêpewtîbî** ê nayê ra şîyê?

Senî xo peyser **nêgirewt?**

Kam **nêamebî** ver ber ma?

Kam karê dewlete ra fehm **nêkeno?**

Şima ewro nobet **nêgirewta?**

Qey to ra ardîm **nêkerdbî?**

Mi ra çîk **nêwazena?**

Înan nuştox **nêbiyêne?**

To mi ra hes **nêkena?**

Şima **nêni** weywe ma?

Putek çi wext kewtibîya **nêweş?**

Qey a kenekê **nêgêraya?**

Şima hama ra zî **nêkewta** ra?

A **nêginena** waro?

O **nêremeno?**

Çira ameyayîşê cendirmeyan **nêvînena?**

Qey qijan ra **nêewnîya?**

Qet bale to **nêantibî?**

Mamoste to ra çik **nêpersa?**

Ti çine ra va tira **mekir?**

No çira nan **nêweno?**

Ê kî yenî merdiman şima **nîyî?**

A kenek rind **nîya?**

O qey **nîno?**

Ti şinasîyê ap mi **nîyî?**

Ehmed xebatkar **niyo?**

Çahar birayê aye **çînîya?**

Ti qey Eyşe ra **pers nêkena?**

Rahar dewanê ma **anêkenî?**

Ti hama pîze xo **denêkerd?**

Ti hama çe **nêşnavit?**

Fate ti qey mi ra **pers nêkena?**

“Qey seba ey sêneyê aye hende **dejayêne?**

Gelo no tena yew **dejayîş bî?**

Eşq riyê erdî de mîyanê hende bîaqilan de amebî û kewtîbî sêneyê yew **gêjî?**⁸⁷

2.3. Goreyê awanîya cumleyanê negatîfî yê Zazakî

Cumleyî goreyê tewiranê awanî yê de cîya beno, cumleye de hûmarê kar û hûmarê kardarî ra ewnîyenî. Ma eşkenî cumlayanê goreya awanî wina tesnîf bikerî; cumleyanê sade, cumleyanê pêrabeste, cumleyanê rêzeyê.

Zazakî de cumleyan zî eynî şeklê de tesnîf benî. Nimûneyî ke cumleyanê goreya manayê xo negatîfî de ma dayo, nîmûneyanê cumleye ke sade, pêrabeste û rêzeyî zî estî.

Cumleyanê Zazakî de şuxulnayîşê bestoxan xeylek zêdîyera. Cumleyanê bi bestoxan, kewena zerreye grûba cumleyanê rêzan. “Bestoxî çekuyan, grûbanê çekuyan, cumleyan û tayê deman de paragrafan hetê şekil û manaye ra yewbînanî rê girêdanê û beyntarê fonksiyonê ke bar benî û vateyê ke besnayê de elemanê ke têkilîyê tewir tewir mana virazen ê.”⁸⁸ Bestoxanê Zazakî de, bestoxan ke manaya negatîfe danî esta labelê bestoxî hetê viraşte û mana ra zî cumleyanê negatîfî de esta.

2.3.1. Zazakî de cumleyanê besteyî de negatîfiye

Cumleyê besteyî, grûba cumleyan ke yew ra zîyade cumleyan ra virazîyen ê. Cumleyê besteyî, cumleyê ke bi bestoxan yewbînanî rê besnen ê.

⁸⁷ Bedrîye Topaç, “*Bero Sûr*”, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekîr, 2012, r. 62

⁸⁸ Korkmaz, e. e., r. 1091

Bestox, “Çekuyê ke cumle de hetê fonksiyonî ra eynî yê, grûbanê çekuyan yan zî hem eynî hem zî cumleyanê cîya fonksiyonî yewbinanî rê besnen ê.”⁸⁹

Zazakî de cumleyanê beste de bestoxan xeylek zaf şuxulîyena. Bestoxê ke cumleyanê beste ya Zazakî de şuxulîyenî û manaya negatîfî danî yan zî bestoxanê ke cumleyanê negatîfî de şuxulîyenî winayî:

beno.....beno.... , belka.....belka, feqet, ge.....ge., la, hem....hem, ne....ne, beno....ke, yan....yan zî, coka, semedê, labelê, coka, çunke, aye ra, ancîya kî, beso ke, çi fêyde, çiqas ke, çira ke, eke, hama,gama, hata, nê eke, qe ke nê, ti nêvana ke.

Nê cumleyanê ke ma cêr de dayo, mîyanê şarî de cuyayişê rojane de zaf şuxulîyenî.

2.3.1.1. Zazakî de cumleyanê besteyî yê negatîfî

Wi zengin **beno** feqir **beno** pêynîdê her kes **mireno**.

Ya **belka** weş bena **belka nêbena**.

Bozanî **belka** şino **belka nêşeno**.

Ewro gerêka bixebitîyên **feqet o nêamayo**.

Zerre yê zaf dêkerdebî **la nêşka** qal bike.

Ez gude de kay **nêkena çunke** ez kitabana ra hes kena.

Ge yena **ge nîna**.

Hem bêhuna **hem zi nêkewena** ra.

Ge ti wenî **ge** ti **nêweni**.

Gureyê ey vejîyayo **aye ra nêameyo**.

A saye ra hes kena **labelê** muze ra hes **nêkena**.

O alunc ra hes **nêkeno çunke** aluncî tîrîşî.

⁸⁹ Gündüz, e. e., r. 164

Ma **ne** vatêne **ne nêvatêne**.

Cinîyek **yan** bena weş **yan zî mirena**.

Hol **beno xirab beno** ti venge xo meke.

Zaf gure ame ser **ancîya kî**, aqil **nêbeno**.

Ti çi wazena dane to **beso ke** ti mi **metêpiş**.

Wa ê **nîyorî beso ke** ez şina.

Mi o ra zaf hes kerdêne **çi fêyde** ki qiymetê mi **nêzana**.

Nêweşiya xo **çiqas ke** giran a kî moralê xo xirab **nêkeno**.

Çira ke mi vato ti karê **nêkena** mira yers bîya.

Eke wina bi ma wext vîndî **mekerî**.

Ez to ra çîyê van **hama kes mehesno**.

Maz zaf vat **labelê** hunci kî **nêvînet** şî.

Hata o meyêro ez tîya ra cayê **nêşon**.

Hewn çimanê kesî **nêkewt hata** to ameyî.

Nanê xo biwere **nê eke nêwena** vurze we şo.

Xora ti bi xo derse **nêwanena qe ke nê** vînde a biwano.

Ti emşo tîya de **nêvîndena qe ke nê** yew çayê ma bişîme.

Ma heta şandê paweya ya bî **ti nêvana ke** xeberê ya **çînîyebî**.

Tu **mevaje ke zur** keno.

Mi **nêwaşt ke** a vasiteyî bêro.

Çîyo ke ez zana ti **nêzanê**.

Roj û şewî vîyartî **nêame, beno ke** tayê tebayê ey serî serde ameyê.

Ti **ne bermanê ne** wuyenê.

QISMO HÎRÊYIN

3. DUAYÎ, ZEWTÎ, VATEYÊ VERENAN Û ÎDYOMAN ZAZAKÎ DE NEGATÎFÎYE

3.1. Duayanê Zazakî de negatîfiye

Dua Erebkî yew çekuya. Manaya duayan zî Homayî rê vengdayiş, qîrayiş, lakvekerdiş, ardimwaştîş û duawaştîş ya. Merdim waştîşê xo bi duayan Homayî rê wazeno û ano ziwani ser. Semedê bawerîya Homayî ra mîyane Zazayan de duayan zaf cayo gird gênî. Peynîya yew kar û ardimî de şarê Zazakî heme çiyê xo bi duayan kenî.

Edebîyatê şarî de dua, semede xo û semedê aqreba, dor û dormalê xo waştîşê şayî weşî, pawitişî ser vajîyayo qaleyî qalibkerde yê. Duayê ke Homayî rê û Pêxamberî rê vajîyenê, zereyê înan de tewr zafiyêr duayî waştîşî estê. Bingeyê duayan reseno waştîşan, bi yew çekuya ke waştîşî tamam bena. Nê çekuyî hîsanê merdimî hîna weş dîyar kenî û vatiş de gandarî danî îfadeyî.

Taybetîya tewr girîng yê duayan îfadeyê teslîmbîyayîşî, bawerî û hevî yo.

Duayî, sey tînapeykî û negatîfiya zewtan ê. Duayan de hetê xeyrîya merdimî û hetê holîya merdimî de cumleyan virazîyenê, zewtan de hetê xirabîya merdimî û hetê zerarê merdimî de cumleyan virazenî. Duayan de goreyê manayan cumleyê negatîfî çin ê. Semedê rewşê negatîfî nêbê raste duayan kenî û çekuyê ke nê rewşanê negatîfiyan dîyar kenî de qertafanê negatîfan şuxulnenî. Na ahvalê negatîfî pey çekuya qertêfê negatîfiye şuxulnayêne. Duayê ke bi qertafê negatîfiye virazîyenê, bela û serebûtanê xirab anî ziwani, nînan ra dûrî bîyayîşî wazenî.

Malmisaniy, dîyar kerdo ke zaf duayan Zazakî ver, verê dua de nê çekuyan şuxuliyenî : “boka, mala, mela, mera, însallah, însala, însallo, îşala, îşellay, ti bê, ti bî, ti bê, be’ba yey keno, de’wa yey keno, ya Rebî, hurmetê Hebîbî”⁹⁰

⁹⁰ Malmisaniy, *Folklorê Ma ra Çend Numûney*, Berdan Matbaacılık, 2000, İstanbul, r. 191

Duayê ke cêr de ma dayê, duayê ke hetê manaye ra pozîtîf ê, hetê viraşteyî ra negatîfê.

3.1.1. Zazakî de duayê ke hetê manaye ra pozîtîf û hetê viraşteyî ra negatîfê

“Boka ti adirê qespa nêvînê

Dest û doşîyê to nêtewê

Ella çetinê tu niyedû

Heway koon tu ser di nişiyerû

Homay to pîr û pîs nêko

Hûmay kemî nêko

Ma kemî kerd, Hûmay kemî nêko

Mela lingê to kerra ro nêguno

Mera lingê tu kerra nêverdiyû

Mera lingê tu kerra wa nikwurû

Ti dardi qesba nêveynî

Ti derdî biraro niveyn

Ti raştê belay nêrî

Ti raştî kem bi si'eta xirabi nêrî

Ti tengane nêveynî

Ti teganey ina dîna û aya dîna nêveynî.

Ti teng nêveynî

Ti xîrabi nêveynî”⁹¹

3.2. Zewtê Zazakî de negatîfîye

Yew sebeb ra yan zî semedê yew kesî, waştîşo xirab û nêbaşîye de bîyayiş o.

Zewtî, merdîmêko ke bêçare beno, antişê dejî ser o xirabî dîya, semedo ke xo rehet biko, semedê dejê xo vajîyeno, fikirê xirabî û waştîşanê nebaşan vano, yê çekuyêkî qewt danî vateyanê qalib bîyayan ra vanî.

Nadire Güntaş Aldatmaz tezê xo ya “ Folklorê Kırmancan (Zazayan /Kırdan / Dimilîyan) Ser o Cigêrayîşe” de hetê Zazayan ra derheqê zewtan wina vata: “Kulturê kırmancan de zewtî sey duayan muhîm ê. Çike însanan ke karê xo bi qanûn û nîzamî hal nêkerd, hewaleyê Heqî keno. Merdim tim bêçare maneno, wexto ke çare nêdî kî xo erzeno xatirê Heqî ver. Wazeno ke Heq edaletî bîyaro ca. No semed ra kî zewtan dano.”⁹²

Babeta zewtanê Zazakî ser o çend hebî weşanî estê, nê weşanan ra sempozyûmê yewinê mîyanneteweyî yê Unîversîteya Çewlîg de Hidir Eren meqaleya xo ya “Tekîlîya ke Beyntarê Ziwan û Merdimî ya” de ca dayo zewtanê Zazakî. Unîversîteya Artukluya Mêrdîn kitabê xo yo ke arêkerdox Malmîsanij bi nameyê “Edebîyatê Kırmanckî ra Nimûneyî” amade kerdo de zewtî estê û tayê keyepelan de her mintîqa ra zewtî estê.

Zazakî de demo ke zewtî hetê negatîfîye ra erjîyayê de, heme zewtî hemverê duayan de yê û manaya negatîfîye îfade kenî. Bi ney pîya zewtan de xeylêk dem sey şekilî qertafê negatîfîye “bê (bi-be), nê (nî, ni, ne), me” zî estê.

Zewtan de hetê manaye ra bîyayişê negatîfîyê, gurbîyayişê qertafanê negatîfîye kerdê tay. Zewtê Zazakî zafane bi demo hîra rê û raweya fermanî de ancîyenê.

⁹¹ Malmisanij, e. e., r. 191-197

⁹² Nadire Güntaş Aldatmaz, *Folklorê Kırmancan (Zazayan /Kırdan / Dimilîyan) Ser o Cigêrayîşe*, Yüksel Lisans Tezi, Artuklu Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Mardin, 2013

Zewtî ke ma cêr de danî hem hetê manaye ra negatîfîye û hem zî hetê viraşteyî ra negatîfîye esta.

3.2.1. Zazakî de hetê manaye ra zewtê negatîf

“Adir key tue kwû!

Awka sîyay çimon’ to d’bêr!

Axibeta mi bêro to sero!

Banê to veşo!

Berî tue kilîti b’!

Cay to cehenim bû!

Cinîya to şarî rê bimano!

Destê to biqerefî!

Ella penc tu nyedo, ti pey xwe bikenî!

Ella to bigîro!

Ella kê to wedarno!

Homay to qehr biko!

Hûmay xezebê xwi to biko!

Kermî bikwî gon’ to!

Nengû çinêbo ti xo pa biwirênê!

Homay to gehr biko!

Nefsê to to ra bikwo!

Ocaxê to kor bimano!

Pirên çinêbo ti xo ra dê!

Pirnikon'tue ra biyerû!
Rîy to sîya bo!
Awey zerey to zuwa b'!
Aya ki amawa mi sere di, bêro to sere di!
Cinazey tu mi rî biyerû!
Derba gulî to bero!
Emrî tu kilm bû!
Roşnay çimon yo birişyew!
Şitê mi xenîmê to bo!
Ti belay xo hûmay ra vînî!
Ti bi kor bê!
Ti gûnîya sîyay biqelibnî!
Ti raştê xafilqeday bêrê!
Ti teterxan bibî!
To re sitarê ellay çinêbo!
Tue ra bibî, ' eduy tu bî!
Tu pirnikî ra biyerû!
Vergê veyşanî to borî!
Vivey to biqerfiyo!
Wecaxê to wederîyo!
Xezeb Elay tu ser di bi biyerû!

Zerya to bimaso!

Zerrey tu, tu fek ra biyerû!”⁹³

3.2.2. Zazakî de hetê viraşte û manaye ra zewtê negatîf

“Ax mi tuer r’ nêmano!

Ti yêre ra nimaj nêveynî!

Duy locindey to ra nêveciyo!

Ninga tiwa verîn ninga peyîn nêreso!

Peyser ra meageyrê!

Palas çinêbo ti xo bin a nê!

Şeyîşê to bibo, hameyîşê to çinêbo!

Ti asaney nêveynî!

Ti dismalê zomayî nêvînî!

Boka nanê to bibo pirênê to çinêbo, pirênê to bibo nanê to çinêbo!

Ti şêrî tepîya nêageyrî!

Ti na kişt a şîrê, a kişt a nêrê!

Ti mirad nêqedênî!

Ti ke xo ra xeyr nêvîn!

To ra zurrîyet nêbo!

Ti pê şa nêbî!

Ti roc xo ra nêvînî!

Wa sareyê şîma ra merg û nêweşî kême nêbo!

⁹³ Malmisanij, e. e., r. 169-187

Astareyê to ezman a nêmano!

Ti heyatê xo ra lezet nêvîn!”⁹⁴

3.3. Zazakî de vateyê verênan û îdyoman de negatîfîye

Vateyê verênan vateyê ke vîyarte ra heta roja ma yenê, tecrubeyanê derg û dilayan ra kar bikero û şîretê kilm bixo dano, hetê komelî ra qeubul bîyo û bi hetê her kesî ra qalibêkî şuxulîyenê.

Vateyê verênan, vateyê ke demo vîyarte ra heta ewro yenê. Tecrubeyanê cuya derg ra pey, şîretê kilm bixo dano û hetê komelî ra qeubul beno û sey şîrîkî şuxuliyeno.

Vateyê Verênan, vateyê ke her netewe goreyê tarzê cuya xo virazîya yê. Nê vateyî her netewe de, şekilo ferqin de name bîyê. Zazakî de sey “Vateyê Verênan” name bîyê.

“Îdyomî kes ey vateyê verênan ziwaniê xemelnenê, Îfadeyanê ziwaniê kenê qewetin. Labelê vateyê verênan de derse û şîretdayene esta. Îdyoman de çin a. Îdyomî maneya mecazî der ê. Armancê îdyoman, qewetedayena fikrî ya. Merdim fikrê xo bi Îdyoman tenêna baş û tesîrin îfade keno.”⁹⁵

Roşan Lezgin ferqo vateyê verênan û îdyomî wina izeh kerdo: “Tayê hetan ra vateyê verênan û îdyomî nêzdiyê yewbînan ê, yewbînî ra cîyakerdişê înan zehmet o. Vateyê verênan tecrubeyanê derg û dilayan ra neselîyayê, qerarê înan qetî yo; wayîrê şertê xo yê, her wext hukmê înan vîyareno û şîretê muhîmî tede estê. La îdyoman de şert û şîretî çin ê, îdyomî tena seba rewşêka xususî ney, seba her wextî û her cayî yê. Yanî amanc û wazîfeyê îdyoman o yo ke, vatişê merdimî weşikêr û delalêr bikê. Amancê vay-teyê verênan zî o yo ke, rayîrê rastî bimusne, şîretî ro merdimî bikê, merdimî bikê, merdimî hişyar û haydar bikê”⁹⁶

⁹⁴ Malmisanij, e. e., r. 167-189

⁹⁵ Aldatmaz, e. e., r. 53

⁹⁶ Kadri Yıldırım., oab., “*Îdyomî û Vateyê Verênan*”, Edebîyatê Kirmanckî ra Nimûneyî, Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, Mardin, 2012, r. 260

Vateyê verênan û Îdyoman Zazakî ser çend kitabânê nuştê zî winayî; Malmîsanij “Folklorê Ma Ra Çend Numûney”⁹⁷, Mesut Özcan “Dersim (Zaza) Atasözleri”⁹⁸, Roşan Lezgin “Ferhengê Îdyomanê Kurdî (Kirmanckî/Zazakî)”⁹⁹ û Zülfükar Ayyıldız “Vatenên Verênandê Ma”¹⁰⁰.

Vateyê Verênan û îdyomê hetê manaye ra manaya şîretî danê. Nê şîretan de ganî merdim çi bikero û çi nêkero dîyar kerdo. Peynîyê pozîtîf û negatîf yê sebebêki ser o vîndenê. Demo ke peynîyanê negatîfan ser o vîndenê, şekilê negatîf de ser o vîndenê. Tîya qertafê negatîfîyan ra, bê, nê û me hetê manaya vateyê verênan û îdyoman ra wayîrê zaf awanîya girîngî yê. Zazakî de vateyê verênan û îdyomî demo nikayin/hîra de ancîyenê. Çunke şîretî her deman de cayê xo de yê. Vateyê verênan û îdyoman de, negatîfî demo nikayin/hîra de ancîyenê.

3.3.1. Zazakî de hetê manaye ra vateyê verênan yê negatîfî

“Heş bi pir lîr pê kay ken.

Ciniye solderzi tim warwaya, solun tîratun kenna pay.

Adîr kot kunca uca veşnen.

Adîro sûr ra, qatîro hîr ra biterse.

Kum berz biper, nîmaz kuwen.

Ne miyun mezeland rakur ne z’hunun xırabinun vîn.

Say sayera bi herkes kerrê xue kuwen pa.

Bîrê lueqma tim yersbîyayo.”¹⁰¹

“Adîr bîkuwo daristan tern û wişkî pîya veşenê.

⁹⁷ Malmîsanij, e. e.

⁹⁸ Mesut Özcan, *Dersim (Zaza) Atasözleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992

⁹⁹ Roşan Lezgin, *Ferhengê Îdyomanê Kurdî (Kirmanckî/Zazakî)*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2005

¹⁰⁰ Zülfükar Ayyıldız, *Vatenên Verênandê Ma*, Elif Matbaası, Şanlıurfa, 2013

¹⁰¹ Burhanettin Dağ, “Bazı Zaza Atasözlerinin Kısa İzahı ve Diğer Milletlerin Atasözleriyle Karşılaştırılması”, II. Uluslararası Zaza Tarihi Ve Kültürü Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl, 2012, r. 257-269

Qey xatire xatiran, merdim beno cîranê kafiran.

Wexto ke her kewt çamur, wayîrê herî ra zixmer kes çin o.

Bi roj fekê xo, şewe berê xo bigîre.

Biewnîye xo çeng, hem aşarî rê biçîne neng.

Hayîya mirdî vêşanî ra çin a.

Çimo pawite, tim vete.

Awka şiyaya ra ney, awka vinderta ra bitersi.

Desto veng pîzeyê veyşanî ser o yo.

Jew golik nameyê jew naxirî xeripneno.

Kê imbazê ‘ezîzî bî kê ‘ezîz benî, kê imbazê rezîlî bî kê rezîl benî.

Dinya dorî ya, malêza çorî ya, Serra yew a qerî ya yew a gewrî ya.”¹⁰²

3.3.2. Zazakî de hetê awanîye ra vateyê verênan yê negatîfî

“Bi estor bê şarî kê espar nêbenî.

Çiyo ki şî, nîno.

Çiyo ki şî, dim mekwi.

Destê vengî ra şelpî nîna.

Dişmeno hewl, dostê teresî ra başêr o.

Fesadey û pêşanayîş ra kesî xeyr nêdîyo.

Bira rind bo cenîya birarî nêgêno.

Cawo ki adir te de çinibo, duy ti ra nêvecêno.

Cay bênamusî nê cennet di nê ce’nim di esto.

¹⁰² Yıldırım oab., e. e., r. 273

Koçer nêvano, “doyê min tirş o”

Koçero bê pes, akincîyo bê rez û merdimo ke tim vajo “ez” çiyêk re nêbenê.

Cay kotek beno weş, cay nenga nêbeno weş.

Cuwalo veng, pay nêvindenno.

Çew doy xwi rî nêvano tirş.

Dela ki poç nêşano, kutik dim a nêgeyreno.

Dişmenê pêran dost, dostê pêran dişmen nêbeno.

Ez goştê lingda xu wena, ez minnetê qesabî nêancena.

Feqîrey ‘eyb nîyo, nezaney ‘eyb o.

Fekê şarî nêderzêno.

Gişta ki zanayey bibirnî, gûnî ti ra nîna.

Kutik bi zor nêşino seyd.

Lêyîrê marî bê jehr nêbeno.

Banê zuray veşawo, çi kesî ti ra înan nêkerdo.

Aqil, peran reydi nêroşêno.

Aqil, qîjey û piley a nîyo.

Adir vewr ser o veşeno, wel ser o nêveşeno.

Aya ki destan kerda, may û pîl nêkerda.

Merdîm kerra nêerzo kutikî, kutik nêlaweno merdimî

Merdîm piştîya xo destê xo nêhurno, kes zerrîya merdimî rehet nêkeno

Goşt û nengu cê ra dira nêbenî.

Hewnê mêrdimê veyşanî nîno.

Hero ki barê top o çinyo, ey ço mekî.

Heya nêcawiyoyê, nêşono war.

Karê şanî meverdi nimajî.

Wa çimê merdimî vejîyê, wa nameyê merdimî nêvejîyo”¹⁰³

“Heş heya leş bueyin nikir niwen

Loqme şar nêqediyeno, pize ki nêdirîyen

Eger umê hê meker, şise dima mekûr.

Meşna tim varun mayî niuna

Pe gij-gijê qela varun nêwarana

Pixeriya çot çirêyê dîn raşt niuncena

Mîyane zivilid gul û vil niwarzênî

Âşik bade çorasa def-zûrna nimusen

Rasne xu vist pêy gatar, hin ma nêşinasnen

Yew dest ra veng nêveciyen.

Kê merdimê bê'arî di serî nêşonî.

Malo helal vîn nêbeno.

Mird hayî veyşanî nîyo.

Mêrdimo neheq mirdî nêweno.

Merdimdê feqşolik ya megeyr.

Namûste şarî ya kay nêbeno.

¹⁰³ Malmisanij, e. e., r. 133-156

Panc giştî yew niyî.
Pey filankesî û bêbankesî paştî nêbestêna.
Pişko heram koçikta kesî nêkewo.
Pîze veyşan beno, nîmçe nêbeno.
Ponc giştî yew nêbenî.
Poşmaney feyde nêkena.
Raştî pere nêkena.
Raya ki kes nêzano, kes a ray ra nêşiro.
Rojo teng di çew pey kê di nêhaseno.
Roj vêreno, qeza nêwereno.
Sand de îqrar û îman, sodir toz û duman nêbeno.
Sereyo ki nêteweno, destmalî pi ra mebesti.
Sîda mezel ya paye nêbeno.
Tasê dişmenî ra wak mewî.
Telîyê xo destê şar ya mevej.
Verg şîwaneyê meya nêbeno.
Veyvek a bêziwani, vistirî bêîmani.
Cenîya kesî nîme bo, malê kesî nîme nêbo.
Xayîn mirdî nêweno.
Xizon o, halî xwi nêzon o.
Yewî nêdekenî tirba yewî.

Bêbextîye karê camerdîye nîya.

Del buçeç nîkir, kûtik dima nigeren”¹⁰⁴

3.3.3. Zazakî de hetê awanîye û manaye ra îdyomê negatîfî

“Aqil sere de nêverdayene

Aqilo şenik, baro giran

Arêyê gêjan bê awe gêreno

Bab heps de, laj reqs de

Baxçeyê gulan kewtiş destê bêaqilan

Berî ra kerdiş teber, lojine ra ameyîş zere

Bierzê kutikî ver, kutik nêweno

Binê lîngan de şîyene

Çewt bo, çewtela yena

Çim û birûyê xo kaykerdene

Dewe mende di pîran rê, înan zî pênêkerd

Dinya biveşo muyeka xo tede çin bîyene

Eke ez nêmerdêne, vergan herê mi nêwerdêne

Eke feqîrî goştê kerhe werd, bizanê, yan feqîr nêweş o, yan kerge

Eyarê bênamusan hîra yo

Riyê xo nêşute bîyene

Saya weşe para heşe”¹⁰⁵

¹⁰⁴ Dağ, e. e., r. 265-269

¹⁰⁵ Yıldırım oab., e. e., r. 264-268

NETİCE

Çekuyê negatîf û pozîtîf, têgînê ke ardimkerdoxê wazenî çî bidê fehmkerdiş yan zî çî nêdê fehmkerdiş ê. Nê têgînê sey felsefe, mantiq û psîkolojî yê ke peynîya xebatê termî ke hetê şaxanê zanistî ra virazîyayê de sey termê gramerî dest pêkerdo şuxulîyayiş. Demo ke pozîtîf û negatîfî şînî têgînanê ziwannasîye, erjîyayişê înan hetê mana û awanîye ra bî yê. Na xebate de negatîfîye hem hetê awanîye ra hem zî hetê manaye ra girewtî dest.

Zazakî de qertafê negatîfîyan ra qertafê “bê”, “nê” û “me”, metnê nuştekiyê verêne yê Zazakî yê û heta ewro gramerê Zazakî de cayê girewto û dewam kerdo.

Xebatanê gramerî yê Zazakî de serê nê qertafan de hende cigêrayiş nêvirazîyayo û serê nê qertafan de zîyade nêmeyî vindetiş. Pîya serê her hetê qertafê negatîfîyan de nêvindetê û qertafê negatîfîyan fonksîyonê ke Zazakî de qezenç kerdê pêroyê înan mîyanê xo de nêhewina ê.

Zazakî de qertafê negatîfîye, qertafê “bê”, “nê” û “me” yê. Nê qertafê negatîfîye Zazakî de nameyan de, sîfetan de û karan de şuxulîyenê. Nê qertafan ra teber antişê negatîfî yê karanê “estbîyene” û “bîyene” û negatîfîyê ke bi kopulayê “ni” ra virazîyenê estê. Karanê ke manaya “estbîyene” û “bîyene”, “bîyene-nêbîyene” û “estbîyene-çin bîyene” ra virazîyenê. Na rewşa negatîfîye hem hetê awanîye ra hem zî hetê manaye ra kategorîyê negatîfîye de îmkan esto çew bişuxulna yo. Bi kopulaya “ni” negatîfîye, negatîfîya ke zî hetê awanîye ra ya.

Mintiqayê ke tede Zazakî qisey bena de herfê vengin yê qertafê negatîfîye ra “bê” û “nê” de asîyayo ke bedilîyayişê vengyan vejîyayo raste. Nê bedilîyayişê vengyan, qertafan hetê awanîye ferqin hewce bikero zî hetê manaye ra vera şîyayişê negatîfîye ya û bedilîyayişê vengyan îfadeyê negatîfîyan de qet yew têmîyankewte nêbeno.

Zazakî de qertafo ke nameyan û sifetan negatîfîye keno qertafê negatîfîye “bê” yo. No qertaf demo ke ame vernîya nameyan û sifetan, name û sifetî ano halê negatîfîye. Bi nê qertafî ra pîya zaf tay nameyan de bi prefiksê “nê” ra negatîfîyê ke virazîyayê estê. Nê nameyê ke qalib bîyê vîyarte ra heta ewro şuxulnayişê înan

xeylêk hîra kerde yo. Hûmara nê nameyan zaf tayî a. Qertafê negatîfiya “bê” û “nê” bêawarte yeno vernîya her name û sifetî, no sebeb ra name û sifetan de prefîksê negatîfi yo.

Nameyan de negatîfiyê ke bi prefîksê “bê” û “nê” ra virazîyeyê hetê manaye ra negatîfi yê. Bi ney pîya Zazakî de nameyê ke hetê awanîye ra, asayiş de pozîtîf labelê erjayê hîsî estê û manaya negatîfi dayenê de esto. Nameyan de tewirê nê negatîfi ser o verê cû qet yew xebata gramerê Zazakî de nênejirîya ya. Hetê manaye û hetê hîsî ra nameyê negatîfiye, peynîya cigêrayişê ke virazîyayê de manaye çarçewaya asayişê negatîfiye de girewto dest.

Zazakî karan de qertafê negatîfi, qertafê “nê” yo. No qertaf karanê sadeyî de yeno serê karî, karanê pêrabesteyî de yeno vernîya karo diyînî û karo yewinî ra cîya nusîyeno, karanê viraşteyî de zî yeno beyntarê karî û prefîksî û karan ano halê negatîfi.

Antişê pozîtîfi yê raweyanê xebere yê Zazakî, çalakîyê ke virazîyayê îfade keno, antişê negatîfi zî çalakîyê ke nêvirazîyayê yan zî nêbîyayê îfade keno. Raweyanê xebere û waştîşî de antişê cumleyanê negatîfi bi qertafanê “nê” û “me” virazîyenê. Labelê antişê cumleyane raweyanê xebere de tena qertafê negatîfi yê “nê” şuxulîyeno. Qertafê negatîfi yê “nê” demo nikayîn û demo hîra, demo vîyarteyan û hîkayeyê nê deman de yeno karan û cumle keno negatîfiye. Qertafê negatîfiye yê “nê” heme raweyanê xebere de karanê sadeyî de yeno serê karî, karanê pêrabesteyî de yeno vernîya karo diyînî, karanê viraşteyî de zî yeno beyntarê prefîksî û karî. Karê ke qertafê negatîfiye girewto, qertafanê kesî û demî gênî û ancîyenê. Zazakî antişê negatîfiye yê demo ameyox û demo vîyarteyo nîyetin de zî serê karî ra prefîksê “bi” keweno û herinda ey rê qertafê negatîfiyê “nê” yeno.

Raweyanê waştîşî de halê negatîfi yê karan bi qertafanê negatîfiye yê “nê” û “me” virazîyeno. Antişê negatîfiye yê raweyanê waştîşî de qirpî serê qertafan de yo. Qertafê negatîfiye “me” raweyanê waştîşî ra tena raweya fermanî de şuxulîyeno. Raweya fermanî de nerî û makî çin ê. Antişê pozîtîf û negatîf keso yewhûmar o diyin û keso zafhûmar o diyin de virazîyeno. Raweyanê waştîşî, ganîyîyî û şertî de

qertafanê negatîfîye goreyê mintiqayê ke Zazakî qisey bena ferqîtî mojneno ra, nê raweyan de qertafanê negatîfîye “nê” û “me” karan kenê negatîfîye.

Gramerê Zazakî de goreyê kardaran, goreyê manayan û goreyê awanîye cumleyan de negatîfîye, bi qertafanê negatîfîye û goreyê hetê hisî ra erjîya kenê. Cumleyanê nameyî de nameyo ke qertafê negatîfîye girewto, kardar de zî cumle, cumleya nameyî ya negatîfî ya. Hetê manaye û hisî ra nameyî, kardarê cumle de reyna cumleya nameyî yena halê negatîfî. Zazakî cumleyanê karî de negatîfîye çalakîyanê herketin de qertafê negatîfîye “nê”, karê “çinbîyene” û cumleyanê karî de rewşe bi karanê “nêbiyene” virazîyena.

Zazakî de cumleyê ke qertafê negatîfîye “me” tede şuxulîyeno tena cumleyê fermanî yê. Cumleyanê waştîşî, şertî û ganîyîye de negatîfîyî, bi qertafanê negatîfîye “nê” û “me” virazîyena.

Zazakî de serê cumleyanê înterjeksîyonî de çekuyê înterjeksîyonî yê negatîfî ke şuxulîyenê, cumleyanê înterjeksîyonî hetê manaye ra anê halê negatîfî. Naye ra pîya, cumleyanê înterjeksîyonî de, hem şuxulnayîşê çekuyanê înterjeksîyonî hem zî bi şuxulnayîşê qertafanê negatîfîye, cumleyê înterjeksîyonî yenê halê negatîfî.

Zazakî de bestoxanê ke cumleyanê beste de ca gênî, hetê manaye ra bestoxê negatîfî zî estê. Bestoxî ke şuxulnayîşê “nê” bestoxan û nameyo negatîfî û cumleyanê karî bestenê, manaya negatîfî danê cumle. Zazakî de cumleyanê beste de negatîfîye xeylêk zaf a.

Heme ziwanan de duayê ke benî înan de hetê manaye ra negatîfîye çin a. Zazakî de zî semedo ke rewşê negatîfî nêbê raste, duayî xeylêk zîyade yê. Duayan de nê rewşê negatîfî semedo ke negatîfî bîyayîşê çekuyan dîyar bikê, qertafanê negatîfîye şuxulnenê. Îfadeyê negatîfî yê ke duayan de yê, hetê manaye ra bivîrvistişê negatîfîye bo zî, bi tesîrê qertafê negatîfîye, agêrîya duayê ke waştîşanê rind mîyanê xo de hewinenê.

Zewtî zî vera duayan ê û pêroyî zewtî manaya negatîfî îfade kenî. Zewtî zî hetê manaye ra bîyayîşê negatîfîye, gurbîyayîşê qertafanê negatîfîyan zî naye ra pîya kerdê tay, reyna zî qertafê negatîfîye şuxulîyenê.

Vateyê verênan, şîretê ke ganî merdim çitayan bikero yan zî çitayan merdim nêkero danî vilakerdişê. Çinê ke ganî merdim nêkero, qertafê negatîfîyan ra “nê” û “me” warê manaye de wayîrê fonksîyonêko girîngê. Vateyê verênan yê Zazakî de hem hetê mana ra hem zî hetê mana û awanîye ra îdyomê negatîfî xeylêk zîyade yê.

Vateyê verênan yê Zazakî de qertafê negatîfîye xeylêk gur şuxulîyenê. Semedê ke îdyoman de qertafê awanî yê qertafanê negatîfîye esto û bi sebebê îfedeyê qalîbbîyayîşê estê vetişê qertafê negatîfîye mimkun nêyo ke bişuxulno. Zazakî de hem hetê mana ra hem zî hetê awanî ra îdyomê negatîfî estê.

Babetê negatîfîye, babetê ke warê xebatêka newe ya ziwannasî de yê hetê zaf ziwanan ra zî zaf girewtê dest û erjîyabenê. Gramerê Zazakî de xebatê negatîfîye tena serê qertafan ra yanî hetê awanîye ra nê hetê mana ra zî ganî erjîyabibo. Xebata ke ma kerda Zazakî de babetê negatîfîyan ser o virazîyaya xebata ke tewr verên a. Kitabanê gramerî yê Zazakî de asayîşê negatîfî ke ca nêgênî estê. Na xebate tîya ra pey babeta negatîfîyanê Zazakî ser o xebatê ke virazîyenê ra do bibo hetkar.

Zazakî de herinda çekuyanê negatîfî û pozîtîfî de hema çekuyê ke standart bîyê çinê. Na babete de tena Fahri Pamukçu semedê negatîfîye çekuya ke şuxulnaya “nêyînî” esta. Cigêrayoxê bînê yê Zazakî, herinde nê çekuyan de Îngilîzkîya nê çekuyan şuxulnenî. Zazakî de bi nameyê xo şuxulnayîşê nê çekuyan hewceyo ke Zazakî nê çekuyan ganî bivînî û xurt bikerê.

Yê ke semedê Zazakî xebate kenî yan zî cigêrayîşê ke kenê, bi taybetî pawitişê Zazakî û semedê vîndnêbîyayîşê, atlasa UNESCO de senî ke nuştî, cayo ke no ziwana tede qîseybeno de komel û ziwannas yan zî cigêrayoxî pîya yew sîstemê nuştişî yo nêmedar ganî bibo. Semedê qezençkerdişê awanîya şekilî ganî hemkarî bibo. Semedê Zazakî no zaf rewşêka lezgîn û cuye ya.

Dezgehê UNESCO zaf welatan de, bernameyê pawitişî ke semedê ziwane ke binê tehluke de yê ardê ca wa semedê Zazakî zî ganî bimojnê ra.

ÇİMEYİ

Aldatmaz, Güntaş, Nadire, *Folklorê Kirmancan (Zazayan /Kirdan / Dimilîyan) Ser o Cigêrayîşê*, Yüksek Lisans Tezi, Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, Mardin, 2013

Aktuğ, Halil, *Gramera Kurdî- Kürtçe Gramer*, Berdan Matbaası, İstanbul, 2013

Asatiryan, Garnik, “*Zaza Dilinin İrani Diller Sistemindeki Yeri*”, (Çar: Murat Bocalyan), Raştiye Dergisi, o. 7, 1992

Ayyıldız, Zülfikar, *Vatenên Verênandê Ma*, Elif Matbaası, Şanlıurfa, 2013

Beki, Abdulaziz, *Zazaca Sarf-Nahvi/ Filolojisi Ders Notları*, çap nebîyo

Bickerton, Derek, *Adem'in Dili*, (Çar: Mehmet Doğan), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012

Bozkurt, Aynur, *Kesendina Lêkerên Kurmancî*, Doz Yayıncılık, İstanbul, 2008

Çalışır, Sevgi, *Türkçede Bilimsel Metinlerde Olumsuzluk*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007

Çem, Munzur, *Türkçe Açıklamalı Kirmanca (Zazaca) Gramer*, Deng Yayınları, İstanbul, 2013

Çiftçi, Hasan, *Uygulamalı Farsça Grameri*, Eser Ofset Basın Yayın Matbaa, Erzurum, 2013

Dağ, Burhanettin, “*Bazı Zaza Atasözlerinin Kısa İzahı ve Diğer Milletlerin Atasözleriyle Karşılaştırılması*”, II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl, 2012

Dilaçar, Agop, *Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi*, TDK, Ankara, 1989

Gündüz, Deniz, *Kirmanca/Zazaca Dil Dersleri*, Vate Yayınevi, İstanbul, 2000

Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnuştişê Kirmanckî (Zazakî)*, Can Matbaacılık, İstanbul, 2005

Hegel, *Mantık Bilimi*, (Çar: Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul, 2008

Hirik, Erkan, *Türkiye Türkçesinde Olumsuzluk Eki*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2010

Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000

Hayıg, Rosan, Werner, Birigitte, *Türkçe-Zazaca Sözlük Listesi*, Tij Yayıncılık, İstanbul, 2012

Jacobson, C.M., *Rastnustena Zonê Ma*, Peri Yayınları, İstanbul, 2001

Kıran, Zeynep, *“Dilbilim ve Temel İlkeleri”*, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi o. 2. 2., 1984

Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 2009

Lerch, Peter, J. A. *Forschungen über die Kurden und die Iranischen Nordchaldäer* St. Petersburg, 1857/58

Lezgin, Roşan, *Dersê Ziwanî*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekîr, 2012

Lezgîn, Roşan, *“Îdyomî û Vateyê Verênan”*, Edebîyatê Kirmanckî ra Nîmûneyî (Zazaca Edebiyatından Örnekler) (amd. Kadri Yıldırım o.a.b.), Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2012

Lezgîn, Roşan, *Ferhengê Îdyomanê Kurdî (Kirmanckî/Zazakî)*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2005

Ludwig, Paul, *Zazaki. Grammatik und Versuch einer Dialektologie*, Wiesbaden, 1998

Malmisanij, *Folklorê Ma Ra Çend Numûney*, Berdan Matbaacılık, İstanbul, 2000

Mann, Oskar, Hadank, Karl, *Die Mundarten der Zâzâ, hauptsächlich aus Siverek und Kor*, Leipzig, 1932

Oğur, Serkan, *Farsça-Zazaca-Kurmancca Mukayeseli Gramer ve Temel Sözlük*, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2014

Öner, Necati, *Klasik Mantık*, Bilim Yayınları, Ankara, 1995

Özcan, Mesut, *Dersim (Zaza) Atasözleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992

Özlem, Doğan, *Mantık*, İnkilap Yayınları, Ankara, 2009

Pamukçu, Fahri, *Giramerê Zazakî*, Tîj Yayınları, İstanbul, 2001

Pamukçu, Fahri, *“Zazaca Dilbilgisi Zamanları”*, I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl, 2011

Sandonato, Marie , *“Zazakî”*, in P.Kahrel and R. Van den Berg (eds.), *Typological Studies in Negation*, Amsterdam, Electronic Publication, 1994

Turgut, Harun, *Türkçe Açıklamalı Zazaca Dilbilgisi*, Almanya, tarîx çînîyo

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara, 2005

Todd, Lynn, Terry, 1985, *A Grammar Of Dimili Also Known As Zaza*, University of Michigan, Electronic Publication, 2008

Topaç, Bedrîye, *Bero Sûr*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekîr, 2012

Keyepelê İnternetî

<http://dersizazaki.blogspot.com.tr/2013/05/zazaca-5.html?view=flipcard#!/>, 14.00, 22.02.2015

http://www.kirmancki.de/Partikeln_im_Zazaki.pdf, 17.00, 10.02.2015

<http://ku.wiktionary.org/wiki/Kategori/Zazaki>, 15.00, 20.12.2014